

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

**2000'Lİ YILLARDA İSLAMCI KADINLARIN DÖNÜŞEN
SÖYLEMİ: ROMANLAR ARACILIĞIYLA BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUŞRA ÇELİK

2019 KOCAELİ

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

**2000'Lİ YILLARDA İSLAMCI KADINLARIN DÖNÜŞEN
SÖYLEMİ: ROMANLAR ARACILIĞIYLA BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUŞRA ÇELİK

DANIŞMAN

Doç. Dr. TUBA KANCI DOĞAN

2019 KOCAELİ

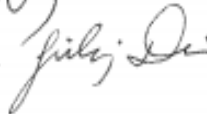
T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

2000'Lİ YILLARDA İSLAMCI KADINLARIN DÖNÜŞEN
SÖYLEMİ: ROMANLAR ARACILIĞIYLA BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Buşra Çelik

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu ve Karar No: 12.06.2019-16

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Fikem ÇATLAK
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Tuba Kancı Doğan
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Güliz Dina

2019 KOCAELİ

ÖNSÖZ

Bir yüksek lisans tezinin bitmesi gereken süreyi muhtelif sebeplerle aşmış bu çalışma; düşünce, yazılma, kontrol edilme safhalarının her birinde birçok kişinin emeğinin ürünü olarak tamamlanmıştır. Tez çalışmasında ilgi alanımın belirlenmesine önemli katkısı olan Güven Bakırezer'e, üniversite yıllarımda hem akademik hem de hayata dair en verimli deneyimlerini bana yaşatan Yücel Demirer'e, Hülya Kendirci Özdiç'e, Derya Keskin'e, Mehmet Ruhi Demiray'a gösterdikleri her türlü destekten dolayı minnettarım.

Hem söz konusu tez çalışmasında hem de akademik hayatta geç tanıştığım, fakat kısa zamanda öneri, uyarı ve destekleriyle yolumu, ufkumu açan ve değerli tez danışmanım, Tuba Kancı'ya ve tez süresinde kurmuş olduğu bağlantılarla görüşmeler gerçekleştirmemi sağlayan Adem Çaylak'a bana duymuş olduğu güvenden dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Tezin düşünce ve yazılış aşamasında çalışmanın biteceğine dair inancı sorguladığım her dönemde bana hedeflerimi tekrar tekrar hatırlatan dostum Hacı Çevik, değerli ve eleştirel fikirleriyle katkı yapan dostum Emre Biçen ve hayatımı güzelleştiren, desteklerini üzerimden hiç eksik etmeyen, tüm dengesizliklerimi sabırla karşılayan feminist kız kardeşlerim Eda Gökmenoğlu, Esin Özge Çiçek, Ezgi Tuncalp, Neslihan Kalay, Gizem Mavituna, Hazal Atan, Özge Sipahioğlu, Sibel Pektezel, Damla Yurt, Büşra Copçuoğlu iyi ki varlar ve dilerim ki hep olurlar...

Bıkmadan, yılmadan bana inandıkları ve maddi, manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemedikleri için canım annem Sabahat Çelik'e, babam İsmet Çelik'e müteşekkirim. Çıkmış olduğum bu akademik yolda benimle birlikte bir sürü şeyden feragat eden onlar bu çalışmanın en büyük mimarlarıdır. Son olarak varlıklarıyla hayatıma anlam katan en değerlilerim, kardeşlerim, Binnur Çelik ve Efe Çelik çalışmanın tamamlanmasında büyük paya sahiptirler. Bu çalışma şüphesiz paylaşmanın ne demek olduğunu ilk onlardan öğrendiğim kardeşlerime ithaf edilmiştir...

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Üzerine.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL OLARAK FEMİNİZM VE FARKLILAŞAN FEMİNİZMLER

1.1- KAVRAMSAL VE TARİHSEL OLARAK FEMİNİZM.....	9
1.2-LİBERAL FEMİNİZM.....	11
1.3- KÜLTÜREL FEMİNİZM.....	13
1.4- MARKSİZM VE FEMİNİZM.....	15
1.5- RADİKAL FEMİNİZM.....	18
1.6- FARKLILAŞAN FEMİNİZMLER.....	19
1.7- İSLAMİ FEMİNİZMLER.....	20
1.7.1- İslam İle Feminizmin Birlikteliği Üzerine.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN TARİHİ.....

2.1- GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (1860-1911) KADIN HAREKETİ İLE BAŞLAYAN DİNAMİK:.....	26
2.1.1- Geç Osmanlı Dönemi Kadın Yazınına Dair.....	27
2.2- ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ VE TEK PARTİLİ YILLARDA KADINLAR.....	30
2.2.1- Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Yazınına Dair.....	31
2.2.2- Erken Cumhuriyet Dönemi Siyasal Alanda Yer Bulma Çabaları.....	32
2.2.3- Cumhuriyet Dönemi Edebiyatında Kadın Temsili.....	36

2.3- ÇOK PARTİLİ HAYAT DENEYİMİ.....	39
2.3.1- Çok partili yıllarda (1945-1980) Edebiyatta Kadın Temsili.....	40
2.4- 1980'Lİ YILLAR İLE BAŞLAYAN YENİ BİR DİNAMİK.....	41
2.4.1- İslamcı Kadınların Sahneye Çıkışı.....	41
2.4.2- İslamcı Kadın Edebiyatı.....	43
2.4.3- 1980'li Yıllar İslamcı Kadınların Feminizmle Tanışması.....	45
2.4.4 –İslamcı Kadınların Refah Parti ile Siyasi Deneyimleri.....	49
2.4.5- 28 Şubat ve Merve Kavakçı Üzerine.....	52
2.4.6- Adalet ve Kalkınma Partili Yıllarda Değişen Dinamikler (2002-2010).54	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 2000 YILLARI SONRASI İSLAMCI KADINLARIN ROMANLARINDA DÖNÜŞEN SÖYLEM.....	59
3.1- MODERNLEŞME, ZAMANELİK VE BATI İLE KARŞILAŞMALAR.....	62
3.2- BAŞÖRTÜSÜ : BİR TERCİH, ÖZGÜRLÜK VE DİRENİŞ MESELESİ.....	68
3.3- ERKEKLİKLER ÜZERİNE ELEŞTİRİ.....	76
3.4- RESMİ İDEOLOJİNİN DIŞINDA KONUMLANMAK.....	83
3.5- HİYERARŞİSİZ KÖPRÜLER KURMAK VE DAYANIŞMA ÇAĞRILARI..89	
3.6- KAMUSAL ALANA DAHİL OLMA ÇABASI.....	96
3.7- İSLAM TARİHİNDE ERİL GÖZÜN İMHASI.....	100
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	111

ÖZET

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren kamusal alanda yazıları ile aktif olan İslamcı kadınlar, 1980'li yıllardan itibaren demokratik hak taleplerini hem kamusal alanda hem edebi sahada ifade etmeye başlamışlardır. Hak arayışının İslamcı kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi İslam ve feminizm kavramlarının yan yana kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma İslamcı kadın yazarların romanlarında yarattıkları kadın karakterler üzerinden; 2000 yılları itibari ile feminizmle girdikleri etkileşim sonrasında kimliklerinin geçirdiği dönüşüm üzerine odaklanmaktadır. İslamcı kadın yazarlar tarafından aynı dönemlerde yazılmış (2000-2010); Cihan Aktaş'ın *Seni Dinleyen Biri* (2016), Yıldız Ramazanoğlu'nun *İkna Odası* (2014), Sibel Eraslan'ın *Çöl ve Deniz*'i (2017), Fatma Barbarosoğlu'nun da Fatma Aliye'nin hayatını anlattığı *Uzak Ülke* (2017) adlı romanları aynı yazarların çeşitli yazıları eşliğinde ele alınmıştır. İslamcı hareketin yükselişiyle birlikte artan İslami edebi ürünler İslamcı kadın yazını çerçevesiyle sınırlandığında 1980 sonrası ile 2000 yılı sonrasında bazı noktalarda benzerlikler sürerken bazı noktalarda radikal kopuşlar olduğunu göstermektedir.

Tezin ele aldığı modernleşme, resmi devlet ideolojisi eleştirisi, kadın- erkek ilişkileri, farklı kadınlıklar arası ilişkiler ve erkeklik eleştirileri temaları 2000 yılları sonrasında yeni bir söylemin oluşturulduğunu işaret etmektedir. Kemalist ideoloji baz alınarak oluşturulmuş resmi devlet düzeni ile süren mücadele 1980'li yıllara benzer bir şekilde 2000 sonrası yazılan romanlarda da devam etmektedir. 2000 yılları sonrasında İslamcı kadınlar tarafından yazılmış romanlar, söz konusu kadınların kamusal alana çıkma ve geleneksel rolleri reddetmesi bağlamında daha aktivist, seküler kadınlara yaptıkları çağrılar bağlamında da 1980'e oranla daha dayanışmacı bir dil benimsediklerini göstermektedir. Diğer bir yandan İslamcı hareketin başlangıç noktasında ahlaki yozlaşmanın sorumluluğunu üzerine attığı modernleşme kavramı, 2000 yılları sonrasında İslam ile birlikteliği içselleştirilmiş olarak romanlarda yer almıştır. 2000 yılları itibariyle yazılan bu romanların ortak özelliği yeni bir İslamcı kadın kimliği oluştururken hem geçmişle hesaplaşma hem de kutsal olanı eril zihniyetin tahakkümünden çıkarmayı hedeflemesidir.

Anahtar Kelimeler: *İslamcılık, İslamcı Kadınlar, Feminizm, Edebiyat, Roman*

ABSTRACT

Since the second half of 1960s, Islamic women, had been active in public sphere by their writing, has begun to ask their democratic rights both in public life as well as in literature since the beginning of 1980s. As the asking of rights has been stated by islamic women, this could provide a base for thinking of Islam and feminism together. Drawing on the female characters of novels written by Islamic writers, this study focuses on the transformation of Islamic women identities after the movement's interaction with feminism in 2000s. As the same period writings (2000-2010), *Seni Dinleyen Biri* by Cihan Aktaş, *İkna Odası* by Yıldız Ramazanoğlu, *Çöl ve Deniz* by Sibel Eraslan, *Uzak Ülke*, which is about Fatma Aliye's life, by Fatma Barbarosoğlu have been focused with other writings of stated authors. When we look at Islamic writings –which have increased by the rise of Islamic movement – from the point of Islamic women's literature, it is possible to see some similarities at some points and radical breaks from others, especially after 1980s and 2000s.

The focus on modernization, critique of state's hegemonic ideology, relations between sexes, the relationship between different femininities and critics of masculinity refer to the formation of new discourse after 2000s. The struggle with state's hegemoic ideology which has been the Kemalist ideology, has shaped the Islamic novels in 2000s as it did in 1980s. The novels written by Islamic writers after 2000s are more activist in terms of calling Islamic women to criticise traditional roles and to courage them to be more visible in public life, and these novels Express more solidarity to secular women.

On the otherhand, modernisation, which has been accused by Islamic movement as a reason of moral degerenation, has been internalized by Islamic novels after 2000s. The common features of Islamic novels in 2000s is that while they create a new identity for Islamic women, they also aim to criticise and thus understand the history: as well as to save the 'sacred' from the hegemony of masculine mind.

Keywords: *İslamism, Islamic women, Feminism, Literature, Novel*

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AK-DER : Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

CEDAW.....:Convention on theElimination of All Forms of Discrimination
Against Women

FP : Fazilet Partisi

MNP : Milli Nizam Partisi

MSP : Milli Selamet Partisi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

YY : Yüzyıl

GİRİŞ

Bugün en temel anlamıyla cinsiyetçi sömürüyü yok etmek ve cinsler arasındaki eşitliği sağlama şiarıyla hareket eden feminizm kavramı, tarihsel açıdan ilk çıkış noktasından günümüze kadar çeşitli evrimler geçirmiştir. Küresel ölçekte oy hakkı talebiyle başlayan, 19.yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlangıcına tekabül eden birinci dalga feminist hareket, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, mülkiyet haklarının yeniden düzenlenmesi üzerine temellendirilmiştir. Kazanımlar sağladıkça taleplerini genişletmiş, dallara ayrılmıştır. 1960'lı yıllar itibari ile Avrupa ve Amerika kıtasında yaşanan gelişmeler birinci dalga feminizmin taleplerini genişleterek yerini, kadın ile erkek arasındaki farklılığa vurgu yapan fakat bu farklılığın herhangi bir hiyerarşik ilişkiye yol açmaması gerektiği üzerine bina edilen ikinci dalga feminizme bırakmıştır. Farklılığa yapılan bu vurgu 20. yüzyıldan itibaren üçüncü dalga feminist hareketin doğuşunu hazırlamıştır. Hareket sadece Avrupalı ve Amerikalı beyaz, orta sınıf kadınların kurtuluş ümidini besleyen yapısını aşmış, üçüncü dünya ülke kadınlarının da sömürülmesine çare olabilecek yeni bir vizyon sahiplenmiştir.

20. yüzyılın öncesinde feminizm, sömürge devletlerde, İslami rejimle yönetilen toplumlarda ve ulus devlet yapısını kuran toplumlarda milliyetçilik ile eklemlenerek yer edinmiştir. 20. yüzyıl sonrasında İslami rejimlerle yönetilen ülkelerde de kadınların mücadelesiyle hızlı bir şekilde İslami bir paradigmaya eklemlenmiştir. Feminizmin söz konusu ülkelerdeki varyasyonu İslami bir paradigma ile şekillendiğinden İslami feminizmler kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu birlikteliğin Türkiye'deki ayağı da başörtüsü yasağına direnen kadınların politikleşme süreciyle eş zamanlıdır. Dolayısıyla yerel ölçekte de, küresel ölçekte de yeni bir hareketliliğe zemin hazırlayan bu kavram 1990'lardan beri sosyal bilimler alanında tartışılan, hala araştırılmayı bekleyen bir kavram olarak varlığını sürdürmektedir.

İslamcı kadın kimliğinin erken Cumhuriyet döneminde kamusal alandan dışlanan kimliği, 1980'lerde yükselen İslamcı hareketin kamusal görünürlüğünü sağlamasında önemli bir işlev görmüştür. Kamusal görünürlük kazanırken, seslerini çıkartan ve eşitlik talep eden İslamcı kadınların kimliklerinin dönüşüm sürecine yazıları eşlik etmiştir. Eğitim almış, taşradan çıkıp büyük şehirlere okumaya ve yaşamaya gelmiş, başörtüsüyle eğitim hakkı talebini sokaklarda ifade eden yeni nesil kadınların "İslamcı feminist" olarak kümelenirilmesi Zahra Ali, bu

kadınların feminist tavırlarını hem İslam aracılığıyla hem de İslam için oluşturmaları ve bu duruşlarıyla feminizmi girmiş olduğu *sınırlılıklardan kurtararak ve evrenselleştirerek* yeniden yorumlamaları olarak açıklamaktadır (Ali, 2014, s.16).

Çalışmanın kapsamında birinci ve ikinci dalga feminist hareketlerin coğrafi ve hak taleplerinin kısıtlılıklarıyla üçüncü dalga feminizme kapı aralama süreci tarihsel olarak ele alınacaktır. Post-modern feminizmlerin ışığında cisimleşmeye başlayan İslami feminizmin çıkış noktası, amaçları, mümkünliğüne dair söylemlerin küresel olarak incelenmesi de birinci bölümün konusu olacaktır.

İkinci bölümde Türkiye'nin modernleşme sürecinde çağdaşlık vitrinine yerleştiği kadın tipolojisini yaratma süreci anlatılacaktır. Nitekim 1960'larda İslamcı kadınların hareketliliğine rol model olan, kamusal alanın göz önünde bulunan kadın figürü Şule Yüksel Şenler de 1980'lerden sonra kamusal alana çıkan diğer İslamcı kadınlar da geçmiş dönemlerdeki mağduriyetlerinden bahsederken başlangıç noktasını Cumhuriyet modernleşmesinden almaktadırlar. Bu bölüm Türkiye'de "İslami feminizm" kavramının ortaya çıkış sürecini ve Türkiye'deki İslamcı kadınların eşitlik ve mevcut toplumsal düzende kendilerine yer bulma çabasını Türkiye'deki siyasi hareketlilik çerçevesinde inceleyecektir. Özetle ikinci bölüm Türkiye politik hareketliliği ile paralel olarak ilerleyecektir. Bu paralellik İslamcı kadınların bugün durduğu noktanın anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Üçüncü bölüm Türkiye'nin laik eğitim kurumlarında öğrenim görmüş İslami hassasiyetlerle yola çıkmış, meslek sahibi kadınlar olan Cihan Aktaş, Yıldız Ramazanoğlu, Sibel Eraslan ve Fatma Barbarosoğlu'nun romanlarındaki kadın karakterler vasıtasıyla kadın kimliğini nasıl dönüştürüp, resmettiklerini göstermeyi amaçlamaktadır. Ana malzeme bu kadın yazarların 2000'li yıllar sonrasında yazdıkları romanlar olmaktadır.

İslamcı kadınların düşüncelerini edebiyat sahasında yaygın bir şekilde ifade etmeleri 2000'lerden sonra başlayan yeni bir sürece işaret etmektedir. Bu dönemin düşünce yapısını derinlemesine inceleyebilmek amacıyla kapsam 2000 - 2010 yılları arası olarak sınırlandırılmıştır. Bu çalışma, 1980'lerden itibaren siyaset arenasında istedikleri görünürlüğü kazanamayan İslamcı kadınların yazın sahasında aktif olmasıyla önem kazanmaktadır. Ele alacağım dört kadın yazarın dört romanı, yeni İslamcı kadın kimliliğinin oluşumunda neyi savunup, neye karşı olduklarını

açıklamaktadır. Bahsi geçen kadın yazarların yazınları, romanları İslami feminist oluşuma katkı sunarken, yeni bir kimliğin, hareketliliğin de oluşmasını sağlayan bir çizgiyi benimsemektedir. Yeni kimlik; hak talep ederken seküler kavramları kullanan, geleneksel dini yorumları eleştiren, dini kaynakları yeniden okuma sürecinden geçiren, 28 Şubat sürecinde medya tarafında yaratılan “aldatılan ve kurtarılmayı bekleyen” kadın imajını silmeye çalışan, seküler çevreler tarafından pasif ve edilgen olarak tanımlanan İslamcı kadının kendi iradesi olduğunu kanıtlamaya çalışan özneler üzerine kuruludur. İmgelerin ve kurguların altında yatan söylemlerin analizi, İslamcı kadınların 2000’li yıllardan sonra olgunlaşan düşüncelerini ve kimlik dönüşümlerini anlamlandırabilmenin anahtarını sunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Üzerine

İslamcı kadın kimliğinin 2000 yılı sonrası dönüşümü araştırılan bu çalışmada, özel anlamda incelenen dört kadın yazar; Cihan Aktaş, Yıldız Ramazanoğlu, Fatma Barbarosoğlu, Sibel Eraslan’ın romanları ve genel anlamda yazınlarında oluşturdukları söylem üzerinden inceleme yapmak araştırma yöntemi olarak söylem analizinden faydalanmayı mümkün kılmaktadır. “*Söylem; ideoloji, bilgi, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreç/lerdir*” (Çelik, Ekşi, 2013). Söylemi oluşturan ileti metni, salt anlam olarak değil, iletiyi kimin söylediği, kime söylediği, neye dayanarak söylediği ve söylediğiyle neyi amaçladığı üzerine dört aşamadan oluşan bir bütündür. Bu çalışma sosyal, politik, kültürel hayatın içine dahil olan söylemi bir politik kimliğin kendini ifade etme yöntemi olarak edebiyatı kullanan İslamcı kadınlara ayna tutmak amacıyla kullanılmaktadır. İslamcı kadınlar bu söylemi üreten taraf olurken, mesaj olarak söylemlerini, roman kaynağını kullanarak oluşturmuşlardır. Buna paralel olarak günümüz dünyasının karmaşıklaşan yapısı ve olayların nedenselliğinin evrensel ve tek bir çizgi üzerinde şekillenmemesi, çoklu nedensellikleri inceleyebileceğimiz söylem analizine yönlendirmektedir araştırmacıyı. “*Mevcut sosyal durumu, oluştuğu bağlam, sebep ve söyleyenlerle ilişkilerini ortaya koyarak betimleyen söylem çözümlemesi bu ihtiyacı karşılayan bir yöntemdir*” (Gür, 2013, s. 189).

İletişimin temel bir belirleyeni olan dil, söylemin oluşturulmasında etkilidir. Gee'ye göre hangi zaman diliminde olursa olsun dilin kullanımı siyasal bir mesaj taşımaktadır. Ek olarak Gee, dili ve onla birlikte oluşturulan söylemi siyasal düzlemde ayrı değerlendiremeyeceğimizi ifade eder (Gee, 1999). Bu bağlamda İslamcı kadın kimliği yeniden kurgulanırken barındırdığı öğeleri anlamaya çalışmak siyasal dönüşümü en iyi anlatan edebi metinlerin incelenmesiyle mümkün olmaktadır. Nitekim Gür, *“bireyin söylemlerinde, bir sosyal gruba ya da ağa üyelik, ilgililik, yakınlık veya karşıtlık, yargılayıcı ya da değerlendirecilik gibi bakış açıları ile kendini konumlandığını”* ifade etmektedir (Gür, 2013, s.189). Buradan yola çıkarak İslamcı kadınların ne üzerinden ve neye karşı durarak kimliklerini konumlandıkları ancak onların yazdıklarıyla anlaşılabilir. Çalışma kapsamında eserleri incelenen İslamcı kadınlardan biri olan Sibel Eraslan'ın, *“70'lerden 2000'lere İslamcı kadının nasıl bir değişim bulvarında yürüdüğünü en iyi yansıtacak aynaların, yine İslamcı kadınların yazdıklarında gizlenmiş olduğunu da biliyorum”* (Eraslan, 2011, s.251) sözleri çalışmanın yöntemini destekler niteliktedir.

Sosyal grupların dili nasıl işlevselleştirdikleri, ne anlatmak istediklerini incelemek eleştirel söylem analizine dahil olmaktadır (Çelik, Ekşi, 2005). Dijk'in tanımladığı üzere eleştirel söylem analizi güç ilişkileri, değerler, ideolojiler, kimlik tanımlamaları gibi çeşitli toplumsal olguların dilsel kurgulamalar yoluyla bireylere ve toplumsal düzene nasıl yansıdığı ve nasıl işlendiği ile ilgilenir (Van Dijk, 2003). Araştırma nesnesini güç, cinsiyetler arası ilişki, hegemonya, dönüştürme, ideoloji olarak belirleyen eleştirel söylem analizi bu çalışmanın kullandığı mercek olacaktır. Bu bağlamda okuyucuları da salt pasif birer grup olarak değerlendirmeysek; İslamcı kadın hareketi hem kendi içinde hem de etkili olduğu, okunduğu toplumsal kesimin gelecek zaman dilimlerinde de farklı kimlik kurgulamalarına ivme kazandıracaktır.

Çalışmadaki söylem analizinin amacı romanda var olan karakterler vasıtasıyla İslamcı kadınların kurgu üzerinden söylemek istediği anlamı şeffaflaştırmaktır. Erken Cumhuriyet modernleşmesinin kendilerini kamusal alandan dışlayan pratiklerine karşı eylemlilikleri, aynı dini inanışa sahip oldukları karşı cinsle ve seküler erkek gruplarıyla olan iletişimleri, ilişkileri, dinin ataerkil ve geleneksel yorumlamalarından kurtulmak adına kutsalın salt bir erkek tarihi olarak sunulmasına karşı çıkış yolları, tüketim kültürüne karşı geliştirmiş oldukları alternatifler, İslam ile

feminizmin birlikteliği ve seküler feminizmle ortak bir paydada buluşulup buluşulamayacağına dair düşünceler roman çatısı altında okuyucuya aktarılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma bağlam ve anlam üzerine yoğunlaşan, neyi, kimin, neden ve hangi bağlam içerisinde söylediğine yoğunlaşan bir çözümleme çalışması yapmayı hedeflemektedir.

John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine* (2015) adlı eserinde bir pasajda Cicero'nun hakikate ulaşma metodunu şöyle anlatır: “*Herhangi bir konuyu hakikate ermek için inceleyen herkes, Cicero'nun bir davanın kazanma aracı olarak kullanmış olduğu bu yöntemle öykünmelidir. Her kim davanın yalnızca kendi yanındaki cephesini bilirse, davayı az bilir*” (Mill, 2015, s.52). Sadece okunan çalışmalar ve okunan çalışmalardan algılananlar çalışmanın varacağı sonuçları yetersiz kılabilmesi kantitatif bir tez çalışmasına engel olabilir. Her ne kadar yeni bir dönüşümden bahsederken yazarların kendi yazdıklarından yola çıkılmış olsa da yazının yanılıcılığını ortadan kaldırabilmek adına, incelenen yazarlardan Yıldız Ramazanoğlu ve Cihan Aktaş ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Sözü edilen yazarlar kendilerini İslamcı olarak tanımlamaktan çekinmemekle birlikte tezin başlığı Müslüman, İslamcılık, İslami ve dindar tanımlamaları arasında adeta mekik dokudu. İslamcı kadın yazarların bir hayat tarzı olarak düşündükleri İslamcılık için yaptıkları tanımlamalar özcü bakış açısını yansıtmaktadır. İslamcılık üzerine yazan Cihan Aktaş, İslamcılığı temelde ataerkilliğin eleştirisini yapan bir dini akım olarak kavramsallaştırmaktadır (Aktaş, 2016, s.26). Dolayısıyla bu bakış açısı İslamcılığın terör eylemleri kapsamında pejoratif anlamlar kazanmasının onun uygulanışına dair pratiklerin yanlışlıklarını göstermektedir. Dindarlık ve Müslümanlık kavramları ise sınırlarının muğlaklığı ve farklı dindarlık biçimlerinin var oluşunun yaratabileceği karmaşadan sakınmak adına tercih edilmemiştir.

İslamcı kadın kimliğinin oluşumundaki faktörleri ve zaman içindeki dönüşümünü anlamak için başvurulan ilk çalışmalar Nilüfer Göle ve Aynur İlyasoğlu'na aittir. Dolayısıyla önce kamusal alan, İslamcılık, örtünme üzerine tezi aydınlatan eserler Nilüfer Göle'nin editörlüğünü yaptığı *İslam'ın Kamusal Yüzleri* (2013) ve *Modern Mahrem* (2014) kitabı ile İlyasoğlu'nun *Örtülü Kimlik* (2015) kitabı olmuştur.

Bir atölye çalışmasından sonra şekillenen ve derlenen *İslamın Kamusal Yüzleri* (2013), 1980'lerden bu yana "İslamcılığın" hızlı bir değişim yaşadığını sivil toplum örnekleriyle anlatmaktadır. İslam'ın, modernliği eleştirmede ekoloji, feminizm gibi yeni toplumsal hareketlerle ortak ve ayrışma noktalarını makaleler aracılığıyla anlatır. "İslamcı hareketin" farklı yüzlerinin gösterildiği bu çalışmada kamusal alanda da bireyselleşen bir dinamikle karşı karşıya olduğuna dair bir çıkarım yapılmaktadır. İslamcı hareketin bireyselleşmesini İslami edebiyat üzerinden anlatan Kenan Çayır'ın *Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat* (2015) çalışması bu çalışmanın yönünü 2000 yılı sonrasına çevirmesinde etkili olmuştur. Kenan Çayır'ın İslami romanların 1980 öncesi ve sonrası değişimini incelediği çalışması bu teze büyük katkılar sunmuştur. Fakat bu çalışma Çayır'ın ele almadığı 2000 sonrasına, sadece İslamcı kadın yazarlar vasıtasıyla ışık tutuyor. Ek olarak Çayır estetik ve edebi bir kaygı gütmeyen, salt bir mesaj taşıyan hidayet romanlarını mercek altına almışken, bu çalışma adına hidayet romanı denilemeyecek kadar bireyselliklerin mevcut olduğu ve edebi kaygıların yoğun hissedildiği romanları baz almaktadır. 1980'lerdeki romanların kolektif bir kimliği temsil ettiğini, hidayet romanı olarak tanımlandığını aktaran Çayır, 1990'lardan sonra öz eleştirel ve bireysel bir kimliğe geçiş yapıldığını anlatmaktadır (Çayır, 2015). Çayır'ın çalışmasından farklı olarak 2000 yılı sonrasına yönünü çeviren bu çalışma aynı zamanda sadece kadın kimliğinin dönüşümünü ele alarak ölçeğini küçültmektedir. Aynur İlyasoğlu'nun 1994 yılında ilk baskını yapmış *Örtülü Kimlik* adlı çalışması, Refah Partisi'nin yükselişe geçmesinin arefesinde gündemin de yoğun olarak meşgul olduğu başörtüsü yasakları üzerinedir. 1990 yılı boyunca tesettürlü kadınlarla derinlemesine mülakat yaptığını, bu çalışmanın hem böyle bir mülakat hem de İslamcı kadınların edebi eserlerinin incelenmesi sonucu ortaya çıktığını ifade eder İlyasoğlu (İlyasoğlu, 2015). Diğer bir yandan Mısır ve İran örneğini kullanarak karşılaştırmalı bir çalışma sunar. Yazar, İslamcı kadın kimliğinin bitmiş ve tamamlanmış bir kimlik olmadığını, bu sürecin boyutlarının ayrıştırılmasını tartışmaya açmıştır. Dolayısıyla bu çalışma da İlyasoğlu'nun bıraktığı yerden 2000 yılları sonrasını ayrıştırmaya ve yeni kimlik kurgusunun öğelerini açmaya çalışmaktadır.

Medeniyet ve Örtünme alt başlığı ile basılan Nilüfer Göle'nin *Modern Mahrem* çalışması, ölçeğini Türk modernleşmesine çevirerek giriş yapmaktadır. Kadın bedeni üzerinden tanımlanan mahremin, Cumhuriyet modernleşmesi esnasında da devlet

feminizmi tarafından dayatıldığını ifade eder. Resmi devlet ideolojisinin kadınlar için oluşturmuş olduğu kamusal alandan seslerini yükselten İslamcı kadınların, erkeklerle ve kamusal alanla iletişimleri “mahrem” tanımlamalarını alt üst ettiğini, dolayısıyla güncellenen ve yeniden tanımlanan bir kimliğin varlığını öne sürmektedir (Göle, 2014).

Yeni bir hareketliliği temsil eden İslami Feminizmin; çerçevesini, mümkünlüğünü, amaçlarını anlamak da Zahra Ali'nin *İslami Feminizmler* (2014) çalışması ile mümkün olmuştur. *İslami Feminizmler* çalışması kavramın hem teorik temellerine, hem de küresel ölçekte hareketin önde gelen isimlerine yer vererek, bu alana dair temel bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla ilk bölümün sonuna doğru yer verilen İslam ve feminizm birlikteliği konusu Zahra Ali'nin editörlüğünü yaptığı çalışmadan büyük ölçüde faydalanmıştır.

Zehra Yılmaz, *Dişil Dindarlık* (2015) adlı çalışmasında Türkiye’de İslam’ın ve İslamcılığın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu söyler. İslamcılık içinden yükselen İslamcı kadın kimliğinin aile ve kadın bedeni konularında benzer tavırlar sergilemeler de homojen bir yapı sergilemediğini ileri sürmektedir. 2000 yılı sonrasında İslamcı kadının dönüşen söylemini ele alan bu çalışma da Yılmaz’ın söylediğine paralel şekilde tek bir söylem yerine çoklu söylemlerin mevcut olduğunu göstermektedir. Edebiyat ve siyaset biliminin birbiri ile etkileşim içinde iki disiplin olarak varoluşu, bir siyasal grubun zaman içinde geçirmiş olduğu değişimleri aktarmada disiplinler arası bir çalışma gerçekleştirme çabasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla edebiyat ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılmış çalışmalar, romanların nasıl incelenmesi gerektiği konusunda yol göstermiştir. Özellikle Jale Parla ve Sibel İrzık’ın derlediği edebiyat ve toplumsal cinsiyet konulu *Kadınlar Dile Düşünce* (2017) çalışması kadın çalışmalarında edebiyatın işlevselliğini göstermektedir. Hem dile düşmek hem dili dönüştürmenin edebiyat ile mümkün olması bu çalışmayı Batı ve Türk edebiyatının muhtelif eserlerinin feminist perspektifle incelemeye yönlendirmiştir.

İslami bir feminizmin mevcudiyetine yönelik sorulara kısmi cevaplar sunan bir başka çalışma ise Hidayet Şefkatli Tuksal’ın *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğinde İzdüşümü* (2014) dür. Kur’an vahiylerinin yeni bir perspektif ile kadın erkek eşitliği üzerinden okunması ve yorumlanması çabası bu yeni İslamcı kadın

kimliğinin öğelerinin oluşturulması ve tutunabilmesi açısından önemli görünmektedir. Tuksal, Kur'an'ın şimdiye kadar olan yorumlarının doğduğu topraklardaki gelenekselliğin etkisi altında olduğunu ve kadın aleyhtarı hadislerin İslam'ın değil, geleneğin etkileriyle varlığını sürdürdüğünü ifade eder (Tuksal, 2014). Kur'an'ın insan anlayışını baz alarak erkek insan ile kadın insan arasında hiçbir fark gözetilmediğini sonucuna varmaktadır.

İslam'ın ilk muhatapları arasında bulunan kadınlara kazandırdığı ferdi ve sosyal saygınlığın, hayata biifil katılma ve onu biçimlendirme cesaretinin, hiçbir yaratılmışı kul olmama bilincinin ve bunun getirdiği özgüven ve özgürlük ortamının tarihte yaşanmış örnekliği capcanlı dururken; nasıl olup da kısa bir süre sonra, saygınlık düşüklüğe, cesaret çekingenliğe, özgüven tedirginliğe ve özgürlük köleliğe dönüşmüş, kadın toplumdan soyutlanmış, cahil bırakılmış ve “çocuktan biraz akıllı, köleden biraz özgür” bir konumda, erkeğinin dünya ve ahiret hayatındaki başarısını kolaylaştırmak üzere geri hizmetlere çekilmiştir ? (Tuksal, 2014, s.26)

Bu konu ile irtibatlandırılabilir başka tezler incelendiğinde ele alınan İslamcı kadın yazarların daha önce başka çalışmalarda inceleme konusu olduğunu görmekle birlikte Merve Gülcü'nün çalışması sadece Cihan Aktaş'ın öykülerine yönelmiş (Gülcü, Cihan Aktaş'ın Hikayelerinde Kadınların Dünyası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014) ve Emine Yılmaz, Yıldız Ramazanoğlu ve Cihan Aktaş'ın genel yazınında cinsiyet rollerini göstermeyi amaçlamıştır (Yılmaz, İslami Kadın Yazarların Söyleminde Cinsiyet Rollerini, 2014). Bu çalışma farklı olarak hem İslamcı kadın yazarların sayısını söz konusu çalışmalardan daha geniş tutarak örneklemine edebiyatı dahil edip roman ile sınırlandırmakta; hem de feminizm ile girdikleri etkileşimden nasıl bir dönüşüm ile çıktıkları üzerine oturtmaktadır ayaklarını.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL OLARAK FEMİNİZM VE FARKLILAŞAN FEMİNİZMLER

1.1. KAVRAMSAL VE TARİHSEL OLARAK FEMİNİZM

Bell Hooks'un *Feminist Theory: From Margin to Center* (*Feminist Teori: Çeperden Merkeze*, 2000) adlı kitabında tanımladığı şekliyle feminizm, en temel anlamda cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir harekettir (Hooks, 2000, s.12). Feminizm en yalın tanımıyla, kadının kurtuluş veya özgürlük hareketidir (Ramazanoğlu, 1998, s.23). Necla Arat ise feminizmi kadın-erkek arasındaki eşitsiz iktidar ilişkilerini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal akım olarak görmüştür (Arat, 2017,s.29). Fatmagül Berktaş da bu tanımlamalara paralel olarak feminizmi, kadınların cinsiyetlerinden dolayı karşılaştıkları sınırlamaları, baskıları, haksızlıkları ortadan kaldırabilmek adına mücadelelerini gösteren hareket olarak tanımlar (Berktaş, 2014, s.3). Mitchell ise feminizmi “...kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele” (Mitchel, 199, s.6-7) olarak kavramsallaştırır. Hareketin kuramsal boyutunu Cogito dergisinin söyleşinde aktaran Serpil Sancar için ise “*feminist kuram modern kapitalist toplumlarda erkek egemenliğine dayalı toplumsal yapıları anlamaya yarayacak, çözümleyecek kuramsal kaynakları geliştirme derdinden çıkıyor*”(Akis, Özakin, Sancar, 2009) diyerek hareketin ivme noktası olarak ataerkilliği işaret etmektedir. Feminizm üzerine ortak ve sabit bir tanım yapılmamış olsa da genel çerçeve kadınların kamusal ve özel alanda uğradıkları haksızlıkları ortadan kaldırmak üzere ortaya çıkmış bir hareket olduğu yönündedir.

Cinsiyet eşitsizliğinin varlığı bir hayli eskiye dayanan bir problem olmakla birlikte politik olarak sorun teşkil etmesi modern dönem ile birlikte ortaya çıkmıştır. Feminizm, 19.yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan tarihsel süreçte gelişimi açısından üç büyük tarihsel dalga şeklinde incelenmektedir. Birinci dalga feminist hareket farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde gerçekleşmiş olsa da; 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20.

yüzyılın başlarında kadınların bir araya gelmesiyle kazanımlar elde etmiştir. Birinci dalga feminist hareketin amacı kadınlarla erkeklerin aynı siyasi ve hukuki haklara sahip olması etrafında şekillenmiştir ve oy hakkı elde etme talebi hareketin itici gücünü oluşturmuştur. Birinci dalga feminist hareketin başucu kitabı niteliğinde olan Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi* (2012) çalışması bu hareketin taleplerinin yazıya dökülmüş şeklidir. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Fransız İnsan Hakları Bildirisi'nde kadın hakları üzerine yeterli derecede değinilmemesi kadın gruplarını harekete geçirmiştir. Seneca Falls toplantısıyla New York'ta bir araya gelen kadınlar, Elisabeth Candy Stanton, Grimke Kardeşler, Lucrecia Mott tarafından ilk "kadın hakları konvansiyonu" düzenlenmiştir (Yıldız ve Kurular, 2018). Doğal haklar bildirisinin kadınlara uyarlanması ile hazırlanan *Declarations of Sentiments* (Duyguların Bildirisi) metni; özgürlük, yönetsel haklar ve yaşam hakkı gibi tüm yurttaşların eşit sahip olması gereken haklar üzerine kurulmuştur. Metin, New York, Seneca Falls'te ve kadın hakları alanında ilk bildiri olma özelliği ile 1848'te imzaya açılmıştır. Konvansiyonda evli kadınların hukuk önünde ölü olmasından, kadın ile erkeklerin eşit olması gerektiğinden ve kadınların kocalarının baskısından kurtulmaları gerektiğinden bahsedilmektedir. 19.yüzyılda güçlenen birinci dalga feminist hareketin yönü kamusal alanın düzenlenmesi üzerine çevrilmiştir. Oy hakkı, çalışma hayatına erkeklerle eşit standartlarda katılım, boşanma ve miras gibi medeni hukuk konularında da erkeklerle aynı statüde olma istekleri etrafında şekillenmiştir.

İkinci dalga feminizm hareketi, birinci dalganın eşit haklar isteminden daha farklı bir boyuta işaret etmektedir. Betty Friedan, *Kadınlığın Gizemi* (1983) adlı çalışmasıyla ikinci dalga feminizmin kurucuları arasında yer almıştır.1963 yılında ABD'de yayımlanan kitap ikinci dünya savaşı sonrası ABD'de mevcut cinsiyet eşitsizliklerini gözler önüne sermektedir (Zihnioğlu, 2016). Sanayi toplumlarında kadınların tam-zamanlı ev kadını olarak yaşadığı hayatın yol açtığı insanı yıkımı eleştirerek özel alana içkin olan ayrımcılık problemleriyle ilgilenmiştir. Friedan'ın söz konusu çalışması ABD'deki birçok kadını es geçtiği, sadece bir grup kadının problemine odaklanmasından ötürü eleştirilmektedir. Bell hooks, *Feminist Theory: From Margin to Center*' da Friedan'ın eğitimli, orta ve üst sınıftan evli ve beyaz kadınları baz aldığı, dolayısıyla çocuksuz, eşsiz, beyaz olmayan ve fakir kadınları görmezden geldiğini ifade etmektedir (hooks, 2000, s.1-2). İkinci dalga feminizmin

önemli figürlerinden olan bir başka kadın Simone de Beauvoir özel alana içkin olan annelik, cinsellik, beden gibi konular hakkında her sosyal sınıftan kadının deneyimlerine değinen yazılar kaleme almıştır (Çakır, Der. Örs, 2012, s.436). Kadının cinsiyetler arasında kurulmuş hiyerarşide nasıl ve neden altta kaldığını biyoloji, psikanaliz gibi disiplinler arası kurduğu bağlantılarla ele almıştır.

İkinci dalga feminist hareketin bir başka ses getiren kadını *Cinsel Politika* (2000) doktora tezi ile ünlenmiş Kate Millet'tir. 31 Ağustos 1971'de Millet, ana akım bir yayını temsil eden Time dergisinde kapak olmuştur. İkinci dalga feminist hareket, bir önceki dalgadan daha farklı stratejiler ve kuramlarla mevcut eşitsizliğin nedenlerini açıklayıp, nasıl baş edileceğine dair çözüm önerileri sunmaktadır. Kürtaj, kadına yönelik şiddet gibi çeşitli konular üzerine kampanyalar düzenleyip, örgütlenmeye başlamışlardır. Bu dönemdeki feminist hareketin içinde çok farklı ideolojilerden, kimliklerden kadınların varlığı farklı kadınlık algılarıyla tartışmaları pekiştirmiştir. Özetle; üst sınıf beyaz kadınların sorunlarının tüm dünya kadınlarının ortak sorunuymuş gibi değerlendirilmesinin eleştirilmesiyle üçüncü dalga feminizm hareketi ortaya çıkmıştır.

Birbirini takip eden feminist hareketlerin genel özellikleri ve tarihsel süreçteki dönüşümü, farklı ideolojilerle bir arada yorumlanışı post-modern feminist bir yoruma kapı araladığı için önemli bulunmakta. Aynı zamanda çalışmanın esas konusunu oluşturan İslamcı kadınların romanlarının feminist öğeler barındırdığı tezini kanıtlayacak veriler öne sürdüğünden çeşitli feminist ekoller alt başlıklar halinde ele alınmaktadır.

1.2. LİBERAL FEMİNİZM

Genel olarak tüm siyaset kitaplarında diğer ideolojilerden önce anlatılan liberalizmin, feminist varyasyonu da hem kronolojik olarak önce gelmesi hem de diğer feminist tezlerin kuramlarını liberal feminizmle hesaplaşarak yapmalarının bir sonucu olarak diğer feminizm anlatılarına paralel olarak bu çalışmada da liberal feminizm ilk sırayı almıştır. “*Liberalizm bireysel özerklik, özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü gibi temel ilkeleriyle bütün feminizm türlerini başından itibaren çok etkilemiş bugün de gündemde olan bir ideolojidir*” (Çakır, Der. Örs, 2012, s.438). Liberal haklar teorisinin rasyonel insan görüşü liberal feministlerin düşüncesinde de

kendisine yer bulmuştur. Bu yüzyılın feministleri, Batı dünyasında baş göstermeye başlamış devrim dalgası hareketinin coşkusuyla Aydınlanma Çağı olarak adlandırılmış dönemde eserler vermeye başlamışlardır. Bu dönemde feminist teorinin klasik kaynağı olarak Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi* (2012) metni gösterilmektedir. Wollstonecraft'ın çalışması şimdiye kadar kadın ve erkek arasında oluşturulmuş eşitsizliği teşhir eder niteliktedir. Metnin temel iddiası, mevcut sosyal yapının kadına tek amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğretmiş olması ve bu bozuk yapının kadının toplumsal hayatta bir köle olarak yaşamasına hizmet ettiği yönündedir. Wollstonecraft bu dönem kadınları için güzelliklerini ve duygularını geliştirmeyi, kendilerini ekonomik olarak geliştirmelerinin önüne koyduklarını ifade etmektedir. Güç elde etmenin tek yolunun bir koca bulmaktan geçtiğini iddia edip eleştirmektedir. Wollstonecraft, kişinin akıl ve duygular arasında bölündüğünü ifade eden aydınlanmacı görüşü desteklemektedir. Hayatın da bu bölünmeye benzer bir bölünme içerisinde olduğunu kamusal alanda aklın geçerli olduğunu burada erkeklerin rol aldığını, kadınların ise önemsiz hazlar bölümünde özel alanda sınırlandırıldığını ifade edip, bunun kadının itibarını zedeleyen durum olduğunu savunur. “*Kadınların muhakeme yapmaktansa hissetmek için yaratıldıkları, sahip olabilecekleri tek gücü ancak işveleri ve zayıflıklarıyla kazanabilecek*” oldukları anlayışını sorgulamaktadır (Wollstonecraft,2012,s. 95).Bunun önüne geçebilecek en önemli yöntemin gerçek anlamda bir eğitim ve eleştirel düşüncenin geliştirilmesi olduğuna inanmaktadır.“ Kadınları göz kamaştırıcı sıfatlarla süslemek ve sürekli bir çocukluk durumuna hapsedilmiş, kendi başına ayakta duramayan yaratıklar olarak görmek yerine, akli yaratıklar olarak” görülmesi gerektiğini ifade etmektedir (Wollstonecraft, 2012, s.12).

Liberal feministler, cinsiyete göre düşünme pratiklerinin değiştiği düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Akıl her insanda cinsiyetten bağımsız olarak vardır. Kadının sahip olacağı eleştirel akıl onu tekrara düşüren, ilerlemeden yoksun konumdan çıkarmanın tek yolu olarak savunulmaktadır.

Bu dönemde önemli feminist düşünür olan Sarah Grimke Amerikan doğal haklar ilkelerini kadınlara uyarlayan ilk kişidir (Donovan, 2010,s.39).Grimke, kadınlık sorununun kadınların giyimleriyle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Kadınların giyimleri onların ahlaklı ve erdemli bir kişi olarak değerlendirmelerinin önüne geçtiğini ifade eder. Kadınların bedenleri üzerinde kurulan hakimiyet ve

bebekler gibi sürekli zarif ve dikkatli bir şekilde giydirilmeleri kadınların kendilerini geliştirmeleri önünde engel teşkil etmektedir. Aklın cinsiyetsiz olduğu yönündeki Aydınlanmacı liberal feminist teorisyenlerinden Wollstonecraft ile de bu noktada paralel görüştedir.

Bir başka liberal feminist teorisyen olan Frances Wright da kadınların eğitim ile kazanacakları eleştirel düşünme yetisi ile aldatılmalarının ve boyun eğdirilmelerinin üstesinden geleceğine inanmaktadır. *On the Nature of Knowledge* (Bilginin Doğası Üzerine) konuşması ile geleneklerle yerleri sağlamlaştırılmış bilgilerin ancak kuşku ve sorgulama ile yıkılabileceğinden bahsetmektedir (Çakır, Der. Birsen Örs, 2012, s. 445). Aydınlanmacı liberal feminist teorisyenlerin üzerinde ortaklaştıkları fikirler kadınların eğitim vasıtasıyla eleştirel düşünce kazanmaları ve toplumdaki ikincil konumlarından ancak bu vesile kurtulabilecekleri üzerinedir.

Aydınlanmacı liberal kadın hareketi özel alanı teorisine dahil etmediği, sorunları kamusal alanla ve eğitim problemleri ile sınırlandırdığı ve aynı zamanda siyah kadınlar üzerindeki ilgisini sürekli kılamadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiri de kültürel feminizmin yükselmesine kapı aralamıştır.

1.3. KÜLTÜREL FEMİNİZM

Liberal feminist teorinin geliştirdiklerinin ileriye götürülmesi kültürel feminizmle mümkün olmuştur. Liberal teorinin akılcı ve yasal hamlesinin ötesine giden bu düşünceler kültürel feminizm adı altında gruplandırılmaktadır (Donovan, 2010,s.69). Feminist teorinin bu alt başlığı yüzyılın bitmesiyle kadın hakları görüşüne daha geniş perspektiften bakarak toplumsal reformları dönüştürmeyi planlamıştır. Kültürel feminist teorinin sac ayaklarını anaerkil bakış açısı oluşturmaktadır. Margaret Fuller'in 1845'te yazmış olduğu *Woman in the Nineteenth Century* (19.yüzyılda Kadın) adlı metin kültürel feminist teorinin oluşmasını sağlamıştır. Metin, erkeklerin zihinlerinde kadınlara karşı olan hissiyatın kölelere karşı duyulan hissiyat ile aynı olduğu maddesiyle başlamaktadır. Aydınlanmacı liberal görüşün eleştirdiği aklın cinsiyeti konusu üzerine dahiyane ve yaratıcı fikir sahibi kadınların beyinleri için ne kadar erkeksi bir beyin anlamında yapılan "övgülerin" söylemsel yanlışlığına dikkat çekerek liberal feminist teoriyle hemfikir olduğu problemi aktarır. Fuller aynı zamanda kültürel feminizmin kadını doğa ile

benzeştiren ve onu erkeklerden ayıran elektriksel bir farklılığa dikkat çekmektedir. Kadınların birer kadın gibi davranmaya ve yönetmeye ihtiyaçlarının olmadığını, doğa gibi büyümeye, entelektüel idrakları için engelsiz ve özgür bir ruha ihtiyaçları olduğunu belirtir (Fuller, 2019).

“*Barişseverlik, işbirliği, farklılıkların şiddetsiz biraradılığı ve kamusal hayatın uyumlu bir şekilde düzenlenmesi*” (Donovan, 2010, s.70) ilkeleri dönemin kadın edebiyatı ürünlerinde sıklıkla şahit olunan kültürel feminist bakış açısının en temel maddeleri haline gelmiştir. Kültürel feminist teorinin özellikleri ile örtüşen ve anaerkil bir ütopyayı anlatan Charlotte Perkins Gilman’ın *Herland (Kadınlar Ülkesi)* adlı yapıtı sadece kadınlardan oluşan bir toplumun tasvirini ülkeye yanlışlıkla gelen üç adamın deneyimi ile mizahi bir şekilde aktarmaktadır. Aydınlanmacı liberal feminist geleneğin akılcılığından ayrışıp, bilginin sezgisel yönü üzerine yoğunlaşıldığı kültürel feminizmin bir ürünü olarak gösterilen söz konusu romandaki ütöpik ülkede kadınların annelik rolünün kutsallığı üzerine diyaloglar mevcuttur. Liberal feminist teorinin cinsiyetsizleşme ve erkek kadın ayrımlığının üzerine kurduğu yapıyı, kültürel feministlerden Fuller ve Gilman kadının farklılığı ve özel niteliklerinin varlığı üzerine kurmuştur.

Anaerkil kuramcı olan Gilman akıla atfettiği değerlendirmeleriyle liberal feminist teoriyle aynı konumdadır. Kadın akılı diye bir şey olmadığını, beynin cinsel bir organ olmadığını ifade etmektedir (Donovan, 2010, s.149). Gilman, kadınların enerjilerini ekonomik bağımsızlıkları olan erkekleri memnun etmek için kullandıklarını ve bunun da onların gelişimindeki en büyük engel olduğunu savunmaktadır. Özel alana dokunmayan liberal feminist teorinin aksine, Gilman, özel alanı, evi ve aileyi de feminist teoriye dahil eden yapıtı *The Home* ile kültürel feminist teorinin aileye bakış açısını aktarmaktadır. Yuva nedir sorusu üzerine ayrıntılandırılan teoriye göre yuva: aile ile bağlantılı, doğma ve yetiştirilme eylemlerinin gerçekleştiği üretim grubunun ortak barınma alanı olarak tanımlanmaktadır (Gilman, 2019) Özel alana dahil olan yuva ve ev hayatına dair, çalışma alanı olarak ev ve ev kadınlığı, housemaid (ev erkekliği), evin hanımları, evdeki çocuklar, yuvanın erkekler üzerindeki etkisi üzerine bölümlendirmeden oluşmaktadır. Mevcut sanayi toplumunun kapitalist topluma evriliş aşamalarının yuvadan geçtiğini ifade eden Gilman “*tüm endüstrinin evde ve kadınlar tarafından başlatıldığı*” bilgisini sunmaktadır (Gilman, 2019).

Özel alana ilişkin radikal eleştirilerini geliştirdiği kitabında Gilman'ın önerdiği bir dizi değişiklikten biri ev işlerinin meslekleştirilmesi yönündedir. Gilman'a göre insanlar cinsiyetlerinden bağımsız olarak beslenme, yemek yapma ve çocuk yetiştirme faaliyetleri hakkında eğitilmeli, verdikleri hizmet karşılığında da para kazanmalıdırlar. Bu yeni sistem, bireyci sistemin hem israfa yol açan hem de kadını yirmi dört saat ücretsiz emek harcadığı yükümlülük durumunu sonlandıracaktır.

Kültürel feministler, kadınların farklı olduğunu ayrı bir kültürün sürdürücüleri olduğuna inanmışlardır. Amerika'nın üniversite eğitilmiş ilk kadın kuşağını oluşturan teorisyenler, değişim için sorumluluk almanın gerekli olduğunu savunmuş ve eril olan kamusal alanı reforme edici çözüm önerileri sunmuştur.

1.4. MARKSİZM VE FEMİNİZM

Marksizm, kadın sorununu ve feminist teoriyi odak noktasına yerleştiren bir ideoloji değildir. Donovan, Marx'ın teorilerini erkeklere özgü koşullarda geliştirdiğinden bahsetmektedir (Donovan, 2010, s.129). Marx'ın çalışmalarının odak noktası, yaşadığı dönemde gözlemlediği şekliyle kapitalizmin köklü bir eleştirisi (Demir, 2014, s.54).

Marksist düşüncenin yapıtaşını oluşturan sınıf kavramı, bu ideolojinin merkezinde yer alır, sınıf üyeliğinin de ekonomik ölçüte göre belirlendiği ifade edilir. Toplumu üretim araçlarına sahip olma ve olmama olarak temelde iki ana sınıfa ayıran Marksist ideoloji, daha sonra bu sınıfların sayısını çoğaltmıştır. Sınıfların sömürdüklerini fark edip, yanlış bilincin açığa çıkarılmasıyla, harekete geçirici eylemlerde bulunması olarak kavramsallaştırılan praxis düşüncesi çağdaş Marksistlerin çok kullandıkları bir kavram olmuştur. Marksizmin sınıf kavramı üzerinden kurduğu bu teoriyi feminist hareket kadın-erkek ikiliği üzerinden anlatmaktadır. Donovan; sosyalist feministlerin kadınlarla proletarya arasında kurdukları benzerlikten bahsetmektedir. Dolayısıyla sosyalist feministler, kadınların “ yanlış bilinçten” çıkmaları için mücadele edecektir (Donovan, 2010, s.133)

Marksist kuramın en önemli kavramlarından birini oluşturan yabancılaşma da feminist teoride yerini almaktadır. Marx'ın ifade ettiği anlamda yabancılaşma, üretime katılan sınıfın, emeğin üretim sürecinin tümünden uzaklaşıp, sadece bir

bölümünün parçası olması anlamında, ürettiği ürünle arasına giren etkidir. Bunun temelini de uzmanlaşma ve iş bölümünde gören Marksist teorinin, yabancılaşma ve iş bölümü noktasında feminist teoriyi beslediği, bu kökleri ailedeki doğal iş bölümüne bağlamasında görülmektedir.

Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (2010) yapıtında, kültürel feminizmdeki anaerikl ütopyalara benzer yönler bulunmaktadır. Görüş kaynağını tarih öncesi anaerikl hipotezinden almaktadır. Tarih öncesinde varolduğunu varsaydığı komünist anaerikl dönemin ataeriklik tarafından nasıl dönüştürüldüğünü özel mülkiyetin ele geçirilme süreciyle somutlaştırmaktadır.

Engels'in bu teorisine göre anaeriklikten ataerikliğe geçişte ilk aşama hayvanların evcilleştirilmesiyle, avlanmak yerine sürü yetiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yetiştirilmek üzere olan sürüler, takas edilen bir meta olarak özel mülkiyete dahil olmaktadır. Kadınların yaptıkları işlerin değişim değerine sahip olmadığı ve ev işlerinin herhangi bir ekonomik kazancının olmadığı gerekçesiyle önemsiz sayılan işlerin sorumluluğunu yüklenmiş olduklarını ifade eder. Ekonomik güçteki bu dengesizlik Engels'e göre erkeğin evdeki yönetimi ele almasına, kadının ise aşağılanmış ve hizmet eder konumuna indirgenmesine sebep olmuştur. Kadınların ezilmesi sorununa Engels'in çözümü ve işini toplumsal endüstriye dönüştürerek kadınların ev içinde hapsolmalarını engelleyip onların tümüyle toplumsal iş gücüne katılmalarını teşvik etmektedir (Donovan, 2010,s.145) Tüm bu çözüm önerilerinin tartışılması çağdaş sosyalist feminizmin ilgilendiği alanı oluşturmaktadır. Kapitalist toplumda evin rolünü belirleme çeşitli görüşlerin sayesinde Marksist feminist kuramdaki farklılıkları, yorumlamaları günümüze taşımaktadır. Heidi Hartman, *Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği* makalesinde, birbirine eklemlenen bu iki ideolojinin salt marksizmi temsil ettiğinden bahsetmektedir (Hartman, 2012 s.157). Hartman'a göre Marksizmde kadınların konumu üzerine yapılan analizler onların erkeklerle olan ilişkilerinden ziyade ekonomik sistemle olan etkileşimleriyle ilişkilendirilir. Ev içi ücretsiz emekle kapitalizmin devamlılığına katkıda bulunan kadınların buldukları durumdan kurtulmaları için önce proleterya sınıfına dahil olması, ancak devrimden sonra kadının özgürleşmesini mümkün gören Engels'i eleştirmektedir. Hartman'ın yer verdiği bir başka Marksist yaklaşım da Eli Zaretsky'nin *Socialist Revolution*' da yayınlanan dizisidir. Kapitalizmin kadınlık ve erkeklikler üzerinde farklı sömürü düzeyleri uyguladığından bahseden Zaretsky'e

göre kadının kapitalizm sürecinde hem ücretli emek piyasasına katılması engellendi, hem de ev içinde gerçekleştirdiği ve sermayeyi besleyen emeği ücretsiz kaldı. Dolayısıyla kadın ev içinde sınırlandırılrsa da aslında sınıf olarak proleterlere dahil olmaktadır (Hartman, 2012, s.163)

Ev içi emeğin ücretlendirilmesi gerektiği bilincini yayan Marksist feminist kuramcı Mariarosa Dalla Costa, *Kadınlar ve Toplumun Yıkılması* (Women and Subversion of Community, 1971) makalesine “*tüm kadınlar dışarıda çalışsa dahi evde ev kadınlığını (housewife) devam ettirmektedir*” tespitiyle başlamaktadır (Costa, 2019, s.1). Dalla Costa, ev, kadını kamusal alandan yalıtın bir işlev üstlendiğinden ve kadın ekonomik olarak erkeğe bağlı hale geldiğinden ev işi yabancılaştırıcı bir yöne sahip olduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte toplumsal üretim alanına sadece katılmak da kadınların yabancılaşmasına bir çözüm sunmamaktadır Dalla Costa'ya göre. Kadınların iş gücüne katılımını birincil gören ve ev işlerini kısmen değersizleştiren bir Marksist görüşün aksine *Dünyevi Aile* çalışması ile Lise Vogel ev işlerinin niteliğini saptama konusunu bir adım ileriye taşımakta ve kullanım değeri ürettiği için ev işinin yabancılaşmamış olduğunu savunmaktadır. Bu farkındalık Vogel'e göre *kadınları devrimci eylemin ön saflarına geçirecek bilinç ve güç ün itici kuvvetini oluşturacaktır* (Donovan, 2010, s. 149).

Bu alana katkı sağlayan bir başka eser Susan Sontag'ın *Üçüncü Dünyanın Kadınları* (1973) adlı makalesidir. Bu makalede Sontag, kapitalist toplumda aileyi, insani ilişkilerin güven ve samimiyetle sürdürebileceği, rekabetten yoksun tek yer olarak ele almaktadır. Benzer şekilde *Kapitalizm, Aile ve Kişisel Yaşam* (*Capitalism, the Family and the Personal Life*, 1976) adlı çalışmasında Eli Zaretsky yükselen endüstri ile iş ve hayatın birbirinden ayrıldığından bahseder ve işçilerin yabancılaşmış emeklerinin onları iç dünyaya ait kişisel duygulardan kopardığını, buna rağmen ailenin sanayileşen dünyadan *ütopik bir geri çekilme* olarak varlığını koruduğunu vurgular (Donovan, 2010).

Marksist teori, kadınların ezilişini sadece kapitalizme, ekonomik koşullara bağlama noktasında eksik kalmış ve eleştirilmiştir. Heidi Hartmann, *Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği* makalesinde feminizm adına bir iyileştirmenin ya bu evliliğin daha sağlıklı bir boyuta ulaştırılması ya da boşanma ile sağlanacağını ifade etmiştir (Hartmann, 2012, s.158) Kapitalizm öncesi toplumlarda ve komünist

rejimlerle yönetilmiş Sovyetler Birliği, Küba ve in gibi ülkelerdeki deneyimler kadınların smrlşn açıklama bağlamında Marksist teorinin yetersiz kalmakta olduğunu göstermektedir.

1.5. RADİKAL FEMİNİZM

1960'ların sonları ve 1970'lerin başıyla görünürlük kazanan radikal feminist hareket, New York ve Boston'da savaş karşıtı hareketler ve medeni haklar kampanyaları için politik eylem içerisine giren kadınlar vasıtasıyla şekillenmiştir. Radikal feminizmin aynı zamanda ve süreç içinde gelişen diğer tezleri, kişisel olanın politik olduğu, ataerkillik ya da erkek egemenliğinin kadınların baskı altına alınmasının kökeninde yer aldığı, kadınların kendilerini bastırılmış bir sınıf ya da kast olarak görmeleri ve enerjilerini, diğer kadınlarla birlikte, kendilerine baskı uygulayanlara -erkeklere- karşı mücadele eden bir harekete yöneltmeleri gerektiği, erkeklerin ve kadınların temelde farklı oldukları, farklı üsluplara ve kültürlere sahip oldukları ve kadınların tarzının gelecekteki herhangi bir toplumun temelini oluşturması gerektiği düşüncelerini içerir (Donovan, 2010, s.269). 1970'lerden itibaren *billurlaşan* söylem ve eylem ile yeni bir içerik kazanan söz konusu eleştiriler "feminist hareket" adıyla netleşmiş ve sistematikleşmiştir (akır, Der. Birsen rs, 2012, s.447). Kadının ezilmesini toplum, sosyal koşullar, ekonomik koşullar gibi çeşitli soyut kavramlara bağlayan önceki feminist ekollerin aksine radikal feminizm erkeklerin patriyarkanın işleyişindeki somut rolleri üzerine odaklanmaktadır. Kadın/erkek ilişkilerini iktidarın tüm ilişkilerinin kökeninde yatan politik bir süreç olduğunu ifade eden Kate Millet *Cinsel Politika* (1973) adlı doktora çalışmasında kişisel/ özel alana içkin olanın politik olduğundan bahsetmiştir.

Cinselliğin Diyalektiği (1993) kitabında radikal feminist Shulamith Firestone Marksist feminizmin kadınların baskı altına alınmasını ekonomik koşullara bağlayan analizini kabul etmez. Kadının baskı altına alınışının sebebini biyolojide görür ve Freud'un kadının biyolojisine ve cinsiyetine ilişkin ikincilleştirdiği konumu eleştirmektedir. Firestone aynı zamanda aşkı, kadını savunmasızlaştırdığı ve bağımlılığı, sahipliği getirdiği ve kadının potansiyelini engellediği yönündeki görüşlerine yer vermiştir. Radikal feminist kuramı tanımlayıcı en kapsamlı eserler Kate Millet'in *Cinsel Politikası* ile Shulamith Firestone'un yazdığı *Cinselliğin*

Diyalektiği olarak görülmektedir. Cinsel Politikanın radikal feminist hareketle paralel olarak öne sürdüğü şey birbiri üzerinde yönetim kurmaya çalışan bir ilişkinin varlığının politik olduğudur. Böylesi bir tahakküm uzun dönem gerçekleştirdiği takdirde bir ideoloji üretecektir ve dolayısıyla Millet'e göre tüm uygarlıklar ataerkil ideolojiyi üretmiştir.

Firestone başta gelmek üzere radikal feministlerin genel anlamda uzlaştığı nokta *biyolojik aile diktatörlüğünün* sona erdirilmesidir. Feminist devrimin başarıyla tamamlanması için ana yöntem, Firestone'a göre yeniden üretim araçlarına el koymak, yani teknolojiyi kadınların biyolojik kaderlerinden kurtulmaları için kullanmak olacaktır (Donovan, 2010, s.280). Firestone'un biyolojik ve üreme üzerine fazla düşünmesini Heidi Hartmann, teorisini zayıflatan bir şey olarak görmektedir. Çünkü Hartmann'a göre bu olgunun üzerine fazla düşmek, kültürel ve tarihsel koşulları kaçırmaya sebebiyet vermektedir. Hartmann'a göre esas anlaşılması gereken esas şey cinsiyetin (*biyolojik gerçeklik*) toplumsal cinsiyete (*toplumsal görüngü*) nasıl dönüştüğü üzerinedir (Hartmann, 2012, s.171).

1.6. FARKLILAŞAN FEMİNİZMLER

Birinci dalga feminizm 1980'lerden sonrasına uzanan yolculuğunda çok kültürlülük ve post-modernist teorilerin etkisiyle giderek farklılaşan yollar izlemeye başlamıştır. Kadınlar arasındaki ırk, dil, din, sınıf farklarına daha fazla dikkat etmekte olan feminist teori giderek daha *özgüleşmiştir* (Donovan, 2012, s.351). Sadece erkeklerin kadınlar üzerinde kurmuş oldukları hakimiyetin incelenmesinden ziyade üçüncü dalga feminizm, farklı kadınlıkların birbiri üzerinde kurmuş olduğu iktidar ilişkileri de incelemektedir. Üçüncü dalga feminizmin kadın-kadın arasındaki ilişkiye değiniyor olması "*kimlik politikalarıyla etkileşimde olmasından ileri gelmektedir*" (Okin, 1999, s.234). 1980'lerde üçüncü dünyalı kadınlar feminizmin evrenselliği üzerine post-kolonyal teori çerçevesinde sorular sormaya ve tartışmaya başlamışlardır. Yılmaz, post-kolonyal feminist olan Mohanthy, Robin Morgan'ın "*Sisterhood is Global*" makalesini küresel kızkardeşlik kavramının ancak tüm coğrafyalardaki kadınların sorunlarını tek tipleştirceğini, dolayısıyla kapitalizmin kültürler ve kadınlar üzerindeki yok edici etkisini görmezden geleceğini noktasında eleştirdiğini aktarmaktadır (Yılmaz, 2015, s.149). Toplumsal ve kültürel gerçekliğin

ötesinde ortak bir bilinçle farklılaşan kadın kategorisinin evrenselliğini Chandra Mohanty *Feminism Without Borders* (2003) adlı çalışmasında sorgulamıştır. Mohanty, Batılı feministler tarafından geliştirilen mücadele yollarının kültürden kültüre farklılık göstereceğini dolayısıyla tüm kadınlık mücadelesi için aynı yolun izlenemeyeceğini savunmaktadır (Mohanty, 2003).

Birbirinden kopuk, birbirini ötekileştiren kadın hareketinin aksine küreselleşmeyle farklı kadın hareketlerinin birbiriyle iletişimi hızlanmış, ortak paydaların belirlenebileceği bir zemin oluşturma yoluna gidilmiştir. Teknolojik gelişmelerle genişleyen internet ağları ve uluslar arası toplantılar da küresel kadın hareketinin oluşmasına ivme kazandırmış ve aynı kimliği paylaşıp, farklı coğrafyalarda yaşayan kadınların dayanışmalarını kolaylaştırmıştır “*Hem sınıf hem de kültürü görmezlikten*” (Mernissi, 1998, s.39) gelen küresel bir kadın hareketinin oluşumu hedeflenirken, çeşitlilik ve farklılık tartışmaları kadın merkezli çalışmalar ile uyumlaştırılmaya çalışılmıştır (Kandiyoti, 1995, s. 20).

1.7. İSLAMİ FEMİNİZMLER

“İslami Feminizm “ ifadesi İranlı akademisyenler Afsaneh Najmabadeh ve Ziba Mir-Housseini’ye göre Shala Sherkat tarafından 1992’de Tahran’da kurulmuş *Zanan* gazetesinin kadın editörleri tarafından kullanılmıştır (Aynur, 2013, s.89). Paralel bir şekilde 20. yüzyılda farklı yaşam biçimlerine sahip kadınlar dominant karakterdeki batılı feminist görüşün eleştirisini gerçekleştirmişlerdir. Zahra Ali’nin *İslami Feminizmler* (2014) çalışması bu eleştirinin sunulduğu önemli metinlerdendir. İslami feminizm teriminin 1990’ların ortalarında ortaya çıkışından itibaren, dünya çapında, “*ümmetin dört bir yanında*” kullanıldığı görülmektedir (Badran, 2014, s.40).

Badran’a göre *laik Müslümanlar, dindar Müslümanlar, gayri Müslimler* İslami feminizmin aktörleri arasında yer almaktadır (Badran, 2014, s.41). “İslami bir feminist” olan Badran, İslami feminizmin, Müslüman azınlık ve/veya çoğunluk olduğu ülkelerde kadınların buldukları ulusal şartlar düzeyinde gerçekleştirdikleri mücadelelerin bir ürünü olduğunu ifade eder (Badran, 2014). Kadınların özgürleşmesinde monolitik bir söylemin benimsenmesini eleştiren ve özgürleşmede birden fazla yolun varlığına vurgu yapan İslami feminizm, *post-kolonyal feminist*

eleştiri ve Black feminizm ile aynı çizgide yer almaktadır (Ali,2014, s.31). Kendisini “İslami Feminist” olarak tanımlayan Zahra Ali İslami feminizmin, kadınların özgürleşmesi yolunda sunduğu çözüm önerilerinin diğer feminizmlerden ayrılan yanını şu şekilde ifade etmektedir:

Batılı kadınların özgürleşmesi için verilen mücadele, diğerlerinden dini kurallara hürmetsizlikle, bedenini afişe edilmesinden geçen cinsel özgürlükle ayrılıyorsa Müslüman feministlere, beden ve cinsellikle dini kurallar, mahremi kutsallaştırılması ve heteroseksüel aile yapısının korunmasıyla belirlenmiş bambaşka bir ilişki kuran bir özgürleşme öneriyorlar (Ali,2014,s.33).

1994 yılında İranlı akademisyen Afsaneh Najmabadi, Londra Üniversitesi'nin School of Oriental and African Studies bölümünde yaptığı konuşmada “İslamcı Feminizm” kavramını, din ile seküler feminizm arasında köprü kurabilecek reformist bir hareket olarak betimlemiştir (Moghadam, 2002, s.1143). İslam içerisinden feminist bir dil geliştirme diskuruyla hareket şekillenmeye başlamıştır.

Tüm bu verilere rağmen; İslami feminist görüş, homojen bir grubun düşüncesi etrafında şekillenen, tanımlanan bir yapıya sahip değildir. Fakat en genel tabir ile Wedud, Badran gibi İslami feministlerin çalışmaları baz alındığında, yönteminin Kur'an'ın kadın merkezli yeniden bir okumasının gerçekleştirilmesi olduğu söylenebilmektedir.

İslami Feminist görüş, temelde Kur'an'ın erkek egemen bir yorumlamayla günümüze kadar uygulanmasına itirazda bulunmuştur. Kur'an'ın indiği dönem şartlarıyla bugünün şartlarının farklı olduğunu dolayısıyla yeniden bir yorumlamaatılımının gerçekleşmesini savunmaktadırlar. Diğer bir deyişle, Badran referans alınarak ifade edilirse; Kur'an tüm insanların eşit olduğunu doğrulamaktadır ve erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizliğin sebebi *ataerki düşünce ve geleneklerdir*. Badran, 9. yüzyılda oturmuş olan İslami fıkıh ve içtihadın, dönemin ataerki anlayışının bir ürünü olduğunu ifade etmektedir (Badran, 2014, s.45). Badran, Wedud gibi İslami feminist hareketin öncü kadınları, Kur'an ile doğrudan temas geçerek, okuma ve yorumlamalarına kendi deneyim ve sorgulamalarını dahil etmektedirler. Şimdiye kadar yapılmış yorumların ve sonrasında ortaya çıkmış olan yaklaşımların erkeklerin deneyimleri üzerine kurulu olduğunu ve Kur'an'ın tarihsel

olarak ataerkil bir toplumun elinde olduğunu fark etmişlerdir. Dolayısıyla oluşan yeni yorumlar, yeni dindarlık inşasında kadınların dönüştürücü bir güce sahip olmasını sağlamaktadır (Yılmaz, 2014, s.135).

Post-kolonyal feminist eleştirinin, diğer feminist ekollerin kadın kategorisini genelleştirmesine yönelik başlatmış olduğu tartışma, İslami feminist teorinin de gelişmesini sağlamıştır. Batılı ve beyaz kadınların kurtuluş ümidiyle başladığını düşündükleri feminizmin üstten ve elitist olarak gördükleri dilini tenkit etmişlerdir. Mir Hosseini, İslami Feminizmi, feminizmden beslenirken meşruiyetini İslam'dan sağlayan, toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinde yeni bir düşünce metodu olarak tanımlar (Hosseini, 2010, s.640). Dolayısıyla meşruiyetini İslam'dan sağlaması feminizmle İslam'ın ideallerinin çakıştığı durumlarda referansının İslam'dan yana olacağını dolaylı olarak ifade etmiş olur. Farklı kadınlık deneyimlerinin mevcudiyeti dünyanın farklı bölgelerinden kadınların katılımıyla Pekin konferansında açığa çıkmakla birlikte, küresel bir feminizm anlayışını eleştiren görüşlerin de yüksek sesle kendilerini ifade etmelerine olanak sağlamıştır. Mir- Hosseini, 11 Eylül 2001 saldırısının ardından başlayan Afganistan ve Irak müdahalelerini İslamcı kadınların dönüşümü açısından çok önemli bulmaktadır. Bu müdahaleleri doğulu kadınlara özgürlük getirme adı altında meşrulaştıran Batılı erkeklere karşı, “Doğulu kadınları Batılı erkeklerin tahakkümünden kurtarma” önermesiyle Batılıların gözünde kurtarılmayı bekleyen nesnelere olarak görünen Doğulu kadınların, özne konumuna geçmesinde rol oynamıştır (Yılmaz, 2015, s.148). Dolayısıyla İslami feminizmler doğdukları coğrafyalarda kadınların özneleşme sürecinin gerçekleşmesine hizmet etmektedir.

Kendisini “Müslüman Feminist” olarak ifade eden Zahra Ali, İslami feminizmin üç düşünsel sac ayağı üzerinde durduğunu söyler. Bu üç alanı şöyle sıralar:İlki, İslami feminizmin öncelikle yoğunlaştığı alan kaynaklardan, yani adalet ve eşitliğin temel prensiplerinden yola çıkarak maskülen ve cinsiyetçi manaların ortaya çıkarılması amacıyla fıkın gözden geçirilip düzeltilmesi ve tefsirin yeniden yorumlanmasıdır. İkincisi Müslüman kadınların tarihinin yeniden yazılması böylece yeni bir bilgi birikiminin yaratılması, Müslüman tarih yazımında konum ve rollerin iyileştirilmesi ve İslam tarihinin kadınca ve feminist bir bakış açısıyla gözden geçirilmesidir. Üçüncüsü ise İslami feminizm, toplumsal ve ruhsal eşitlik meselesi

üzerinden bir bütün olarak İslamiyet'i sorgulamaya odaklanmıştır ve İslam'ın adalet ve eşitlik prensibine uygunluğunu ele almışlardır (Ali, 2014,s.25-27).

Badran; İslami feminizmin, kadınlarla erkekler arasındaki eşitliğin ve sosyal adaletin sağlanmasında yol gösterici olduğunu ifade ederken; laik feminizm ile dindar feminizmin birbiriyle çatışma içinde olarak gösterilmesini tarih bilgisi eksikliği ve bilhassa kadın dayanışmasını engellemeye yönelik bir siyasal girişim olarak betimler. İslami feminizm kavramının içinin seküler ve laik olarak ayrı düşünülmemesini, tersine İslami feminizmin tüm düaliteleri yıkmakla yükümlü olduğunu söyler (Badran, 2014, s. 37).

Küresel bir aktör olarak yeryüzü sahnesine çıkan İslamcı kadınlar, küreselleşmenin etkisiyle farklı coğrafyalarda yaşayan kadınlarla etkileşim imkanı bulmuşlardır. Bu etkileşim ile üretilen değerler kadınların yaşamlarında ve söylemlerinde önemli bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Bunun en bariz örneğinin örtünme talebinin dile getiriliş şekli olduğu söylenebilir. 1980'li yıllarda, ayet ve hadislerle savunulan tesettür, 1990'lı yılların ortalarından itibaren kadın hakları söylemiyle ifade edilmeye başlanmıştır. Daha seküler kavramlarla, insan hakkı özgürlüğü istemiyle dile getirilen bu talep din ve vicdan özgürlüğü gibi evrensel değerler içinde tanımlanarak İslami feminizmler ile bütünleşmiştir.

İslam'ın iktidar tarafından eril siyaset lehine kullanılma pratiklerini ortaya çıkarıp eleştiren İslami feminist görüş, İslam'da kadının yerini yenden tartışmaya açarken din ile iktidar arasındaki birbirinden beslenen ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır.

1.7.1. İslam ve Feminizm Birlikteliği Üzerine

İslamcı kadın hareketinin yükselişi İslamcı ideolojinin yükselişiyle paralel bir şekilde ivme kazanmıştır. Yükselen iki büyük hareketin birbiriyle çekişme içerisinde olduğu ve 1979 İran Devrimi sonrası İslamcılığın yükselişe geçişiyle, kadınlar tarafından İslamcılığın sorgulanması arasındaki doğru orantı ile gözlemlenmiştir. İslami Feminizmlerle ilgilenen antropolog Mir Hosseini, 1979 yılı İran İslam Devrimiyle İslamcı kadın için dönüm noktası olarak gördüğü CEDAW sözleşmesinin aynı tarihlerde imzalanmış olmasının iki hareket arasında yarattığı ilişkiye dikkat çeker (Hosseini, 2010). Ziba Mir Hosseini, İslami feminizm için, politik bir ideoloji

olan İslamcılığın istenmeyen çocuğu tanımlamasını yapmaktadır (Hosseini, 2010) Bir İslam ülkesinde feminizm tartışmalarını yürüten Zanan dergisinin varlığı da bu ikili gerilimi gözler önüne seren bir oluşumdur. İran'da kadınlara odaklanmış Zanan ve üç aylık Ferzaneh dergileri İslami feminizmin taleplerinin anlaşılması açısından önemlidir. Ferzaneh kadın çalışmalarıyla alakalı akademik bir dergi olmakla birlikte ve Zanan'a kıyasla daha az politik bir duruş sergilemektedir. İran'da kadınlar tarafından 1992'de kurulan Zanan dergisinin editörü Shahla Sherkat ve diğer kadın yazarlar (erkek yazarların bazıları takma ad kullanmaktadır) Kur'an'ı alışılmışın dışında özgürlükçü bir şekilde yorumlayarak yazılar yazan, kadın meselesinin İslam hukukunda yeniden gözden geçirilmesine dair öneriler sunmaktadır. Sherkat, Zanan dergisinde yazmış olduğu bir yazıda kadınların karşılaştığı problemlerin çözümü için dört alanın düzenlenmesine işaret etmektedir: din, kültür, hukuk ve eğitim (Moghadam, 2002, s.1144) Aynı zamanda İran'daki ve Zanan çevresindeki İslamcı kadınlar, aile içindeki kadının statüsünü geliştirmeye çalışmış ve görüşlerini desteklemek için de yeni teolojik yorumlardan istifade etmişlerdir (Moghadam, 2002). Badran'ın dergi üzerinde yaptığı bir değerlendirmeye göre dergide üzerinde en çok durulan konu İslamcı bir kadın tarafından feminizm kaynak olarak kullanılıp kullanılmayacağı yönündedir. Dergi, İslami feminizmi, dindar ve seküler feministler arasında diyaloga imkan sağlayan bir reform hareketi olarak tanımlamakta ve İslamcı feministler -özellikle Zanan 'ın editör ve yazarlarının- Batılı feminizme açık olduğunu öne sürmektedir (Gürhan, 2010). Mesele kadının toplumsal, sosyal ve siyasal konumu geliştirmek ve pekiştirmek olduğunda seküler feministlerle ortak paydada buluşabileceğini ifade etmektedir. Hosseini, seküler feministlerle aynı argümanlar etrafında savunma gerçekleştirebileceklerini, tüm kadınların farklı alanlarda uğradıkları ayrımcılığın bilincine varmasıyla mümkün olacağını ifade etmektedir (Hosseini, 2010).

20 ülkeden 400 delegenin katılımıyla Uluslararası gerçekleştirilen İslami feminizm kongreleri hareketin teorik temellerinin oturtulmasını sağlamıştır. 27-29 Ekim 2005 tarihlerinde Barselona'da gerçekleşmiş I. İslamcı feminizm kongresini 3-5 Kasım 2006'da ikincisi ve 27-28 Ekim 2008'de üçüncüsü takip etmiş ve hareketin ses getirdiği, giderek genişleyen bir kitle tarafından sahiplenildiği görülmüştür. Üç kongrede alınan kararlar ve belirlenen hedefler İslami feminizmin mücadele alanını ortaya çıkarmaktadır. Birinci kongre Kur'an'ın cinsler arası eşitlik temelinde

alternatif bir okumasının yapılmasını önermiş, kadın hakları için “*cihad*” çağrısında bulunmuştur. İkinci kongre İslam’da kadının konumunun ve ailenin tartışıldığı bir içeriğe sahip olmuştur. İslami yasa adı altında kadınları malları gibi kullananlara yönelik, bu yasaların Allah’ın yasası olmadığı, bu tarz dini söylemlerin erkekler vasıtasıyla oluşturulduğu sonucuna varılmıştır (Gürhan, 2010).

İslami feminizm, İslam hukuku ile yönetilen ülkelerde, gelenek eliyle yasalaştırılan eşitsizlikleri bertaraf etmede mücadeleci bir söylem sahiplenmiştir. Türkiye’de İslamcı kadınların üstlendiği İslami feminist söylemin küresel anlamda paylaştığı ortak başa çıkma yöntemleri mevcut olsa da coğrafi ve siyasi kültürün farklılığına bağlı olarak daha öznel pratikler yarattığı Türkiye siyasal hareketliliğine paralel olarak ile gösterilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN TARİHİ

Türk modernleşmesinin 19.yüzyıl ile 20. yüzyıl ortasına kadar olan dönemi erken modernleşme dönemi olarak adlandırılmaktadır (Çakır, 2013,s.81). Başlangıç noktası Geç Osmanlı dönemi olarak belirlenmiş olan bu bölüm, Türkiye'deki İslamcı kadınların 2000'li yıllara uzanan serüveninde hareketliliğini, görünürlüğünü müzikte yükselerek ve alçalarak devam eden sesleri ifade etmede kullanılan crescendo ve decrescendo terimleriyle ilişkilendirerek anlatmaya çalışmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi, içinde barındırdığı farklı kimliklerle çok enstrümanlı bir senfoni orkestrasını anımsatmaktadır. Tıpkı bir orkestranın içinde bulunan enstrümanların zaman zaman vurgulu, zaman zaman daha geri plana düşen sesleri gibi, Türkiye coğrafyasına ait çeşitli kimlikler de bazen çok şiddetli bir şekilde seslerini arttırmış (crescendo) bazen de aynı kimlikler seslerinin şiddeti daha az hissedilecek şekilde (decrescendo) faaliyetlerine devam etmişlerdir. Yeni bir dinamik seviyesi belirlenene kadar devam eden crescendo veya decrescendo dinamiklerinin Türkiye'de İslamcı kadınların görünürlük ve seslilik açısından kaydetmiş olduğu kademeleri göstermede yardımcı terimler olarak söz konusu bölüme eşlik etmesi hedeflenmiştir. Seslerin şiddetinin giderek artacağını gösteren crescendo, seslerin giderecek söneceğini fakat bitmeyerek devam eden orkestral faaliyetin içinde yeni bir dinamiğe kadar şiddetinin azaltılacağını ifade eden terim olan decrescendo Türkiye siyasetindeki dönemlendirmelerle İslamcı kadınların hangi dinamikte olduğunu ifade etme işlevini üstlenmektedir. Aynı dinamikler Türkiye'deki genel kadın hareketinin alçalan ve yükselen seslerine de uyarlandığında çalışma göstermektedir ki, seküler kadın hareketi ile İslamcı kadın hareketinin seslerinin vurgusunun dönemlendirilmesi birbiri ile zaman zaman paralellik göstermektedir. En azından çalışmanın ele aldığı süreçler boyunca birbiri ile kısmen eş zamanlı çalınan enstrümanlar gibi zaman zaman birbirlerinin seslerini güçlendirici, kuvvetlendirici etkilerinin olduğu görülmektedir.

2.1. GEÇ OSMANLI DÖNEMİ (1860-1906) KADIN HAREKETİ İLE BAŞLAYAN DİNAMİK

Osmanlı Devleti bünyesinde kadın hareketleri 1860'lı yıllar ile başlamış ve kadın hareketinin 1860'tan başlayıp yükselerek devam eden hareketliliği II. Meşruiyetin ilanına da zemin hazırlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan feminist hareket varlığını Cumhuriyet Döneminde de sürdürmüştür (Kaypak, 2016). II. Meşrutiyet'in 1908'deki ilanı ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan Geç Osmanlı dönemi sınırlandırmasında, Osmanlı kadın hareketi, kadın hakları anlamında somut taleplerin dile geldiği bir dönemdir. II. Meşruiyet ile gelen görece özgürlük ortamı, kadınların kendilerinin insan sayılması ve haklarının ihlal edilmemesi gerektiğine dair talepleri ifade etmelerini sağlayacak uygun ortamı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Osmanlı'daki kadınlar, kamusal hayata aktif katılımlarının sağlanması ve maddi kazanımlara sahip olma isteklerini ortaya koymaktadırlar. Osmanlı Devleti girmiş olduğu reformcu atılımlarda Batı tarzı bir yaşam standardı uyguladığını kadınlar vasıtasıyla görünür kılmak istediğinden, kadının özgürleşmesine yönelik yapılan düzenlemeleri desteklenmiştir.

2.1.1 Geç Osmanlı Dönemi Kadın Yazınına dair

Nitekim kadınlar lehine yazıların bulunduğu *Terakki* gazetesi 1868 yılında yayınlanmaya başlamıştır (Zihnioğlu, 2003, s.20). Söz konusu gazetenin yayın hayatına başladığı tarih ile Türk Kadınlar Birliği'nin kapatılış yılı 1935'e kadar olan dönemi Serpil Çakır kadınların kendi taleplerini dile getirmek için örgütlendikleri birinci dönem olarak ele almaktadır (Çakır, 2013, s.92). Dolayısıyla çok enstrümanlı Türkiye orkestrasının 19.yüzyılın ikinci yarısı itibari ile 20. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde kadın hareketinin gittikçe yükselen sesinin bir crescendo dinamiğini canlandırdığı görülmektedir. Bu dönemde Şair Nigar, Fatma Aliye, Nezihe Muhittin, Emine Semiye, Halide Edip çok önemli kadın figürler olarak varlıklarını ve mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Nezihe Muhiddin'in hayatı özelinde yeni rejimi "*Kadinsız İnkılap*" (2003) çalışmasında anlatan Yaprak Zihnioğlu, giyim yasaklarının kalkması, aile hayatındaki *talak ve taadüd-ü zevcat* (çok eşlilik ve erkek isteğiyle boşanma) gibi uygulamaların *hukuk-i nisvan ve kadınlığın tealisi* olarak tanımlanıp

savunulduğundan bahsetmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra dönemin İttihat ve Terakki Partisi kadın örgütü temsilcilerinden Emine Semiye'nin, beyanı bu söylenileni güçlendirir niteliktedir. Semiye, "İslamiyetin bize emrettiği tesettür bugünkü münasebetsiz kapanmaklığımız değildir", "..hakkımız bulunan hürriyet-i şahsiyetimizin tamamını istihsale son derecede say ve gayret ediyoruz" (Zihnioğlu, 2003, s.54) açıklamalarıyla hem tesettür konusunda üzerlerine yapılan baskıyı eleştirmekte hem de II. Meşrutiyet ile yeni bir mücadele döneminin içine girdiklerinden bahsetmektedir. Bu dönem kadınları, eğitim hakkını kazanmak adına çeşitli dergilerde makaleler yayımlamışlardır. Zihnioğlu'nun aktardığı üzere dönemin kadın şairi Nigar, kadınlar için eşitlik ve adalet talep ederken de erkeklerin kadınları bir süs eşyası gibi görmekten vazgeçmelerini ve eğitimleri için destek olmaları gerektiğine dair söylemlerde bulunmaktadır (Zihnioğlu, 2003, s.56).

II. Meşrutiyet sonrasında kadın haklarına dair tartışmaların yeşermesini sağlayan *Demet*, *Mehasin* ve *Kadın* dergileri olmuştur (Çakır, 2013, s.94). Dergilerin yanında dönemin kadınları tarafından kurulmuş dernekler de kadınların örgütlenme ve haklarını savunma noktasında işlev kazanmıştır. Kadınlar, dergiler ve dernekler üzerinden toplumsal hayatta kendilerine biçilmiş rolleri sorgulamaya, ihtiyaç duydukları şeyleri sesli bir şekilde dile getirmeye başlamışlardır. Bu dönemde gittikçe artmaya başlayan hak arama istenci, seslerindeki vurguyu- cresondo'yu- yazınsal metinlere yansıtmalarıyla daha görünür olmaktadır. Kadınlar, çoğunlukla yardım dernekleri üzerinden ve kadınlara istihdam sağlamayı amaç edinmiş kuruluşlar üzerinden kamusal alana dahil olmuştur. Kadınlar, *toplumsal sağaltma* (Çakır, 2013, s.97) eylemleri karşılığında, toplumda söz sahibi ve katılımcı olabilmeyi meşrulaştırmaya çalışmışlardır (Çakır, 2013, s.97).

Osmanlı kadın hareketi olarak tanımlanan ve birbirinden farklı konumları ve bakış açılarından oluşan derneklerin ve dergilerin birbirinden farklı kadınlık savunuları, kadın haklarına bakışı ve bu görüşlerin feminizme yakınlıkları/uzaklıkları farklı mesafelerdedir. Balkan Savaşları ile başlayan erkeklerin cepheye gitmesiyle kadınlar milli vazifelerini cephenin gerisinde birlik olarak yerine getirmiş ve milliyetçiliğin feminizmle eklemlenmiş hali ortaya çıkmıştır.

Yazılarında İslam dini kaynaklarını dayanak göstererek metinler yazan kadın hakları savunucularından biri Fatma Aliye'dir. İslamcı bir kadın olarak Fatma Aliye,

Nisvan-ı İslam adlı kitabında Müslüman kadınları, Avrupalı kadınlara anlatmak istemekte ve kadının erkeğin gerisinde olmasının İslam toplumu olmakla bağlantılı bir durum olmadığını *Allah, insanın dışısına de erkeğine de aynı ihsanda bulunmuştur; kadının gelişimine engel teşkil eden etkenlerden en önemlisi erkeklerdir* sözleriyle aktarmaktadır (Çakır,1994, s.29). Geç Osmanlı dönemine ait kadın yayınlarından en uzununu *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895-1906)'dir. Özgürleşmenin ve Batı ile eş olabilmenin yolunu kadınlarını değiştirmede bulan Osmanlının erkek aydınları da kadın hakları savunusu yaptıkları yazılarını paylaşmaktadır. Fakat Tanıl Bora'nın aktardığı şekliyle kendilerine “feminist” sıfatını yakıştıran erkekler dahi hak ve hukuk söz konusu olduğunda kadını anne ve zevcelik görevleriyle tanımlamaktadır (Bora, 2017, s.746). Erkeklerin bu tavrına karşılık *Kadınlar Dünyası* dergisi erkeklerin bu gayretini aşırı bulduğundan ve acınası bir hal olarak algılayıp, samimi görmediklerinden, erkeklerin kadın ruhunu bir kadın gibi idrak edemeyeceğinden bahsetmektedir (Bora, 2017,s.746).

Doğrudan, bağımsız bir kadın hakları savunusu ile feminizmi Batı yanlısı bir akım olarak görüp eleştirilerini yönelten tüm cephelere karşı, feminizmi hareketlerinin adı olarak tayin eden, başyazarı Ulviye Meydan olan *Kadınlar Dünyası* bu dönemin önemli dergilerindendir (Çakır, 2013, s.105). Mesai hürriyeti talebini daha ilk sayılarında sayfasına taşıyan Kadınlar Dünyası, kadınların çalışma talebini, erkekler gibi “ taşkınlıklar, sefahatler yapalım” diye istemediğini, tabi bir hak olarak tam eşitlik isteklerini dile getirmişlerdir (Bora, 2017,s. 749).

Fatma Aliye yüzyıllar öncesinin İslami figürlerini zamanına taşıyarak muhafazakar çevrelere, İslam'ın kadınların toplum içinde liderlik rolleri almasını izin verdiğini ispatlamaya çalışmıştır ve İslam'da kadınların güçsüzleşmesini de Fars-Arap etkilerine bağlamıştır. İslam dinine referanslarla yazılarını yayınlayan Fatma Aliye, *Hanımlara Mahsus Gazete* ile kadınların mağduriyetlerini duyurmaya çalışmaktadır. Kadın haklarını hakkaniyetli bir şekilde tayin etmenin Osmanlılık ve İslamcılık ile mümkün olacağını savunan ve kadının konumunu aile içerisinde ele alan bir yaklaşımı sahiplenen bu gazete Osmanlı'daki feminizmin çoklu bakış açılarından birini yansıtmaktadır.

Cumhuriyet dönemine ait öğretilmiş resmi ideoloji, kadın haklarını da içine alarak, tüm hakların Atatürk tarafından sunulduğuna dair iddia ile başlamaktadır.

Yeşim Arat 1980'lere değin bu iddianın aksinin dile getirilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir (Arat, 1999, s. 91). Atatürk tarafından gerçekleştirilmiş tüm reformların kadınların diğer ülkelerdeki gibi mücadelelere girmeden hediye olarak sunulduğu düşüncesi hakimdir (Altınay, 2004,s. 23). Ancak Şirin Tekeli'nin de ifade ettiği gibi söz konusu tez Geç Osmanlı döneminde başlamış kadın hareketini görmezden geldiği için "*haksızdır; yanlıştır*" (Tekeli, 1998, s.345). Geç Osmanlı döneminde crescendolarla dolu bir kadın hareketinin varlığını kanıtlayan tüm bu metinler, ideolojik olarak farklı kutuplarda yer alsada kadın hakları konusunda: çok eşliliğin kalkması, kadınların çocukları üzerinde velayet haklarının arttırılması, boşanma ile ilgili kadınların lehine yeni düzenlemelerin gelmesi, eğitim ve iş olanaklarından kadınların da erkeklerle eşit derece faydalanabilmesi noktasında ortak paydada buluşmakta ve kadınların bu taleplerinin gerçekleşmesini amaç edinmektedir.

2.2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ VE TEK PARTİLİ YILLAR:

Laiklik ve pozitivism, 19. yüzyılda işlemeye başlayan Türk modernleşmesinin sac ayağını oluşturan iki temel düşünce olarak, 1923 'de kurumsal ve ideolojik anlamda zirveye varmıştır (Göle, 2011, s.99). Her ikisi de Batı kökenli kavramlar olmasına rağmen, Müslüman ülkelerde farklı yorumlara dahil olarak farklı şekiller almışlardır. Batı, modernliğini özgül nitelikli kültür ve dinden ayırarak, onu her toplumun bir gün ulaşması gereken rasyonel düşünce ve davranış biçiminin bir ürünü olarak açıkladığı ölçüde, pozitivism evrensel bir model haline dönüşmüştür (Göle, 2011, s.99). Jön Türklerden başlayarak August Comte'un fikriyatıyla şekillenen pozitivismin Türkiye'ye uyarlanmasıyla laik görüş Türkiye siyasetinin çehresini belirlemiştir.

Erken Cumhuriyet döneminin Atatürk ilke ve inkılapları ile gelen modernleşme uygulamaları, Meşrutiyet dönemine nazaran gündelik hayatın içerisine yayılmaya başlayan uygulamalarla daha görünür kılınmıştır. Cumhuriyet dönemi modernleşmesi, dinsel değerlerin geri plana atılması ile daha seküler bir kimliği sahiplenmiştir. Seküler kimliğin ulus devlet üzerine -zemin etüdüne bakılmaksızın- bina edilmesi, modernleşmenin vitrinine yerleştirilecek kadınların dış görünüşlerinde yapılacak oynamalarla mümkün hale getirilmektedir. Bununla birlikte Birinci Dünya

Savaşı'nın ertesinde inşa edilmeye çalışılan yeni ulus devlete, Batı normlarına göre şekil verilmesi büyük oranda kadın yurttaşların inkılapları günlük hayata geçirmelerine bağlıdır. Nitekim Batılılaşma yolunda atılan düzenlemelerden biri de kamusal hayatta görünürlük kazanan kadınların kılık-kıyafetini belirlemek şeklinde olmuştur. Geleneksel Osmanlı sisteminin içinde çeşitli kısıtlılıklara tabi olan kadının, Cumhuriyet döneminde geçmişinden daha farklı bir profile sahip olması hedeflenmektedir.

2.2.1- Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Yazınına Dair

Sabiha Sertel kadın sorunları konusunda yazan ilk yazarlardandır. *Büyük Mecmua*, *Resimli Ay*, *Resimli Perşembe*, *Sevimli Ay* dergileri ile Cumhuriyet gazetesinde ağırlıklı olarak kadın sorunları, çocuklar, eğitim, sosyal güvenlik gibi toplumsal konular üzerine yazılar yazmıştır (Çakır, 2013,s.105). 1919 yılında Sabiha Sertel,Perşembe günleri çıkan, edebi ve ilmi haftalık mecmua şiarıyla yayımlamaya başladığı *Büyük Mecmua* ile “ Türk feminizminden” bahsetmiş, (Bora, 2017, s. 750). feminizmi savunmuştur. Birinci Dünya Savaşı ertesinde *Büyük Mecmua*'da yazmış olduğu Türk feminizmi yazısında kadınlarla erkekler arasında eğitim anlamında bir eşitlik olmadığını dile getirmekte, kadınların feminizme ve derli toplu bir fikriyata ulaşamamasını bu eşitsizliğin bir sonucu olarak görmüştür.

İstihali uğrunda ferdi her menfaatten kurtularak sırf cemiyet için çalışan, daima aynı fikir, aynı gaye etrafında toplanan bir kadınlık ekseriyeti teşekkül ettiği gün, bizde feminizm cereyanı uyanacak (Sertel, 27 Mart 1919).

Erken Cumhuriyet döneminin cinsler arasındaki eğitim eşitliği talebi ile uyanan, oy hakkı talebiyle siyaset sahnesine uzanmayı hedeflemiş kadın hareketinin kendini ifade ettiği bir alan olarak dergi ve gazete yazıları önemli bir alandır. Kadınların seçme seçilme hakkını elde etmesinde etkili olan Türk Kadınlar Birliği'nin 1924'te kurulmasının ertesinde birliğin yayın organı olarak yayımlanmaya başlayan Kadın Yolu dergisi 1925'te yayın hayatına başlamıştır. Harf inkılabına kadar olan 5 yıllık sürede kadınların siyasal alanda haklar elde etmesi gerektiği meselesine sıklıkla değinen bu dergi, kadınlar adına gerçekleştirilen reformlarda önemli rol oynamıştır (Zihnioğlu, 2003, s.171). Aslı Davaz Mardin'in

Cumhuriyet tarihinin kadın dergilerini inceleyen çalışması; *Hanımlar Alemi'nden Roza'ya* (1998) II. Meşrutiyet dönemi ile sayılarında büyük artışlar görülmeye başlayan kadın dergilerinin, 1928'den 1940'a kadar uzanan tek partili yıllarda sadece 13 yayın tarafından çıkarıldığını, bu yayınların da uzun süreli olmadığını belirtmiştir (Mardin, 1998,s.15).

2.2.2 Erken Cumhuriyet dönemi: kadınların siyasal alanda yer bulma çabası

Serpil Çakır *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*'nde erken Cumhuriyet dönemi modernleşme tarihi için milliyetçi feministler ve cumhuriyetçi feministler olarak iki grubun varlığından bahsetmekte ve bu iki grubun eşit vatandaşlık statüsü için birlikte hareket edemediklerini belirtmektedir (Çakır, 2013). Gerektiğinde erkeklerden bağımsız hareket eden, kadın hakları odaklı Cumhuriyetçi feministler, iktidar tarafından varlıklarına bir tehdit olarak algılanmış, dolayısıyla engellenmişlerdir. Nitekim Geç dönem Osmanlı kadın hareketi ile Cumhuriyet dönemi arasında köprü kurmuş olan Nezihe Muhiddin iktidarın otoritesini sarsabileceği düşünülen kadınlardandır. Muhiddin'in liderliğinde 1923 yılında kurulmak istenen Kadınlar Halk Fırkası, yakın zamanda kurulacak Cumhuriyet Halk Fırkası'na olan ilgiyi azaltabileceği öngörüsüyle reddedilmiştir (Arat, 1998, s.90). Kadınlar Halk Fırkası'nın 1923' teki başvurusunun reddi ile ancak bir dernek statüsü altında çalışmalarına izin verilen bu grup, 1925'te Nezihe Muhittin ve Halide Edip'i milletvekilliğine aday göstermiştir (Bora, 2017, s. 755). Seçme ve seçilme hakkına yönelik bu atılım Şeyh Sait isyanının bastırıldığı ve basının hükümet tarafından zapt edildiği aynı dönemde söz konusu kadınlara yönelik bir karalama kampanyasına dönüşmüştür. Kadınların bu hareketi, basın tarafından dönemin dünya çapında oy hakkı isteyen kadınlara yönelik genel adlandırmasıyla “sufrajet” olarak nitelenmiş ve bu nitelme kötü anlam ile özdeşleştirilmiştir.

Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadınlar Birliği adı altında dernek statüsü kazandığında Nezihe Muhiddin yönetim kurulundan uzaklaştırılmış ve yerine iktidar ile daha ılımlı politikalar izleyen Latife Bekir Birlik getirilmiştir (Yaraman, 1999, s.48). Milli Mücadele döneminde ön saflarda birleştirici ve direnişçi nidalarla dikkat çekmiş olan Halide Edip ve Fatma Aliye gibi figürlerin yerini, Cumhuriyet

döneminde arkalarında erkek desteği olduğunu ifade eden ve Atatürk'e bağlılığı ile ünlenen kadınların aldığı görülmektedir. Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını* (1982) çalışmasında Türkiye modernleşmesinde kadının kurtuluşuyla, ulusun ilerleyişi arasında kurulan paralelliği Atatürk'ün ifadeleriyle şu şekilde desteklemektedir:

Bu karar Türk kadınına toplumsal ve siyasal yaşamda başka ulusların kadınlarının sahip olduğundan daha yüksek bir yer kazandırmıştır. Çarşafli ve kapalı Türk kadını gelecekte tarih kitaplarında aramak gerekecektir. Türk kadını büyük bir yeterlilikle aile içindeki yerini doldurmuştur; mesleki yaşamda ise tüm alanlarda büyük başarılar kazanmıştır. Belediye seçimlerine katılarak siyasal yaşamda kendisini deneyen Türk kadını, şimdi genel seçimlere katılırken hakların en önemlisini kullanmaktadır. Pek çok uygar ülkede kadınlara tanınmayan bu hak, bugün Türk kadının elinde bulunmaktadır. O bu hakkı yetkinlikle ve gerektiği gibi kullanacaktır (Caporal, 1982,s.700).

Tesettürün ve çarşafın kamusal alandan dışlanışını uygar bir toplum olmanın önkoşulu sayan Atatürk'ün bu sözleri İslamcı kadınlar için decrescendo dinamiğine geçildiğine delil oluşturmaktadır. İlk düzenleme erkeklerin geleneksel kıyafetlerden vazgeçmesi yönünde yasal düzenlemeyi içerir; fakat kadının çarşaf ve peçesiyle ilgili herhangi bir yasal sınırlama getirilmediği 1925 tarihli Kılık Kıyafet Kanunu hükmüyle açıklığa kavuşmaktadır. Cihan Aktaş, “ *Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık Kıyafet ve İktidar* (2006)” adlı çalışmasında bu yıllarda çarşaf ve peçe giyimini kanunla yasaklayan resmi düzeyde bir madde olmadığını ifade etmektedir. Fakat Batılı giyimin teşviki ve kimi bölgelerde çarşaf giyiminin belediye yönetmelikleriyle yasaklanması gibi nedenlerle halk içinde çarşafın yasaklandığı görüşü yaygınlık kazanmıştır (Aktaş, 2006, s.210) .

II.Meşrutiyet ile başlayıp Milli Mücadele yıllarına kadar kadınların crescendo dinamikli sesleri 1924 sonrasında erkeklerin desteğini yadsıyan, kabul etmeyen kadınlar için decrescendo talimatına dönüşmüştür. Hem tesettür talepleri gerekçesiyle kamusal alandan dışlanmış İslamcı kadınlar, hem de Kemalist ideoloji ile şekillenmeyi reddeden Cumhuriyetin “uyumsuz” kadınları için decrescendo vakti başlamaktadır. Muhafız kadınların sönmeye yüz tutan sesleri yerini “ *erkek liderlere*

tapan kadınlara” bırakmakta, Atatürk’ün evlat edinmiş olduğu kız çocukları da bu imajı destekleyici profiller sergilemektedir (Çakır, 2013,s. 173). Atatürk ile kızları arasında kurulan bu bağlantıyı *Kemalist babalar ve modern kızları* olarak kavramsallaştıran Göle, Cumhuriyet kadınlarının en başta simgesel babaları olan Atatürk tarafından korunarak medeniyet misyonu yüklendiklerinden bahsetmektedir (Göle, 2014, s.106). Yüklenen misyonun başarılı bir şekilde temsil edilmesi ve yürütülmesi için eğitim süreçlerinde yeni oluşumlara gidilmiştir. Sadece kamusal alanda görünür olmakla değil aynı zamanda ev içinde de modernleşme gereklerinin yerine getirilmesi Batı tarzı düzen ve disiplinin hane içine yansınmasıyla mümkün olmaktadır. 1928’de kurulmuş olan Akşam Kız Sanat Okulları ve Kız Enstitüleri bu amaca hizmet etmektedir (Arat, 1998). Bu bilginin paralelliğinde, kadınların siyasi haklarını elde ettikleri 1934 yılında, İstanbul’da kırk ülkeden temsilcilerin katılımıyla on ikincisi gerçekleştirilen Uluslararası Kadınlar Kongresi’nde Türk Kadınlar Birliği son kazanımlarla artık kadınların erkeklerle eşit bir seviyeye ulaştığını söyleyerek, kendi kendisini lağvetmiştir. Türk Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir, Atatürk’e olan minnet duygusunu şu şekilde ifade etmektedir:

Türkiye’de kadın, Atatürk tarafından çarşafı çıkarıp atmaya ve erkeğin yanı başında kendisine düşen yeri almaya çağırılmıştır. Onca fırtınalar arasında yarısına kadar batmış bir ulusun yazgısına derin bir inancı korumaya bilmiş ve bin bir çeşit çelişkiler ortasından Türk kız kardeşlerinizin özlemlerini fark edebilmiş bir dahi olarak O, biz kadınlar için yalnızca yurdun kurtarıcısı değil, Türk kadının da kurtarıcısıdır. Bu nedenledir ki 12. Kongre’nin toplanma yeri olarak İstanbul’u önermekle, bizlere kendiliğinden verilmiş bulunan Türk kadının haremın parmaklıklarından parlamento kürsüsüne geçişini bir tek kuşağın görmesine yol açan haklar için Atatürk’ e olan minnet ve şükranlarımızı dile getirmek istedik (Carporal, 1982, s.695).

Bununla beraber, Göle, parlamentodaki kadın oranının en fazla %4.5 civarında kaldığını üstelik bu oranı da erkeklerin denetiminde olan kadınların oluşturduğunu ifade etmektedir (Göle, 2014, s.107).Erken Cumhuriyet döneminin modernleşme atılımlarının kadın ile erkek arasındaki eşitsiz durumu ortadan kaldırdığı görüşüne katılmayan Kandiyoti, böyle bir eşitliğin kadının cinsel kimliğini silikleştirmesiyle mümkün hale getirildiğini ifade etmektedir (Kandiyoti, 1998). Cumhuriyet döneminin kamusal alana yerleştirdiği kadın çalışanlar için; memurluk mesleğindeki

kadının “*ağırbaşlı tayyörü ve açık yüzü dişiliğini silikleştirerek ve cinsiyetsiz bir kimliği*” n öne sürülerek denetim altına alındığını ifade etmektedir (Kandiyoti, 1998,s.105).

Devletin modernliğinin simgeleri haline gelmiş olan kadınlar için ideal vücut ölçüleri de Doğu tipolojisindeki kadınların hatlarından oldukça uzaklaşmıştır. Yuvarlak hatlardan daha düz hatlara doğru yönelen anlayış devletin resmi geçit törenlerinde üniformalı genç kızlar tarafından sergilenmiştir. Beyazlık, yuvarlaklık, yavaşlık ve uzun saç üzerine kurulmuş olan güzellik anlayışı yerini zayıf, zinde, kısa saçlara bırakmıştır (Göle, 2014, s.95). Devletin merkezindeki kadınlar için görünürlüğü daha kolay olan tüm bu reformların taşrada yaşayan kadınlar için devletin eşit yurttaşları olmaktan ziyade, onları devlete uzaklaştıran ve devletle aralarına başka araçların girmesine neden olan atılımlar olarak değerlendirilmektedir (Kandiyoti, 1988, s.112). Ayşe Kadioğlu da bu teze paralel olarak *Cumhuriyet seçkinlerinin* bina ettiği projenin mühim bir sonucu olarak taşra ile merkezin birbirinden kopuşunu ele alır. Cumhuriyet projesinden önce merkez ve taşra arasında tutkal işlevi göre İslam, laikleşme projesi ile devre dışı bırakılmıştır (Kadioğlu,ty 121).

Bir Cumhuriyet kızı olarak tanımlanan ve hem Atatürk’ün manevi kızı hem de ilk kadın pilot olarak tarihte yer bulan Sabiha Gökçen’in Atatürk’ten önce ve sonra hayatını inceleyen çalışmasında Ayşe Gül Altınay, Sabiha Gökçen’in yüzündeki gurur ifadesine erkek izleyicilerin saygıyla bakmış olduğu görüntünün hafızalara kazınmış olduğundan bahseder (Altınay, 2004, s.261). Atatürk’ün varlığını kendi varlığının önüne koyan, biyografisine *Atatürk ile Bir Ömür* ismini veren Sabiha Gökçen, milletin *bekası* için kendisinden her şeyi harfiyen yerine getirmiştir (Ağduk, 2004). Sabiha Gökçen örneği de kadınların kendi özgürlük ve hak taleplerini erkeklerin himayesi altında ifade ettiklerinin kanıtı olmuştur.

Özetle Cumhuriyet modernleşmesi, her kesimden kadın için özgürleştirici olmaktan uzak ve şartlı bir eşitlik sunmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi oluşturulmuş kadın imgeleri mekansal olarak birbirinden farklı tipolojiler sergilemektedir. Kamusal alanda ciddi, kariyerinin peşinde ve aseksüel bir kadın profili mevcutken özel alanda neşeli, ailesine bağlı, fedakar bilgili ve bakımlı bir kadın karşımıza çıkmaktadır. 1928-1945 yılları arası ders kitaplarında yer alan

toplumsal cinsiyet kodlarını inceleyen Tuba Kancı, kitaplarda resmedilen kadınların bakımlı, eğitilmiş, modern giyimli, orta sınıf kadınlar olduklarını ifade etmektedir (Kancı, 2008, s.88-103). Kadınlar Osmanlı döneminde başlayan ve devam eden siyasal hak arayışlarını, taleplerini gittikçe yükselen bir grafikte Meşrutiyet döneminde maksimum bir crescendoya ulaştırmıştır. Aynı hareketliliği Cumhuriyet döneminde de sürdürmek istediklerinde, sınırlandırılmış, hali hazırda seçme ve seçilme hakkı ile eşitliğe ulaştıkları gerekçesiyle decrescendo bölümüne havale edilmişlerdir. Bununla birlikte kurucu figürlerin yanında sessiz sedasız, modernleşmenin figüranları olarak sahnede olan kadınlar, eril politikaları destekleyerek sahnede kalmaya devam etmişlerdir. Takip eden yıllarda çok partili hayat deneyiminde de kadınlar decrescendo dinamiğinde diğer enstrümanların alçalıp, yükselen sesleri eşliğinde, senfoninin ilerlemesi işlevini sürdürmüşlerdir.

Kadınların herhangi bir mücadele göstermeden Atatürk tarafından haklarının bahşedildiği üzerine kurulmuş tez, eski ile arasına kuvvetli bir duvar örmektedir. Aksu Bora, eskiyi reddetmiş bu yeni kadın imgesinin başarılı bir şekilde uygulamaya geçmesi için eskinin unutturulması gerektiği politikasının benimsendiğinden bahsetmektedir (Bora, 2011, s.118). Bu unutturma dönemine maruz kalan önemli kadın figürlerden biri olan Fatma Aliye, çalışmanın kapsamında ele alınan kitaplardan biri olan *Uzak Ülke*'de biyografisi ele alınarak yaşatılmaya çalışılan bir kadın aydındır. Cumhuriyet Dönemi öncesine ait kadın hareketinin unutturulmasına dair girişilen bu tarih yazımı hem İslamcı kadınların 2000 sonrasında bu alanda kazı çalışmalarına başlamasına sebebiyet vermiş hem de resmi ideolojinin sunduğu teze eleştirel bakan seküler kadınların çalışmalarını Cumhuriyet Dönemi öncesine yönlendirmiştir.

2.2.3.Cumhuriyet Dönemi Edebiyatında Kadın Temsili

Erken modernleşme dönemi edebiyatı tarihi 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl itibariyle yeşermeye başlamıştır. Temel kaygısı Doğu ve Batı olarak bir düalite sergileyen dünyanın “doğru” tarafında konumlanmaya çalışmaktır. Erken Türk modernleşmesi kendini açıklarken Batı ile arasındaki mesafeyi, Batı'nın bilimini alıp kendi milli kültürünü koruma ilkesini esas almaya çalışmış ve bunu modernleşmenin kurucu ilkesi olarak kabul etmiştir (Çakır, 2013,s.126). Batı karşısında yok olma

tehlikesiyle karşı karşıya gelmemek adına milli kültürünü ve onun alt kolları olan geleneklerini sahiplenmek istemiştir. “*Milli kültür*” *dünyası dışıl alandır; dini inancın, geleneklerin, kültürün göstergesi olan giysiler, renkler, hane-ev ve aile yaşamlarının özgünlüğü ile sembolize edilir* (Çakır,2013,s.127); dolayısıyla Batı örneklili modernleşmede aile ve hane içi iletişimde oluşturulacak rol modellerde odak nokta milli kültürün korunması olmaktadır.

Farklı erkeklik tarzları üzerinden yeni toplum yaratmanın nasıl tanımlandığını araştıran Nükhet Sirman, erken dönem modernleşme romanları üzerine inceleme yapmaktadır. Modern erkekler, çok eşlilik yapan, kendinden yaşça küçük kızları kendine eş seçen ve cariye alan kişileri eleştiren bir bakış açısına sahiptir. Konu kadınların modernleştirilmesine geldiğinde kadınların durumu, erkeklerin durumuna göre farklılık göstermektedir. Birçok erken modernleşme romanı, kadınların doğalarını entrikalı ve güvenilmez, davranışlarını da baştan çıkarıcı olarak betimlemiştir. Erkeklerin maruz kalmış olduğu bu güvencesiz ortamın ortadan kalkması için kadının eğitilmesinin şart olduğu dile getirilmektedir. Erkek kahramanlar, kadınları kurtaran tavırları karşılığında, kendi kafalarına uygun olarak ideal kadın-eş yaparken, kadınların da erkeğe tüm mal varlığı ile bağlı, sadık ve minnettar olmalarını arzulamışlar. Cumhuriyet döneminin yeni kadın modeli için tehlike olarak gördüğü nokta Batılılaşma ölçüsünün kaçırılmasıdır. Batıcı değerleri yaşamının her alanında kullanan kadın sonunda maddi değerlerin peşinde koşan ve iffetsizleşen bir tipolojiye dönüşür. Modernleşmenin sunmuş olduğu yeni kadın profilini biçimlendirme kaygısı bu dönem romanlarının genel temasını oluşturmaktadır. Romandaki karakterler ve kurgular aracılığıyla yeni kadına yapmaması, özenmemesi gereken hal ve davranışlar, kadın ve erkek arasında olması gereken ahlaki mesafenin sınırları gösterilmiştir.

Erken modernleşme romanlarını mutlak, homojen bir grup olarak belirtmeden fakat genel bir yargıya da varabilmek adına ortak temalar barındıran romanlar derlendiğinde kadın karakterlerin aseptüel bir yapıda olduğu görünmektedir. Yeni kadın'ın ideal biçimini somutlaştıran bir temsil olarak Reşat Nuri Güntekin'in 1922'de yayımlanan *Çalıkuşu* romanının başkahramanı Feride iyi bir örnek teşkil etmektedir. Batılı tarzda eğitim almış, saf ve temiz Anadolu ruğunu koruyabilmiş aynı zamanda kamusal alanda cinselliğini yontup aseptüel bir kimlikle var olabilmiş Feride'nin temsil ettiği gibi Anadolu insanına yardım etmekten ve fedakarlık

etmekten kaçınmayan, dini tutuculuğa mahal vermeyecek şekilde halkın değerlerine ters düşmemek için gerekirse örtünebilen, hem gelenek hem de modernleşme karşısında uyum gösterebilen bir profil tahayyül edilmektedir. Eğer Feride örnek karakteri gibi bir yaşamın yürütücülüğünü gerçekleştirmezse cumhuriyetin kızları, sonları Peyami Safa'nın 1923'te yazmış olduğu *Sözde Kızlar* romanındaki karakterlerle eş tutulmaktadır. Yanlış Batılılaşmanın birden fazla kadın karakter üzerinden örneklendiği *Sözde Kızlar* romanı, sınırı aşmayı içki içmek, dans etmek, alafrangaya aşırı düşkünlük şeklinde kodlamaktadır.

Bu zihniyette modern erkeklerin yoldaşı olmaya kabul edilen eğitilmiş modern kadınlar “cinsiyetsiz” kadınlar olurlar; cinsellikleri ve arzuları yok olur, vatan aşkı dışında başka aşka yer kalmaz. Modern kadın, arkaik eril zihnindeki bir et, makine, hizmetçi olmaktan çıkar; milletin annesi, öğretmeni olur. Modern Türk kadını sade, ciddi, Batıcı değerlerden uzak, Türk milli kültürünün bir ürünü; cinselliği belirsiz, bireysel aşk yerine milli ideallere bağlılığı koymuş bir kadındır (Çakır, 2003, s.139).

Erken Modernleşme dönemi roman incelemeleri yapan bir başka araştırmacı olan Nurdan Gürbilek de bu dönemi içine alan roman karakterlerinde kadınların hep kitap okuduğunu, erkeklerin ise yazdığını söyleyerek bu kurgudaki temel cinsiyetçiliği ifade etmektedir. Jale Parla ve Sibel Irzık editörlüğünde derlenen *Kadınlar Dile Düşünce* (2017) çalışmasında “Erkek yazar, kadın okur” başlıklı makalesiyle Nurdan Gürbilek, Ahmet Mithad'tan, Yakup Kadri'ye, Halid Ziya Uşaklıgil'den, Peyami Safa'ya kadar tüm bu yazarların romanlarında bir köşede roman okuyan kadın karakterlere yer verdiğinden bahsetmektedir (Gürbilek, 2017, s.275). Gürbilek, roman okuyan kadınların bu yazarlarca romanlarında yer verilmesini sadece okuma oranında meydana gelmiş bir artışın sosyolojik analizi olarak görmektense, yazarın baş etmeye çalıştığı bir sorun olarak ele almaktadır (Gürbilek, 2017, s.280). Aşırı ve yanlış batılılaşmanın bir tesiri ile romanların dünyasına dalmış kadın karakterleri ele alan erken modernleşme yazarlarına benzer bir şekilde, İslamcılık da politik bir çizgide yükselmeye başlarken ilk yıllarında romanı Batı özentisi ve mahremiyetin ifşasını gerçekleştiren tehlikeli bir araç olarak kodlayacaktır.

2.3. ÇOK PARTİLİ HAYAT DENEYİMİ

Seçme ve seçilme hakkını elde etme ile başlayan ve 1980 'lere kadar ilerleyen sürede genel tarih anlatısı feminist hareketliliğin derin bir uyku içerisinde olduğuna kanaat getirmiştir. Fakat bu çalışma kadın kimliğini temsil eden enstrümanların susmalarından ziyade decrescendo dinamiği ile hareket ederek bir sonraki bölüme geçiş için senfoninin ilerlemesine yardımcı olduğunu düşünmektedir. Nitekim iktidardan uzaklaştırılmış, Cumhuriyet dönemi itibariyle unutulma ile karşı karşıya kalan Nezihe Muhittin, Halide Edip, Fatma Aliye, Şükufe Nihal gibi birbirinden farklı kadınların, var olma mücadeleleri romanları aracılığı ile devam etmiştir. Tek parti döneminden sonra da 1940 ile başlayan çok partili hayata geçiş denemeleri ile cinsiyete dayalı örgütlenmeler konusunda esneyen düzenlemeler çok sayıda kadın derneklerini yeniden kamusal alanda görünür kılmıştır. Hayır- yardım, yeniden üretim, bakım hizmetleri gibi konularda dernekleşen kadınlar örgütsel faaliyetlerine farklı çatılar altında devam etmiştir. Uzun çalışmalardan sonra 1972'de Türkiye Ulusal Kadın Partisi adıyla kurulmuş bir partinin varlığı, bu dönemde kadın hareketinin hala var olduğunu, partinin çok uzun soluklu bir siyasi hayatının olmaması da kadın hareketinin yükselen bir vurguyla hareket etmediğini gösterebilmektedir (Bora,2017,s. 765).

Cumhuriyet modernleşmesinin taşradaki kadın ile şehirdeki kadın arasında yarattığı uçurum mesafesinin kapanması adına kadınlar çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Afet İnan, Hamide Topçu, Nimet Özgüç, Vedide Pars gibi kadın akademisyenlerin oluşturduğu grup 1953 yılında Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, çalışmalarında ev içi ücretsiz emeğe ve emekçi kadınlara yönelik mağduriyetlere ışık tutmuştur (Bora, 2017,s.767). Dönemin kadın hukukçularından Hamide Topçu, kadınlarla erkekler arasında biçimsel eşitliğin eşit işe eşit ücret anlayışı, bakım ve ev hizmetlerinin toplumsallaştırılması ile mümkün olacağını savunmuştur.

2.3.1. Çok Partili Yıllarda (1945-1980) Edebiyatta Kadın Temsilleri

Dünyadaki feminist hareketin 1960-1970’li yıllarda Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde yükselen (crescendo) ikinci dalga ile anılan seslerinin Türkiye özelindeki örnekleri eylemsellikten uzak, daha çok edebiyat çevreleri ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde yazan kadınlar, kadınla erkek arasında eşitliğin olması gerektiğine sıkıca sarılmış sol cemahtaki erkeklerin düşüncelerini uygulamasına yönelik eleştirileri roman karakterleri vasıtasıyla ele almışlardır. Tezer Özlü, Tomris Uyar, Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, Leyla Erbil gibi Türkiye edebiyatının solcu kadın isimleri metinlerinde genel olarak yol arayan, bocalayan, sistemin ne içerisinde ne de tam dışında konumlanamayan arafta kalan kadın profillerinin çizildiği eserlerin sahipleridirler. Sevgi Soysal’ın ilk dönem eserleri arasında yer alan *Yürümek* (2004), *Tante Rosa* (2002), *Tutkulu Perçem* (2004) romanları ataerki ve kadının toplumda ötekileştirilmesi ile ilgili eleştirilerin sunulduğu pasajları barındırmaktadır (Somuncuoğlu, 2000). 1960-1970’li yılların aktif ve üretken kadın yazarlarından biri olan Adalet Ağaoğlu da hem eğitimli hem eğitimsiz kadın karakterlere romanlarında yer vermiştir. Toplumsal kurallara ters düşmekten çekinmeyen, kendine güveni tam ve muhalif bir çizgiyi benimsemiş *Dar Zamanlar* (2018) üçlemesindeki kadın karakterlerin yanında; *Fikrimin İnce Gülü* (2014), *Ölmeye Yatmak* (2018) romanlarında yer verdiği eğitimsiz kadınlar, kendi kararlarını alabilen ve kendine inancı olan profillere sahiptir.

Cumhuriyet modernleşmesiyle hem vatana hem de eril değerlere, patriyarkaya karşı hizmetini sürdürmek zorunda olan kadınlar, tam anlamıyla yollarını bulmakta bocalamışlardır. Dolayısıyla kadın hareketinin herhangi bir ivme göstermediği düşünülen çok partili dönemden 1980’e uzanan süreçte, siyaset arenasında crescendolu bir vurgudan ziyade daha eleştirel bir duruşla edebiyat alanında bir hareketliliğin olduğu görülmektedir.

2.4. 1980'Lİ YILLAR İLE BAŞLAYAN DİNAMİK

12 Eylül darbesiyle yaşanan ağır hak ihlalleri kadınları hem bu noktada hem de sadece cinsiyetleriyle olan münasebetlerinden dolayı ezildikleri görüşünü canlandırmıştır. Sol hareketin gündemde daha fazla yer aldığı bu siyasal dönemde Berktaş, sol hareketin kadın sorununu görmediğini ancak 1980'lerinden itibaren teorik düzlemde ilgilenmek zorunda bırakıldığından bahsetmektedir (Berktaş, 1995, s. 318). 1980'li yıllar sol hareketin bir alt kanadı olmaktan ziyade kadın hareketinin bağımsız bir mücadele alanı olarak var olması için kadınlar hem edebiyat, hem de politik bir örgütlenme olarak bir araya gelmesine şahitlik etmiştir. 1987'de erkek dayacağına karşı başlatılan kampanya ve mağdurelerin tanıklıklarını anlatan *Bağır Herkes Duysun* çalışması, 1989 yılında cinsel tacize karşı harekete geçen Mor İğne Kampanyası kamusal alanda, politik bir örgütlenme ile yükselmekte olan kadın hareketinin crescendo dinamiğinin vurgularındır (Altınay, İsveç Araştırma Enstitüsü, 2019). Basım-yayın alanında doğrudan feminist adı ile yayın yapmaya başlayan dergilerin sayısı gittikçe görünürlük kazanmıştır. 1987'de *Feminist Dergi*, 1988'de Sosyalist Feminist tanımlamasıyla *Kaktüs* dergisi yayın hayatına başlamıştır.

1980 yılları itibari ile başlayan kadın hareketinin yükselerek ilerleyen crescendolu eylemleri 1990'lı yıllara gelindiğinde feminizmin farklı açılardan yeniden yorumlanışına evrilmiştir. 1980'lerin feminist uyanışı dünya deneyimlerini daha öznel pozisyonlara taşıyan yerel ölçeğe uyarlanmıştır. Öznel deneyimlerin birbirine eklenilen uygulamaları İslam ve feminizmi yan yana getirerek, yeni bir düşünce sistemine zemin hazırlamıştır. Türkiye'deki İslamcı kadınlar da feminist literatürden beslenerek, hak savunularını zaman zaman feminist argümanlarla gerçekleştirmiştir.

2.4.1. İslamcı Kadınların Sahnesi

Batılılaşma hareketiyle gelen yaşam tarzını sorunsallaştırarak, Türkiye siyaset arenasına çıkan İslamcı hareket, kamusal alanda ahlaki denetimin müdafaasını gerçekleştirmektedir (Göle, 2013, s.76). Batı medeniyetinin evrensel öğeler sunduğuna dair iddiaları reddeden İslamcı hareket de kadın modeli üzerinden kamusal alan tasvirini gerçekleştirmektedir.

Kemalist devrimlerle faaliyetlerine yeraltında devam etmiş olan İslamcı hareket, Cumhuriyet Türkiye'sinde 1950 itibari ile yükselmeye başlamış, çok partili hayatın getirdiği özgürlük ortamıyla kendine meşru bir zemin bularak politika sahnesine çıkmıştır. Ömer Çaha, özellikle cemaatler ve tarikatlar önderliğinde hareket eden İslamcı hareketin, 1980'lere doğru kamusal alanın İslami prosedüre uygun dönüştürülmesi ve küresel bir "*İslam Alemi*" fikriyatıyla hareket ettiğini ifade etmektedir (Çaha, 2014). Erkilet, 1979 İran İslam devrimi dalgasının ve uluslararası İslami literatürün katkısıyla 1980'lerde Türkiye'de yaşanan İslamlaşma sürecinin İslam ekonomisi, İslam sosyolojisi, İslam antropolojisi, bilginin İslamlaştırılması gibi yeni oluşumları tartışmaya açtığını ifade etmektedir (Erkilet, 2014). Alev Erkilet 1980'lere damgasını vuran İslamcılığın bir başka özelliğini de Müslüman kitlelerin orta sınıflaşmasının sonuçları arasında ele almaktadır(Erkilet, 2014, s.690-692). Kadınlar tarafından başörtüsü ile üniversite ve meslek hayatını örtüyle icra edebilme istekleri kadın hareketinin de İslami bir boyut ile güncellenmesini mümkün kılmıştır.

Cumhuriyetin dini kimlikleri kamusal alanın dışında konumlandırılan yapısı, 1980 sonrasında bastırılmış bir dindarlığın kamusal alana yeniden çıkışına ortam hazırlamakla birlikte, izlenen ve yerleşen pozitivist politikalar İslami değerlerin "irticai" faaliyet olarak anılmasına neden olmuştur (Ramazanoğlu, 2014, s.805). Cumhuriyet dönemi modernleşmesi ile oluşan ideal kadın prototipine uymayan hem İslamcı hem de kırsalda yaşayan kadından, siyasal yaşama katılmak için kendine biçilmiş rolü içselleştirmesi beklenmektedir. Ramazanoğlu, bu gerilimde dindar kadınların uzun süre sessiz kaldığından bahsetmektedir (Ramazanoğlu, 2014, s.805). Fakat ne zaman kadınların sessiz kaldığına dair bir söylem meydana çıksa, bu süreçte aslında bir yandan harekete ivme kazandırmanın bir yolunu edebiyat gibi sınırları daha esnek olan bir alanda arandığı ortaya çıkmaktadır. Müdahalelerin mücadeleleri ortaya çıkarma gücü, kamusal alandaki müdahalenin edebiyat arenasında mücadeleye dönüşmesine vesile olmaktadır. Dolayısı ile İslamcı kadınların elinden çıkmış edebi ürünler dönemlerin sistemsal eleştirisi, yeni bir düzen arayışı, cumhuriyet tarihi hesaplaşması, karşı ve hemcinslerine yönelik duygu ve düşüncelerini içermektedir.

2.4.2 İslamcı Kadın Edebiyatı

1960'lı yıllar itibariyle kamusal alanda görünür olmaya başlayan ve yazılarıyla isimlerinden, varlıklarından söz ettiren İslamcı kadınlardan Şule Yüksel Şenler, İslamcı kadınların dününün ve bugününün değerlendirebilmesi açısından önemlidir. Hicap, örtünme, namus gibi konularda gazete yazılarının yanı sıra taşrada konferanslar düzenleyerek çağrıda bulunmuştur. Başörtüsü ve İslam'da kadın konularına bir açıklık getirmeye çalışan Şule Yüksel Şenler 1960'lı yılların en popüler yazar, aktivist İslamcı kadınlarından. Şenler, yazıları ile bir çok genç kadının örtünme ve İslami bir hayata yönelme kararında etkili konumdadır (Aktaş, 2014). *İslamcı Kadının Zaman Algısı Üzerine* başlıklı yazısında Sibel Eraslan da Şule Yüksel Şenler'in bu kadınlar için ne anlam ifade ettiğini anlatmaktadır. 1960'lı yıllara kadar kamusal alana çok zaruri olmadıkça, akraba ziyaretleri ve ihtiyaç dışında çıkmayan İslamcı kadınlar, 1967'den itibaren Şule Yüksel Şenler'in konferanslarını dinlemek için dışarı çıkmışlardır (Eraslan, 2014).

Şenler'in, *Yeni İstiklal*, *Bugün* gibi gazetelerde yazıları yayımlanırken, baş yazarlığını üstlendiği *Seher Vakti* dergisi kapatılmıştır. Bugün gazetesindeki yazıları, İslamcı camianın hassas olduğu komünizm, Batılılaşma, kozmetik, moda, gibi konulara eleştirel bakış açılarını yansıtmaları açısından önemlidir. İslami eğitim, Müslüman kadınların toplumdaki yerleri üzerine özellikle çalışmalar gerçekleştirmiştir. Dindar bir genç erkek olan Bilal ile modern standartlarda yaşayan Feyza'nın yollarının kesişmesi sonucu, İslami yaşam ile tanışıp "hidayete eren" bir genç kızın hayatını konu alan *Huzur Sokağı* adlı romanıyla İslami edebiyatta hidayet romanı türünün örneğini vermiştir. Toplumsal ahlakın tesis edilmesi için nasıl yaşanması gerektiğini salık veren ve mutlak iyi mutlak kötü karakterlerin barındığı hidayet romanları; İslamcıların, Cumhuriyet modernleşmesi ile edebiyata yansıyan "mahremiyetin ifşası" eleştirisi ile uzak durdukları türü, pragmatik amaçlarla kullanışlı hale getirmiştir. Roman, dergi gibi yayıncılık faaliyetleri ile düşüncelerini aktarabilecekleri bir mecra bulmuşlardır. 1978'de İslamcı bir çizgide olan *Şura* adlı dergi kadınlara "Rayet" adını verdikleri iki sayfa ayırdıkları haberini vermiştir. Bu sayfa İslamcı genç kadınları yazı yazmaya teşvik ederken, ideal birer anne olmak için toplumsallaşmaları, bilinçlenmeleri gerektiğini söylemekte bunun ise sadece çeyiz işlemekle mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Rayet sayfalarında işlenen

birçok konu 1980’li yıllarda İslamcı kadınlar tarafından daha detaylı sorgulamalarla açıklığa kavuşturulmak istenmiştir (Aktaş, 2014).

1980’li yıllara hidayet romanıyla ün salmış başka bir kadın yazar da Şerife Katırcı’dır. Katırcı, Duygu Asena’nın *Kadının Adı Yok* (2013) adlı romanına adeta bir karşılık niteliğinde *Müslüman Kadının Adı Var* (1988) adlı romanı yazmıştır. Ayşe Saktanber, Türkiye’de bazı akademik alanlarda ve medyadaki tartışmalarda kadınların pasif ve itaatkar bir aktör gibi gösterildiğinden bahsetmektedir (Saktanber, 2002, s.103). Katırcı, Saktanber’in medya için yapmış olduğu bu tespiti romanıyla cevap sunmaktadır. Bu romanın başlığıyla örtüşecek şekilde kurgusu da toplumsal ahlakın korunmasının kadınların örtünmesiyle ve “ iffetlerine” sahip olmalarıyla gerçekleşeceği üzerine kuruludur. Dolayısı ile örtü erkekler tarafından bir dayatma olarak değil, kadınların toplumsal ahlakın korunmasına yönelik bir eylemi olarak sunulmuştur.

1980’lerden itibaren kadınlara özel, İslamcı dergilerin sayısında artış gözle görülür orandadır. Bu dönemde çeşitli cemaatlerin ön ayak olması ile kadınlara yönelik, onlara görevlerini ve yerlerini hatırlatan çeşitli dergiler piyasada yerini almıştır. Nakşibendi İskenderpaşa cemaatinin bir uzantısı olarak *Kadın ve Aile* dergisi 1985’te yayın hayatına başlamış ve kadını geleneksel rolleriyle tekrar tanımlayıp, kadına verilen değeri eş, bacı ve anne rolleri üzerinden vurgulamıştır. 1988 yılında kadına yönelik taciz vakalarının önlenmesine yönelik çözüm olarak kadınlara mahsus bir otobüs düşüncesini sunmuştur (Bora, 2017,s.802). Nur cemaatinin bir parçası olarak yayın hayatına başlayan bir başka dergi de *Bizim Aile* (1988) dergisi olmuştur. Diğer cemaat temelli oluşturulan dergilerle paralel olarak kadınların aile içindeki görev ve sorumluluklarını tanımlama işine girişmiştir.

Kadınların kaleminden çıktığı vurgusuyla cemaat uzantısı olan dergilerden ayrılan, Emine Şenlikoğlu’nun yayın yönetmenliğini yaptığı *Mektup* (1985) dergisi kadının kamusal hayata katılmasının yordamlarını anlatmaktadır. Tanıl Bora’nın aktarımına göre Sibel Eraslan, Emine Şenlikoğlu’nun *Mektup* dergisindeki yazılarına yönelik olarak, Şenlikoğlu için *Batılı olsaydı feminizmin önderlerinden olurdu* benzetmesinde bulunmaktadır (Bora, 2017, s.802). 1995’te Şule Yüksel Şenler editörlüğünde yayın hayatına başlayıp 1999’a kadar *Kadın Kimliği* adıyla çıkmış dergi de İslamcı kadınlar için önemli bir neşriyattır. Dergi çevresi, kadın kimliğinin

yeniden bir tanımlamasını yaparken Asr-ı Saadet dönemine duyulan özlemi anarak, kadının sömürülmesinin Batı kaynaklı bir harekette bulmaktadırlar. Dolayısıyla toplumdaki bozulmanın önüne geçebilmenin yolu Asr-ı Saadet dönemindeki uygulamalara geri dönmektir. Hem politik arenada hem de edebiyat alanında hem de evlerdeki homososyalleşme toplantılarında kadınların kurtuluşuna kendi penceresinden çözümler arayan İslamcı kadın hareketi, İslamcı erkekler tarafından müdahale edilmeyi bekleyen bir alan olarak gözlemlenmektedir.

2.4.3- 1980’li yıllar: İslamcı Kadınların Feminizmle Tanışması

Dini imgelerin kamusal alanda sorunlar teşkil ettiği 1973 senesinde Emine Aykenar adlı avukat kadının başörtüsü nedeniyle barodan atılması, devam eden gerilimin kanıtını sunmaktadır. Yaşadıkları meslek ve eğitim anlamındaki mağduriyetlerle hızlı bir toplumsallaşma ve örgütlenme içerisine giren İslamcı kadınlar 1973 itibari ile *Hanımlar İlim ve Kültür Derneği* ile 1976’da *Şadırvan* adlı derneği kurmuşlardır (Aktaş, 2014). 1970’li yılların ikinci yarısı ile hızlanan söz konusu bu örgütlenme kültürü, 1980 yıllarda üniversiteye giden başörtülü kadın öğrencilerle görüşme yapan Cihan Aktaş’ın çalışması ile dayandığı noktayı göstermektedir. Aktaş, İslamcı kadın öğrencilere bir Müslüman olarak neden üniversiteye gittiklerini sormuştur ve gelen cevaplar, devamlı bir örgütlenmeyi sağlayacak zincir halkası işlevi görebilen“ tebliğde bulunma” üzerinde yoğunlaşmıştır (Aktaş, 1992). Aynı şekilde Refah ve Fazilet Partilerinin ön saflara yerleştirmekten çekinmediği eylemci kadınlara yönelik sorulan neden politikayı tercih ettikleri sorusuna da Sibel Eraslan, “ Allah rızası için” cevabını ortaya koymaktadır. Siyasi ve kamusal arenaya 1960 yılları itibari ile çıkmaya başlayan İslamcı kadınların 1980’li yıllar boyunca eylemlilik ve duruşları kolektif bir kimliği sahiplenirken, amaçları kurtulma ve kurtarma misyonu etrafında şekillenmiştir. İslamcı kadınlar hak savunularını, kamusal alana çıkış sebeplerini, eğitim ve kendilerini geliştirme için giriştikleri faaliyetleri ümmetin iyiliği, İslam’ın tebliği gibi dini söylemlerle sunmuşlardır. Aynı bakış açısı dönemin hidayet romanlarında yer verilen karakterler vasıtasıyla sağlanmıştır. Nitekim Eraslan’ın bizzat kendisi de “ *1990’lardaki bu oldukça spontane politik talepleri (eğitim, istihdam, güvenlik ve yaşam onuru gibi) başlı başına ve bağımsız bir kadın hareketi olarak ifade etmek*

tarafı” olmadığından bahsederken cemaat talepleri birlikte şekillenen yayılcı bir kolektif kimliğe işaret etmiş bulunmaktadır (Eraslan, 2014, s.818-826).

Kendilerini geliştirme, kamusal alanda yer edinme, eğitim ve çalışma haklarından özgürce yararlanabilmeyi her ne kadar “ ümmetin iyiliği” gibi toplumsal Saiklerle sunmuş olsalar da İslamcı kadınlar, aynı cemaatte buldukları erkekler tarafından eleştirilmiştir. Dönemin İslamcı aydınları arasında bulunan ve Zaman gazetesinde yazan Ali Bulaç *Feminist Bayanların Kısa Aklı* (1987) başlıklı yazısı ile feminist fikriyat ile düşüncelerinin yozlaştığını düşündüğü İslamcı kadınlara karşı bir tepki göstermektedir. İslam tarihinde ve kültüründe kadınların zaten aşağılanmadığını, şu an yaşanan sorunların da kadın ve erkek olmaktan bağımsız modernliğin beraberinde getirdiği sorunlar üzerinden okumasını yapmaktadır. İslamcı kadınlar da cevap maiyetinde de yine 1987’de Zaman gazetesinin *İnsanlar ve Hayat* sayfasında Ali Bulaç’a karşı çıkararak kendilerinden bahsetmiştir. Mualla Gülnaz, Zaman Gazetesi’nde yazmış olduğu “*Ali Bulaç’ın Düşündürdükleri*” Zaman, 1 Eylül 1987) yazısı ile ataerkil baskının modernleşme sürecinden bağımsız olarak tüm toplumlarda var olduğunu ve Müslüman toplumlardaki kadınların da bu baskılardan nasibini aldığını ifade etmektedir:

Patriyarkal baskı, kapitalist ya da sosyalist veya teknolojik modern baskıların yanında süregelen bir olgudur. Bizim tarihimiz ve kültürümüz de bu baskıdan payını fazlasıyla almıştır. Makaledeki “bizim tarihimiz ve kültürümüz” ise bu coğrafyada kadının aşağılanmadığı iddiası koca bir yalandır.... Bizim tarihimizden ve kültürümüzden dinimizdeki eşitlikçi hükümlerin yaşandığı bir altın çağ kastediliyorsa benim bundan hiç haberim yok”(Zaman, 1 Eylül 1987).

Aynı gazete sayısında *Kimin Aklı Kısa* (1 Eylül 1987, Zaman) başlıklı yazıyla Tuba Tuncer, Ali Bulaç’ın yazısına birçok yönden cevap niteliğindedir. Tuncer, feminizmin salt bir homoseksüellik övücülüğü ve lezbiyenlik olarak algılanmasındaki yanlıştan bahsederken doğrudan Bulaç’a yönlendirdiği satırlarda kadınların amaçladığının ne olduğundan şu şekilde bahseder:

Yazarın kanaatlerinin aksine kadınların temel meselesi erkeklerle aynı yatağı paylaşıp paylaşmamak değil. Kadınların insanca mücadele, eşit şartlarda varolma mücadelesi veriyorlar. Dünyayı

sadece çocuk yetiştirip, ev işleri yapmak için gelmediklerini kabul ettirmeye çalışıyorlar (Zaman, 1 Eylül, 1987).

İslamcı erkeklerin başörtüsünü kadınlardan çok konuşmasını ve savunmasını samimi bulmayan Tuncer ile aynı görüşte olan bir başka yazar olan Elif H. Toros ise *Feminist Kime Derler* (Zaman, 15 Eylül 1987) yazısında kadını kamusal alandan dışlamanın erkeklerin avantajlarını arttırdığına ve feminist hareketin de kadınların bu durumun farkındalığını kazanmasını sağladığından bahsetmektedir. Tuba Tuncer'in *Kadın Yine Kadındır* (15 Eylül 1987), Yıldız Kavuncu'nun *İslam'da Kadın ya da İpekböceği* (29 Eylül 1987), Mualla Gülnaz'ın, *Biz Kimiz* (15 Eylül 1987) başlıklı yazıları kadının sadece annelik ile bağdaştırılmasının onun birey olarak tanımlanmasını engellediğinden bahsetmektedir. Müslüman erkek eleştirisini gazete köşelerine taşıyan İslamcı kadınların bu yazıları feminizme referanslar vererek kadınların toplumda ve ailede maruz kaldıkları nesne konumunu ele almaktadır. Erkek ve çocuktan azade bir kadın kimliğinin mümkün olabileceğini ifade etmektedirler:

“Belirtmek istediğimiz, kadının bir erkeğin eşi ve çocuklarının annesi olmak dışında bir kimliği olmasıdır” (Tuba Tuncer, Kadınlar Yine Kadındır, Zaman, 15 Eylül 1987).

Tartışmayı takip eden günlerde *Nokta* dergisi ilk kez 20 Aralık 1987' de Türbanlı Feministler adıyla bir dosya yayımlanmıştır (Merçil, 2009,s.107). Cihan Aktaş, *Kılık Kıyafet ve İktidar* (1990) çalışmasında İslami cemaat içinden bazı erkeklerin kadınlardaki bu hareketliliği denetim altına almak adına onları feminist harekete dahil oldukları noktasında uyardıklarını belirtmektedir. Bunun yanında bazı İslamcı kadın edebiyatçılar da romanlarında İslam ile feminizmin uyuşmayacağına dair diyaloglara yer vermektedir. Sevim Asımgil'in *Dilara* (1998)adlı romanında feminizm, Batı'dan hangi suretle geldiği belli olmayan bir ideoloji olarak sunulmuştur. *Dilara* romanının kahramanlarının Müslüman ve feminist kimliklerinin bir arada bulunabilmesi olanağı üzerine konuşması bunu örneklemektedir:

Banu- Hocam size bir sualimiz var, bir Müslüman feminist olabilir mi?

Hekime Anne- Asla kızım. Feministlik hakkında, tavus kuşunun kuyruğu gibi şatafatlı, debdebeli bir yığın demogojik sözlerin

arkasında Allah'a isyan vardır. Kadınının çıkışı, vahiy kurtuluşu kaynaklarının dışında araması yanlışır yavrum. İslam kadını dünyada huzurlu ve rahattır ve o, ebedi saat yolcusudur... Feministlerin sadece menfi hayal boşluklarında çırpındıklarını bilmemeleri de ne kötü onlar için. (a.g.e 138-140)

İslam'ın özünde kadın- erkek ilişkilerini düzenleyen ve bu düzenlemede kadınları mağdur etmeyen yapısı ile özcü bir bakış açısı sahiplenilmiştir. Dolayısı ile romandaki diyaloga yansıyan bu görüşe göre İslam'ın özü baz alınırsa kadınların feminizm ideolojisine ihtiyaçları kalmamaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren Kur'an ve hadisleri referans alarak hak talep eden Müslüman kadınlarla aralarında bağ kuran 1980'lerin İslamcı kadınları Asr-ı Saadet döneminden örneklerle mücadelelerini sunmuştur. Bu yıllarda haklarını her savduklarında feminist etiketine karşı reaksiyon göstermiş ve aralarındaki farkı odak noktalarına almışlardır. Dönemin İslamcı kadınları arasında en popüler isimlerinden biri haline gelen romancı Emine Şenlikoğlu *Kadınları Kadınlar da Eziyor (1993)* çalışmasında isteklerinin İslam'a uygunluk çatısı altında gerçekleştiğinden şu şekilde bahsetmektedir:

Biz İslam' a uygun bir şey yapsak bizi hemen feminist ilan ediyorlar. Feministlerin derdi İslam mı? İslami çizgi mi? Her şeyden önce feminizmin kökü dışarıda. Ne gaye ile ülkemize girdi, hiç belli değil (Şenlikoğlu, 1993,s. 134).

İpek Merçil, İslamcı kadınların bu dönem yazdıklarının ortak temasının kadın erkek ilişkilerinin peygamber zamanındaki modele göre revize edilmesi, geleneğin erkeğe sunmuş olduğu ayrıcalıkların ortadan kaldırılması ve aile içindeki ilişkilerin demokratikleştirilmesi meselelerinde birleştiğini aktarmaktadır (Merçil, 2009). Feminizmi Batı kaynaklı ve kadını İslam'dan uzaklaştıracak bir akım olarak gören İslamcı kadınların dışında, "kadın" kelimesinin başına eklenen sıfatlardan bağımsız olarak aynı mağduriyetler üzerine yoğunlaşan kadın yazarlar da mevcuttur. Bu yazarlardan biri de söz konusu çalışmanın ele aldığı romanın yazarlarından olan Yıldız Ramazanoğlu'dur. Ramazanoğlu, *Bir Dünyanın Kadınları (1998)* eserinde Türkiye'de Müslüman kadınların feminist söylemden etkilendiklerini ve bu etkilenmenin kendi argümanlarını oluşturmada olumlu katkılara sahip olduğunu, "İmajlarla kurulan tuzaklardan kendimizi kurtarıp birbirimizin deneyimlerinden

faydalanmayız” (Ramazanoğlu, 1998, s.54) sözleri ile kadınların kendilerini yeniden keşfetmelerini sağladığından bahsetmektedir.

1980’lerde oluşturulan İslam odaklı söylemlerde kadın kimliğinin İslamcı kimliğin gerisinde durması gerektiği yönündeki söylemler mevcut olmakla birlikte, feminist argümanları kullanmakta beis görmeyen bir dönüşümün temellerinin atıldığı da görülmektedir.

2.4.4. İslamcı Kadınların Refah Parti ile Siyasi Deneyimleri

Türkiye’de meşru temellerle siyaset sahnesinde rol alan İslamcı hareket siyasallaştıkça kadınları ön plana çıkarmakta ve örtüsüyle siyasi gösterilere katılan kadınlar İslamcı hareketin bir simgesi olarak yansımaktadır. Geleneksel Müslüman kadın imgesi siyasallaşan İslam’ın etkisiyle bir yandan dönüşüme uğrarken bir yandan da karşı cins tarafından kadının geleneksel rolünü daha fazla hatırlatan vebu role daha fazla önem atfedilen söylemler geliştirilmektedir.1980’li yıllarının sonundan itibaren pasif, itaatkar, yumuşak başlı geleneksel Müslüman kadın imgesi yerini talepkar olmaktan çekinmeyen, kitlesel hareketlere katılan daha aktif kadın profiline bırakmaktadır.

1980’li yıllardan sonra Türkiye’nin laik kurumları olarak adlandırılan üniversitelerde türban yasağının kaldırılması için bir araya gelen kadınlar, Tanzimat’tan itibaren hayata geçirilmeye çalışılan laiklik ve Batılılaşma için de bir *tecavüz* olarak değerlendirilmiştir (Göle, 2014, s.116). Kadının örtünmesi gerektiğini dini saiklerle açıklayan İslamcı kadınlar, Kemalist kadınların çerçevesinden laikliği tehlikeye düşürücü aktörler olarak görülmektedir. Laik yaşamın savunucularından Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türk Kadın Hukukçular Derneği ve İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi laikliği koruma adına örgütlenmiştir (Göle, 2014, s. 116).

Cumhuriyet ile birlikte politik zeminde görünür pozisyonda bulunmayan İslamcı hareket, ancak 1970 yıllarına gelindiğinde Milli Nizam Partisi ile meşru bir parti olarak seçimlere katılmıştır. Meşrutiyeti zaman zaman sorgulanan İslamcı partilerin kapatılma davaları sonrasında başka adlar altında yeniden meşru zemin bulma arayışları mevcuttur. Tüm kapatılma davaları sonucunda Milli Nizam Partisi

yerini Milli Selamet Partisine, Milli Selamet Partisi de yerini Refah Partisine bırakmıştır. 1972 askeri darbesiyle yasaklanan Milli Nizam Partisi Milli Selamet Partisi adı ile yeniden kurulmuştur. 1980 askeri darbesi ile yeniden kapanan parti 1983'te Refah Partisi adı ile kurulmuştur ve 1990'lı yıllarda popülerlik kazanmıştır (Gülalp, 2014, s.41). RP, ilk büyük seçim başarısını 1994 yerel seçimlerinde Ankara ve İstanbul'un yanında bazı Güneydoğu illerini kazanarak gerçekleştirmiştir (Gülalp, 2014, s.61). Geçmişte farklı isimlerle kurulmuş aynı taban partilerinden farklı olarak sadece kırsalda değil büyük kentlerden aldığı oyları da havuzuna dahil eden RP, 1995 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. Antiemperyalist ideolojisi 1970'lerdeki çıkışına paralel olarak sürerken, Göle, partinin İslamcı entelektüellerin fikriyatıyla şekillenen yeni bir iletişim dili tutturduğundan, bu ortaklığın da siyasilerin dış görünüşünde herhangi bir dinsel öge barındırmadan (sakal) modern bir görüntü altında sürdürüldüğünden bahsetmektedir (Göle, 2014,s. 73). Ruşen Çakır *Ne Şeriat Ne Demokrasi* (1994) çalışmasında RP'li İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, adaylığı döneminde basın mensuplarına yaptığı açıklamayı "*Vatandaş bize dini konuları soruyor, halbuki biz müftülük değiliz, siyasi partiyiz* (Çakır, 1994,s.62)" sözleri ile aktarır.

Siyaset sahnesinde meşru bir zemin üzerinde yükselmeye başlayan Refah Partisi, tabanında bulunan kadın seçmenine önem vermiş ve siyasal örgütlenme konusunda bu kadınları görevlendirmiştir. Söz konusu kadınların siyasete sadece temsil değil de katılım olarak RP'ye destek sağladıkları ilk seçim 1994 yerel seçimleridir. Kadınların en çok aktif olduğu bölgelerden biri de bugünkü Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın o dönem İstanbul belediye seçimleri için çalıştıkları alanlardır. Daha önce kullanılmamış olan partinin tabanındaki gönüllü kadınların, ev ev gezerek kadınları örgütlemesi ile oluşturulan bu metot 1995 genel seçim deneyimine de aktarılmış ve 1995 seçimlerinde Refah Partisinin birinci parti olarak sıyrılmasında etkili olmuştur (Yılmaz, 2011,s.785). Zehra Yılmaz altı yıl içinde yaklaşık bir milyon kadının RP'ye üye olduğunu ve o döneme kadar Türkiye'de hiçbir partinin bu sayıya ulaşamadığını bildirmektedir (Yılmaz, 2011, s.785). Sibel Eraslan, referandum öncesi yazmış olduğu 2017 tarihli köşe yazısında RP'nin kadın örgütlenmesini gerçekleştiren oluşum; Hanımlar Komisyonu'nun Tayyip Erdoğan'ın teklifi ile kurulduğundan bahsetmektedir (Eraslan, 2017). Eraslan, o zamana kadar davanın yürütücü erkeklerinin sadece yardımcısı,

destekleyicisi rolüyle var olan kadınların ilk kez ev dışına çıkıp, parti için sokak çalışmalarına katıldığını aktarmaktadır. Eraslan bu komisyonun meşruiyetini kimden aldığını “*Allahtan, babadan ve kocadan onay almayı başarabilen nadir kadın hareketlerindedir*” (Eraslan, 2000) sözleriyle açıklamaktadır.

1996 sonunda RP, Hanım Komisyonları 79 ilde örgütlenmiş bulunmaktadırlar. Ağustos-1997 yılında hazırlanan İstanbul İli Hanımlar Komisyonu raporu, 863 mahalle ve 18.125 sandık bulunan İstanbul'da 805 mahallede teşkilatlandırıldığını; sandık düzeyinde de 1490 başmüşahit ve 2137 müşahit (gözlemci) görevlendirilmiş olduğunu ve İstanbul'da RP'ye kayıtlı üyelerin üçte birinden fazlasını kadınların oluşturduğu verilerini sunmaktadır (Arat,1998)

Arat'ın, RP Hanımlar komisyonundan üyelerle derinlemesine mülakatlar yaptığı çalışmasında lise mezunu M.H. parti çalışmaları ile kendisini eğittiğinden bahsetmekte, Ç.H ise başını örtmesiyle toplumda uğradığı statü kaybını partide yeniden kazandığını ifade etmektedir "*Hep eksildim ben ve benim gibi pekçok hanım arkadaşım da eksildi bu toplumda başörtülü. Çoğu hep öyle kapalı bir yaşantıdan gelmiş, hiç okumamış, eve kapanmış ve kendini ispat etmek istemiş. Yani ben şimdi kendimi bizim aileye, eşime ispat ettim... Sonra o beğenmediğiniz hanımlar kendilerini kayınvalidelerine, komşularına ispat ettiler. Bir mahalle temsilcisi aranılan bir insan... Bir statü kazandı hanımlar; birşey oldular...*"(Arat, 1998) Eraslan da parti içerisinde görev alan ve siyasal faaliyetler de bulunan kadınların eş-akraba ilişkileri üzerinden değil, kendi varlıkları üzerinden bağımsız bir özne olarak tanımlanma dönüşümünü “*düne kadar falanca beyin hanımı şeklinde takdim edilen kadınlar yerine, falan hanımın beyi diye takdim edilen erkeklerin ortaya çıktığı gözükmiştir. Erkekler için de partide çalışan eşlerin varlığı pozitif haneye yazılmıştır*” (Eraslan, 2000) sözleriyle aktarmaktadır. RP çalışmalarına gönüllü katılan kadınların çalışmalarıyla İslamcı kadınlar için yasaklı olan kamusal alanı örgütlenmeye açarak ev kadınlarını politik alana taşımışlardır. Yine de kadın üyeler teşkilatın erkeklerince sınırları belirlenmiş olan bu alanda kendilerine yer açmışken, partinin merkezi karar organlarında yer alamamış ve çok emekler verdikleri partinin geleceğine yönelik söz söyleme hakkına sahip olamamışlardır. Kenan Çayır'ın ifadesiyle dönemin ruhunu oluşturan kolektif kimlik anlayışı Hanımlar Komisyonun yapısına da sirayet etmiştir (Çayır, 2015) Üyelerinden Eraslan'ın Hanımlar komisyonu için ben merkezli bir anlayışın bulunmadığı ve hikmetinden sual

olunmayan bir sessizlik içinde eylemlerini icra ettiklerini anlatması da Çayır'ın tanımlamasını destekler niteliktedir (Eraslan, 2002). Fakat çalışmalar neticesinde iktidara gelen RP belediye organlarında ve karar verme mekanizmalarında bu kadınlara yer vermemiş hatta bu kadınları çevresinden uzaklaştırmıştır. 1995' te kadınların gözle görülür emeklerine ve çalışmalarına rağmen hiç kadın milletvekili çıkarılmamıştır. 28 Şubat 1997 müdahalesiyle kapatılan RP, tüm erkek üyeleriyle Fazilet Partisini (FP) oluşturmaktayken, RP'yi meclise taşıyan kadınlar bu süreçte de FP'nin içinde yer almamışlardır. Bu anlamda 28 Şubat müdahalesinin faturası Refah Partili kadınlara kesilmiştir (Yılmaz, 2011). 28 Şubat askeri müdahalesinden sonra kurulan rejim ile irtica tehlikesi İslamcılık ideolojisi ile eşleştirilince başörtüsü etrafında gelişen politik eylemlilik artmıştır. 1998 itibari ile İslamcı kadınlar crescendo dinamiğini başlatarak Ankara'da "beyaz yürüyüş" ve İstanbul'da da "Başörtüsü için El Ele" yürüyüşleri düzenlemişlerdir.

2.4.5- 28 Şubat ve Merve Kavakçı Üzerine

28 Şubat süreciyle Kemalist ideolojinin dışladığı ve irtica unsuru olarak gösterdiği İslamcı kadınların, hareket noktasını ilk olarak mevcut sistemin eleştirisi ikinci olarak da İslamcı erkeklerin tavırları oluşturacaktır. Mevcut sistem eleştirisinin ve İslamcı erkeklerin eylemliliklerinin eleştirilmesine ivme kazandıran Merve Kavakçı olayı 2000 sonrasında eserler vermiş İslamcı kadınların yazınlarında sıklıkla bahsedilen bir vaka olarak önem kazanmaktadır. Merve Kavakçı, 1999 yılında FP'den milletvekili seçilmiş ve meclise girmeye hak kazanmıştır. 28 Şubat kararlarından sonra devlet yönetiminde etkili olmaya devam eden ordu, başörtülü milletvekilleri adaylarını ve siyasileri " *Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Meclisinde böyle (başörtülü) bir görüntüye izin verilmemeli*" uyarısında bulunmuştur (Özyürek, 2004). O dönem neler yaşadığını *Baş Örtüsüz Demokraside Adı Konmamış Darbe* (2014) çalışmasıyla kaleme alan Merve Kavakçı, FP'den milletvekili aday seçilmiş iken meclis yemini sonrası çıkan kargaşada partinin erkek milletvekilleri tarafından nasıl yalnızlaştırıldığından bahsetmektedir (Kavakçı, 2014).

Tayyip Erdoğan'ın hapse gireceği günlerin arefesinde Merve Kavakçı'ya bu işten çekilmesini telkin ettiği ve üyesi olduğu parti milletvekilleri için de " *Bunlar seni ortada bırakır, sahip çıkmazlar sonra*" sözleri Kavakçı tarafından aktarılmıştır

(Kavakçı, 2014,s. 77). Kavakçı, Nevzat Yalçıntaş ile kurulan diyalogu okuyucuya sunarak, başörtülü bir kadın olarak milletvekili gösterilme sebeplerini sergilerken;partili erkeklerin samimiyetlerine duyulan kuşkuları da açıklığa kavuşturmuştur.

“Sayın Yalçıntaş’ın aktardığına göre parti içi tartışmaların ve teşkilattaki kadınların tabandan gelerek yukarı kademelere doğru yaptıkları baskılar sonucunda başörtülü kadın aday gösterme konusunda bir mutabakat sağlanmış...Başörtülü aday gösterilecekmiş ancak sıralamada “kazanamayacak” tabir edilen alt sıralarda yer verilerek gönül alınacakmış. Böylece hem kadınlar memnun edilmiş(!) hem de kazanmamaları garanti edilmiş olacakmış... O günler itibariyle bütün bunlardan bihaber seçim çalışması yapıyorduk biz Refahlı- Faziletli kadınlar...”(Kavakçı ,2014, s. 77).

Merve Kavakçı’nın uğradığı boykot sonrasında kadın vekillere söz konusu çalışması aracılığıyla yönelttiği sorular 28 Şubat sürecinden sonra başörtülü kadınlar tarafından üstlenilen başörtüsü savunusunun insan hakları, özgürlük bağlamında ele alındığına dair bir başka çıkarımı da netleştirmektedir. Kavakçı, kendisini boykot eden kadın milletvekillerini Türkiye’nin 1985 senesinde imzaladığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslar arası Sözleşmesi (CEDAW) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden bihaber olmakla itham etmektedir (Kavakçı, 2014, s. 82).

İslamcı kadının 2000 sonrası kendini ifade ettiği söylem çerçevesi tüm İslamcı kadınlar için geçerli homojen bir anlam üstlenmese de, Merve Kavakçı ve Fadime Şahin İslamcı kadınların özne olma savunularını şekillendiren iki önemli bir figür olarak görülmektedir. Bakılan perspektife bağlı olarak değişen, ortak veya ayrışık noktalar barındıran bu iki olay da iki kadın da medya tarafından kendi iradeleri dışında haklarında karar alınan “maşa” benzetmesiyle anılmıştır. Meclise başörtüsüyle girmeye çalışan Kavakçı’nın uygulamakta olduğu eylem kendisi tarafından düşünülmemiş; RP kapatıldıktan sonra siyasi yasaklı olan Erbakan tarafından tasarlandığı öne sürülmüştür. 3 Mayıs 1999 tarihli Radikal gazetesi olayı, Kavakçı’nın eylemlerine yüklenen edilgenliklerle dolu cümlelerle somutlaştırmaktadır.

Kavakçı TBMM'ye adeta macera filmlerindeki gibi bir operasyonla getirildi. Bir otomobille TBMM kampüsüne getirilen Kavakçı, buradan halkla ilişkiler binasına geçirilerek bir süre bekletildi. FP'lilerin İstanbul iline geçilmesiyle birlikte genel kurul salonuna sokmayı planladıkları Kavakçı'nın daha önce salona girmesi yönünde Necmettin Erbakan'dan talimat geldi (Özyürek, 2004).

2.4.7. Adalet ve Kalkınma Partili Yıllarda Değişen Dinamikler: (2002-2012)

Fazilet Partisi'nden ayrılan bir grup ile kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) artık Milli Görüş geleneğinden ayrıldığını ifade ederken, durduğu çizgiyi muhafazakar demokratlık olarak tanımlamaktadır. 2002 genel seçimleri için hazırlamış oldukları beyannamede AKP, “demokrat, muhafazakar, yenilikçi ve çağdaş bir parti olarak hayatın yükünü paylaşmada erkeklerle eşit olan kadınların, hak ettikleri statüye kavuşmaları için toplumsal hedefler koyacağını ve sorumluluk üstleneceğinden bahsetmiştir (Ak Parti,2002).Türkiye’de 1980 itibari ile crescendo dinamiğine geçen kadın hareketinin talepleri anayasal eşitlik anlamında somut kazanımlarla yine kadınlar tarafından sağlanmaya çalışılmıştır. Anayasanın eşitlik ile ilgili 10 .maddesi – Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir- ne 2004 yılında “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür “ cümlesi eklenmiş ve 2010’da “ Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” bendi eklenmiştir (Toksöz, 2016).

İktidara geldiği ilk dönemde Avrupa Birliği'ne uyum ve insan hakları, demokratik hak gibi kavramlar üzerine yoğunlaşan söylemler tercih eden. AKP, 2002 itibari ile tezin yazılmış olduğu 2019 yılına kadar iktidar partisi olarak görev yapmakla birlikte, görev süresince kendi içerisinde de dönüşümler geçirmiştir. Dolayısı ile çeşitli dönemlendirmelerle politikaları anlamlandırılmaya çalışılmıştır. İktidara gelmiş olduğu ilk yıllarda Avrupa Birliği uyum süreci içerisinde kadın örgütleriyle aktif ilişkiler içerisinde bulunan parti, 3 Kasım 2002 seçimlerine yirmi sekiz kadın adayla girmiş sekiz kadın milletvekili çıkarabilmiştir (Altuntaş, Demirkanoğlu, 2017). Kadın kollarının kurulmasını seçim sonrasına erteleyen parti,

2003 yılında bu sürecini tamamlamıştır. 2004 yılında düzenlenen yerel seçimlerde uygulanmak istenen yüzde otuzluk kadın kotası, parti teşkilatının baskısı ve kadın adayların yeterli derecede oy çekemeyeceği yargısından dolayı pratikte anlam bulmamıştır (Sistembölükbaşı, 2007,s. 25-26).

Toplumsal hedefler ve sorumluluklar üstlenmekten kaçınmayacağını ifade eden iktidar partisinin meclisten bağımsız olarak yürütme organlarında da çok az sayıda kadın yer almakta; 20 kişilik Milli Yürütme Kurulunda (MYK) sadece üç kadın bulunmakta, bir üst kurum olan ve 51 kişiden oluşan Merkez Karar Yönetim Kurulu'nunda da 15 kadın bulunmakta ve bu kadınların 7'si başörtülü olarak görev yapmaktadır (Yılmaz, 2011). Kantitatif veriler içermekte olan bu örnek Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara geldikten sonra taban başarısını borçlu olduğu kadınlara sürecin içerisinde yer vermediğini göstermektedir. Bununla birlikte kadın adayların meclisteki temsil profiline bakıldığında erkek adaylar için elzem olmayan bazı özelliklerin kadın adaylarda ölçüt olduğu görülmektedir.

Siyasal temsil alanında erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsiz ve ayrımcı politikaları sorgulayan kadınlar, sivil toplum örgütleri vasıtasıyla girişilen kampanyalarla söz konusu politikaları eleştirmiş ve karşı hareket başlatmışlardır. 2011 genel seçimlerinde Başkent Kadın Platformu ve Ak-Der (Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği, 1999) ile birlikte birçok kadın yazar 2000'li yıllardaki AKP iktidarının kamusal alanda başörtünün serbestleşmesiyle tüm sorunu çözmüş olduğu anlayışına eleştiri getirerek yeni kampanyalar oluşturmuşlardır (Bora, 2017,s. 809). Ak-Der, 1999'da kuruluş amacını başörtülü olduğu gerekçesi ile eğitim ve çalışma hayatından dışlanan kadınların hak aramasına yardımcı bir sivil toplum örgütü olarak açıklamıştır. Hak arama mücadelesini ulusal ve uluslar arası platformlarda göstereceğini duyuran kuruluşun eski genel başkanlarından Leyla Usta Şahin ve Fatma Benli 2015'te AKP'den milletvekili seçilmiştir (Bora, 2017,s. 809).

1995 'ten beri sivil toplum örgütü olarak çalışan *Başkent Kadın Platformu* ise kendini Müslüman ve feminist olarak tanımlayan kadınlar tarafından kurulmuştur. Dindar kesimden olduğu kadar seküler kadın kuruluşlarıyla da ortak çalışmalarda bulunan platformun ulusal ve uluslar arası çalışmaları mevcuttur. Başkent Kadın Platformunun ilahiyatçı üyelerinden Hidayet Şefkatli Tuksal, Nil Mutluer ile yapmış olduğu “ Müslüman Kadının Değişen Halleri “ başlıklı ropörtajında Kur'an metninde

toplumsal cinsiyet kabullerini eleştiren pek çok kelimeler olduğundan bahsetmektedir. Cemaatlerin, siyasi partilerin kolektif bir kimliğini oluşturmuş kadınların özne konumlarına işaret etmesi özellikle 2000 sonrası İslamcı kadının geçirdiği dönüşümü gösterirken referansını yine İslam tarihinden alması açısından önemlidir. İlk Müslümanların köleler ve kadınlardan oluşmasının anlamlı olduğundan bahseden Tuksal, bazı kadınların kocalarından bağımsız olarak onlardan önce Müslüman olduğunu ve kocalarını terk ederek Medine'ye hicret ettiğini belirtmiş ve bunun sebebini kendilerini “özne” olarak hissetmeleri olarak kavramsallaştırmıştır (Tuksal, 2013, Nil Mutluer Röportaj).Başörtüsü mağduriyeti sebebiyle maruz kaldıkları ayrımcılığı hukuki yollarla çözmeye çalışan platform üyeleri aynı zamanda başörtüsü serbestisinin savunusunu evrensel insan hak ve özgürlükleri çerçevesindeki argümanlarla savunmaktadır. Ocak, 2011 ‘de Berrin Sönmez aracılığı ile yaptıkları basın açıklamasında başörtüsü takma “tercihinin” temel haklar arasında yer alması gerektiğini, bunun evrensel insan hakları ve değerlerini geliştirecek bir atılım olarak literatüre kazandırılması gerektiğini ifade etmektedir (Başkent Kadın Platformu, Ocak 2011).

TBMM'nin 24. Döneminde meclise giren 45 AKP, 19 CHP, 3 MHP, BDP destekli bağımsız adaylardan 11 kadın milletvekilinin hiçbirinin başörtülü olmaması İslamcı kadınları her alanda başörtüleriyle birlikte görünür olma taleplerini sivil toplum kampanyaları aracılığıyla duyurmaya yönlendirmiştir. Başörtülü kadın adayların desteklenmesi için 2011 yılında Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnsiyatifi, *Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok!* Kampanyasıyla basın açıklamalarında bulunmuş ve seslerini duyurmaya çalışmışlardır. 18 Mart 2011'de yapmış oldukları basın açıklamasında tüm liderleri bu konu hakkında yapılmış ayrımcılıkları kaldırmaya ve iktidar partisi AKP'yi de kendisine başvuran başörtülü adayları seçilebilecek sıralardan aday göstermesine çağrıda bulunmaktadır (Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok, Basın Açıklaması, 18 Mart 2011). Kampanyalar vasıtasıyla ulaştırdıkları sesleri başörtülü milletvekillerin aday gösterilmeye başlanmasıyla *Oylarımız Başörtülü Vekillere* kampanyasına dönüşmüştür (18 Nisan 2011).

12 Haziran genel seçimleri öncesi İstanbul'da basın açıklaması düzenleyen başörtülü insiyatif üyeleri, destekçileri başörtülü milletvekili taleplerini dile getirirken kullandıkları argümanlar hak, hukuk, adalet, eşitlik gibi seküler kavramlar çerçevesiyle sunulmuştur. Kampanya sözcülerinden Emine Uçak referansını Atatürk

döneminden alarak kadınlara seçme ve seçilme hakkının çok önce verilmesiyle övünen bir ülke olarak başörtülü kadınların bu haktan yoksun bırakılmasını eleştirmiş, başörtülü kadınların seçilme hakkının uygulamada olmadığını ifade etmiştir (Uçak, 2011, Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnsiyatifi, İstanbul Basın Toplantısı). Hilal Kaplan ise hukuki mevzuatları göstererek, başörtülü kadınların adaylığını engelleyecek herhangi bir gerekçenin olmadığını, siyasi partilerin ve liderlerin henüz zamanı değil yönündeki söylemlerini tutarlı bulmadığından bahsetmektedir (Kaplan, 2011, Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnsiyatifi, İstanbul Basın Toplantısı). İslamcı kadınlar arasında gündemi belirleyen önemli yazarlar arasında yer alan Yıldız Ramazanoğlu'nda 28 Şubat süreciyle kadınların fiziksel olmasa da psikolojik bir şiddete maruz kaldığını ve bunun devam ettiğini vurgulayarak, kadının insan hakları olan eğitim, çalışma ve kendini geliştirmesi ve görünür kılması için seçme ve seçilme hakkının ayrımcılık yapılmaksızın uygulanması gerektiğini ifade etmektedir (Ramazanoğlu, 2011, Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnsiyatifi, İstanbul Basın Toplantısı). Cihan Aktaş ise bu projeyi desteklemesinin sebebini, sunulan Cumhuriyet kadını profili ile Müslüman kadınların sesinin susturulmaya çalışılmasına bir tepki olarak ifade etmektedir (Aktaş, 2011, Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnsiyatifi, İstanbul Basın Toplantısı). Bir başka önemli figür olarak Hidayet Şefkatli Tuksal da gerçek hayat ile meclis arasındaki uçuruma işaret ederek, mesafenin daraltılması adına bu kampanyanın desteklenmesi ve hayata geçirilmesini gerektiğini söylemektedir (Tuksal, 2011, Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnsiyatifi, İstanbul Basın Toplantısı). Siyasi kampanyalarda örgütleyici ve oy toplayıcı rol üstlenen kadınların, aktif siyasetteki görünmez kılınışının hamillerine karşı daha eleştirel bir sesi dile getiren Nihal Bengisu Karaca'nın açıklaması önemlidir:

Bu kadınlar siyaset yapmak istemiyor, başlarını örtüyorsa üç çocuk doğurmak istiyorlar, sosyal hayata katılmak istemiyorlar denilse, bu konu üzerine farklı analizler yapılabilir. Böyle değil. Partilerin özellikle milli görüş geleneğinden gelen bu partilerin içinde siyaset yapmaya çok azimli insanlar var. Kadın kollarının içine sıkıştırılmış durumda ciddi şekilde üzerlerine basılıyor. Erkeklerin işlerinde ciddi şekilde hamallık yapılıyor"... "Kadınların yüzde 60'ının meclis dışında kaldığı bir tabloda milli irade nasıl olabilir? Bu soruyu bütün partilerin kendisine sormaları gerekiyor en başta da Ak

Parti'nin (Karaca, 2011, Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnsiyatifi, İstanbul Basın Açıklaması).

Özetle AKP'li yıllarda İslamcı kadınlara kamusal alanda açılan yerleri işaret ederek iktidarın “bahşettiği “ bu haklar, bir araya gelen İslamcı kadınların örgütlülüğü ve ısrarcı crescendoları ile mümkün olmuştur. Ramazanoğlu, bu bağlamda Kemalist ideolojinin kadınları özgürleştirdiği ve onlara oy hakkı “verdiği” yönündeki söylemlerle kadınların mücadelelerine gözlerini kapayan iktidarın, AKP döneminde İslamcı kadınların başörtüsü için giriştikleri mücadeleleri görmezden gelip, bahşedilmiş bir lütuf olarak sunulmasını benzer bulmaktadır (Yıldız Ramazanoğlu ile Görüşme, 12.07.2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 2000 YILLARI SONRASI İSLAMCI KADINLARIN ROMANLARINDA DÖNÜŞEN SÖYLEM

2000 yılları itibari ile İslamcı kadınların dönüşen söylemini yine onların yazdıkları romanlar ve yazılar etrafında inceleyecek olan bu bölüm Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Fatma Barbarosoğlu ve Sibel Eraslan'ın kurgu üzerinden oluşturdukları imajlara odaklanmaktadır. Çalışma, kendilerini İslamcı olarak tanımlayan bu dört entelektüel kadının feminizmle girdikleri etkileşim sonucu romanlarında ve yazınlarında oluşturdukları temel temalar etrafında bölümlendirilmiştir. Bu temalar bugün İslamcı kadının kimliğinin iskeletinin oluşmasında etkili olan modernleşme-batılılaşma tartışmaları, Cumhuriyet dönemi Kemalist projenin oluşturduğu resmi ideoloji, kamusal alandaki kısıtlanmalar, dinin erkek egemen yorumu ve seküler kadınlar tarafından pasif karikatürize edilen imajlarını değiştirmeye yönelik temalar çerçevesinde ele alınmıştır.

1958 Ankara doğumlu olan Yıldız Ramazanoğlu, Ankara Kız Lisesini bitirdikten sonra eğitimine Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde devam etmiştir. Öğrencilik yıllarından itibaren deneme ve hikayeler ile edebiyat alanında eserler vermeye başlamıştır. İlk eserlerinde Elif Yıldız imzasını kullanmaktadır (Gülpınar, Yıldız Ramazanoğlu'nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri. Yayımlanmamış Yüksek lisans tez çalışması, 2013). Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu gibi Türkiye edebiyatının solcu kadınlarıyla farklı zaman dilimlerinde aynı liseyi paylaşmıştır. Bu tez çalışmasında Ramazanoğlu'nun eserinin kullanılması, İslami kesim içindeki eleştirel sesli bir kadının varlığını temsil etmesi ve bu sesin dönüşüme ön ayak olması açısından önemlidir. İslami kesimdeki erkekler tarafından sıklıkla kısıtlanan, yerleri hatırlatılan kadınlar, kadının durumunu iyileştirme ve kadın-erkek ilişkilerini dönüştürme çabalarına yazılarıyla yön vermektedirler. Ramazanoğlu, kadın ile erkek arasındaki hiyerarşinin ataerkil ve patriarkal geleneğin ürünü olduğunu belirterek, bu geleneğin yıkılması için feminist argüman ile hareket etmekte bir beis görmediğini

ifade etmektedir (Yıldız Ramazanoğlu ile Görüşme, 12.07. 2018). Feminist literatürden beslenme, Türkiye’de de İslami bir feminizme kapı aralayıp aralamadığına dair soruları beraberinde getirmektedir.

Ramazanoğlu, çoğunlukla hikaye türünde yazmaktadır. Ramazanoğlu, ilk hikaye kitabı *Derin Siyah* için danıştığı bir “kanaan önderi ağabeyi”nin söylediğini köşe yazısında okuyucularına aktarmaktadır; “*Bacım bunlar hep hezeyan, ağırbaşlı makaleler yazmalı bir kadın illa yazacaksa*”(Ramazanoğlu, 07.11.2018, Kadınların yazarlık müdahil olması, Karar Gazetesi). Bu çalışma Ramazanoğlu’nun farklı türlerde eserler vermesini, edebiyat alanında hangi türde eser vereceklerinin cinsiyetleri ile olan bağlantısına bir başkaldırı olarak da değerlendirmekte aynı zamanda. Yayımlanmış eserleri: *Bir Dünyanın Kadınları* (1998), *Derin Siyah* (2002), *İkna Odası* (2003), *İçimden Geçen Şehirler* (2004), *Kırmızı* (2006), *Zilha Günü* (2008), *Bağdat Fragmanı* (2008), *Angelika* (2010), *Görme Bahçesi* (2012), *İşgal Kadınları* (2012), *Çiçekli Bir Boşluk* (2014), *Şehrin Gizli Öznesi* (2014), *Bu Sefer Lila Olsun Saçların* (2016), *Adem’in Cevap Vermesi* (2017), *Gerçek ve Büyü Arasında Sinema* (2018)’dir. Ramazanoğlu, ulusal ve uluslararası kadın platformlarının buluşmalarına gitmeye çalışan ve Türkiye’den de zaman zaman delege olarak katılan bir yazardır. 2000 ve 2005 yılında BM tarafından New York’ta bir araya gelen Dünya Kadın Konferansı’nda Türkiye’den temsilci olarak katılmıştır. Aynı zamanda Türkiye’nin solcu, İslamcı, Ermeni aydınları ile ortak projelerde görev almıştır (Yıldız Ramazanoğlu ile Görüşme,12.07.2018)

Romanlar üzerinden bir inceleme yapmak, Ramazanoğlu’nun da roman türünde yazdığı *İkna Odası*’nı mercek altına almayı gerektirmektedir. İkna Odası ilk baskısını 2003 yılında yapmıştır. Çalışmanın bu bölümü İkna Odası romanının Haziran, 2014 tarihli Kapı Yayınları’ndan çıkan baskısı baz alınarak oluşturulmuştur.

Çalışma dahilinde dönüşümün önemli bir aktörü olduğu düşünülen Cihan Aktaş’ın da *Seni Dinleyen Biri* (2016) adlı romanı incelenmiştir. Aktaş, 1960-Erzincan doğumlu, mimarlık fakültesi mezunudur. İnceleme- araştırma, hikaye, roman alanında oldukça üretken olan aynı zamanda internet üzerinde yazılarının düzenli olarak yayımlandığı sitelerde görüş bildiren aktif bir yazardır. Bu çalışmada 2007 yılı ile okuyucuya ulaşan romanın 2016 yılında İz Yayıncılıktan yapılan baskısı kullanılmıştır.1980 Türkiye’sinde mimarlık, sanat, resim, edebiyat ve ilahiyat

alanında öğrenim gören birbirinden farklı kadınların hayatlarının bir kesitinin aktarıldığı bu romanın seçilmiş diğer romanlarla birlikte genel bir yargıya varılmasını sağlayacak temaları belirlenmiştir. Bu temalar 1980’lerde üniversite okumakta olan kadınların modernleşmeye, batılılaşmaya bakışlarını, kadın-erkek ve kadın-kadın arasındaki iletişimlerde hedeflediklerini göstermesi ve romancı tarafından yeni bir söyleme dönüşmesi açısından önemli görünmektedir. Eserlerinden bazıları: *Hz. Fatıma* (1984), *Hz. Zeynep* (1985), *Sömürü Odağında Kadın* (1985), *Tanzimat’tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar*(1989), *Mahremiyet’in Tükenişi* (1995), *Türbanın Yeniden İcadı* (2006), *Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık* (2007), *Yakın Yabancı* (2008), *Kardeşliğin Dili* (2010), *İktidar Parantezi: Kadın Dil Kimlik* (2011), *Üç İhtilal Çocuğu* (1991), *Son Büyülü Günler* (1995), *Bana Uzun Mektuplar Yaz* (2002), *Sınıra Yakın* (2013), *Şirin’in Düğünü* (2013), *Duvarsız Odalar* (2005).

Çalışma kapsamında ele alınan bir başka İslamcı kadın yazar da Afyon doğumlu Fatma Barbarosoğlu’dur. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde lisans eğitimini almış, “*Tasavvufi Eğitimin Değerlendirilmesi*” başlıklı teziyle yüksek lisans, *Modernleşme Sürecinde Moda –Zihniyet İlişkisi*” başlıklı teziyle de doktorasını tamamlamıştır. *Moda ve Zihniyet* (1995), *Acı Deniz* (1996), *Sözün ve Sükutun Renkleri* (1998), *Kamusal Alanda Başörtülülüler* (2000), *Gün Akşamsızdır* (2000), *Senin Hikayen* (2001), *İmaj ve Takva* (2002), *Ramazaname* (2002), *Ahir Zaman Gülüşleri* (2002), *Otobüsname/ Yaşadığımız Şehir* (2003), *Okuyucu Velinimetimizdir* (2003), *Bahçeler Sokaklar* (2003), *Hiçbir Yer* (2004) *İki Kişilik Rüyalar* (2005) *Şov ve Mahrem* (2006) *Fatma Aliye: Uzak Ülke* (2007), *Medyasenfoni* (2008), *Cumhuriyetin Dindar Kadınları* (2009) yayımlanmış eserlerindedir. Roman, deneme, öykü, inceleme türünde eserler veren Barbarosoğlu’nun bu çalışma kapsamında Fatma Aliye’nin biyografisini sunduğu *Fatma Aliye: Uzak Ülke* adlı romanı incelenmektedir. İlk baskısı 2007 yılında Timaş Yayınları tarafından gerçekleştirilen romanın, 2017 yılında Profil Kitap’tan çıkan baskısı incelemeye alınmaktadır.

Çalışmanın, Barbarosoğlu’nun Fatma Aliye’nin hayatını ele aldığı romanı incelemesi 2000 sonrası yazan İslamcı kadınların kimliklerini kurgulamada ve söylemlerini oluşturmada kimleri referans aldıklarını göstermesi açısından önemli bulunmaktadır. İslam dünyasında Kuran’ın kadınlar tarafından yorumlanması 19. yy itibari ile gerçekleşmektedir. 1913 doğumlu, Mısırlı Ayşe Abdurrahman, Kuran’ın

değişen zaman ve mekana göre yeniden yorumlanması gerektiğini söyler (Derin, 2010, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ayşe Abdurrahman'dan çok daha erken bir tarihte söz konusu kitabın ve İslamcı kadınların ilham kaynağı olan Fatma Aliye 1892, *Nisvan-ı İslam* adlı dergide ilk kez Müslüman kadın konusundan bahseder.

1967, İstanbul, Üsküdar doğumlu olan Sibel Eraslan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 1989'da mezun olmuştur. İnsan hakları, kadın istihdamı ve eğitimi gibi konularda sivil toplum kuruluşlarında görev almıştır. 2003 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından "Yılın Fikir-Makale Ödülü"nü kazanmıştır. 2015 yılında Necip Fazıl Kısakürek Sanat Ödülleri kapsamında Hikaye Ödülünü almıştır. *Fil Yazıları, Balık ve Tango, Can Parçası Hz. Fatıma, Kadın Sultanlar, Parçası Benden, Siret-i Meryem, Çöl/Deniz, Nilin Melikesi, Canfeda, Aişe, Zenzemin Annesi Hz. Hacer, Saklı Kitap, Babam için Bir Beyaz Kuğu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü* içinde "Reel Politik Tecrübeler", 90'larda Türkiye'de Feminizm içinde "Silüetler ve Uğultular", *Kadın Oradaydı* içinde "Züleyha" kaleme aldığı eserler arasındadır.

İlk olarak 2004 yılında *Kadın Oradaydı* projesi ile başlayan Kuran'da adı geçen kadınları günümüz diline aktarma işi için bir araya gelen on iki kadın edebiyatçıdan biri olan Eraslan, şimdiye kadar İslamiyetin içerisinde bir silüet halinde bulunan kadın kişilikleri bu proje sayesinde gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. Eraslan, Hz. Hatice'yi bir kadın özne olarak Çöl/Deniz romanında anlatmıştır. Proje tarihin sadece erkek kahramanların varlığı ile okunmasını önlemek üzerine odaklanmıştır (Kaplan Öz, 04.09.2009, Time Türk). Kutsal addedilen bir zaman ve mekandan seçilen Hz. Hatice ismi kadınların güncel olarak yaşadığı ortak sorunlarla baş etmeye çalışmasıyla aynı paydada yer aldığı gösterilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan Çöl ve Deniz kitabının 2017'de Timaş Yayınları'ndan çıkan baskısı ele alınmaktadır.

3.1. MODERNLEŞME, ZAMANELİK VE BATI İLE KARŞILAŞMALAR

Modernleşme, geleneksel toplumsal yapılarda ve değerlerde ekonomik gelişmeleri önceleyen bir tanım olarak karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda modernleşme, bir kültürel farklılık sürecidir (Demir, 2014, s.22). Modernleşme süreçlerini, teorilerini *Theories of Modernity and Postmodernity*'de inceleyen Turner, içinde yaşadığımız dünyanın laikleşme ve kamusal rasyonalite talebinin

etkisinde kaldığını ifade etmektedir (Turner, 1990, s.6). Genel tanımıyla modernleşme, sanayileşme, teknolojiye, bilimde ilerleme, kapitalist dünya pazarı, kentleşme gibi toplumsal gelişmelerin aşamaları için kullanılmaktadır (Sarup, 1995, s.157). Modernleşme, Batılı olmayan toplumlar için ulaşılmaması gereken bir hedef olarak belirmektedir. *Modernliğin Eleştirisi* (2014) ile Alan Touraine modernliği, akıl utkusu ve özgürleşme, devrim olarak tanımlamıştır. Buna bağlı olarak da eylem halindeki modernliği modernleşme tanımı olarak ifade etmiştir (Touraine, 2014, s. 48). Modernleşme kuramıyla ilgili *Cemaat ve Cemiyet* adlı kitabı 1887 yılında yazan Ferninand Tönnies, toplumların gelenekselden moderne evrilen süreçlerinde değişen ilişki sistemlerini incelemektedir. Cemaatin geleneksel topluma, cemiyetin de modern topluma örnek olduğu bu formülde cemaatten cemiyete geçiş doğal ve kendiliğinden olandan akılcı olana doğru bir süreci işaret etmektedir.

Modernleşme düşüncesi gelenekler ve İslam karşısında Batı evrenselciliğini seçmiştir (Göle, 2014, s.49). Kadını merkezi bir yerde tutan Batı evrenselciliği, onu özgürleştirmenin tek yolunun İslam ve geleneklerinden koparılması yoluyla mümkün olacağını savunmaktadır. *Modern Mahrem* çalışmasının önsözünde Göle, İslamcılığın Batı modernliğinin öğelerini oluşturan laiklik, eşitlik, bireycilik ve itirafçılığın karşı bir direniş içerisinde olduğundan bahseder (Göle, 2014, s.36). Göle'nin İslamcılığın yükselişi ve ideolojisinin oluşmaya başladığı yıllar için geçerliliğini koruyan ifadesi, 2000'li yılların roman yazarı İslamcı kadınların kurgularında eşitlik, bireycilik ve itirafçılığın direnişten ziyade tutkuyla sahiplenilmesi yönüyle kadınların İslamcılıktaki dönüştürücü gücünü resmetmektedir.

Kadının konumu, geleneksel/modern, Batı/İslam gibi düalitelerde belirleyici olmaktadır. Batıcılar için kadınların cinsiyet eşitliği içinde kamusal hayata katılmaları özgürleşmeleri ve toplumsal ilerleme için bir ön koşul iken, İslamcılar için kadının kamusal hayata katılması mahremi özel alanın dışına çıkaracağı için ahlaki bir bozulmaya sebebiyet verdiği yönündedir. Nilüfer Göle'nin İslami Kimlik Arayışı makalesi modernleşme ve İslamcı kimlik arasında kurmuş olduğu bağlantılar açısından önemlidir. Modernleşmenin bütünleştirici doğasının, İslami kimliği dışlama ile belirlediğini ifade eden Göle, İslami kimliğin politik bir güç haline gelmesini modernleşmenin etkisine bağlamaktadır (Göle, 2011, s.114) Ahlak, etik, cinsiyet ilişkileri gibi değerlerin en özel alanlara dahil olması bu iki kavramın

birbirini etkilemesiyle mümkün olmaktadır. Çalışmanın kapsamındaki romanlarda ise geleneğin tarafını tutan İslamcılık ile karşı tarafta konumlandırılan modernleşme arasında oluşturulan “zıtlık” sorgulanmakta, İslamcı kadınların üçüncü bir yol inşasına girişip girişmedikleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Cihan Aktaş modernlik ile gelenek arasında üçüncü bir yol sorgulaması için ele aldığı metinde bireyselleşme üzerine düşüncelerine yer vermektedir. Laik devletin oluşturmuş olduğu sürü bilincinin etkisinden kişinin kurtuluşu toplumda bulamayacağından, kurtuluşun sürüden ayrılmış bireylerden oluşacağını ifade etmektedir (Aktaş, 2016, s.90). İslamcı hareketi bu noktada dönüştüren İslamcı kadınlar romanlardaki kurguları ve yazılarında yer verdikleri öğeler ile akıl ile imanı ayrı kutuplara yerleştirmeyen bir yol izlerken, gelenekten moderne, cemaatten bireyciliğe doğru modern bir çizgiyi sahiplenmektedir.

İslami çevrelerde Batılılaşma ile birlikte gelen modernleşmeye eleştiriler Cumhuriyet döneminin uygulamalarıyla yakından ilişkilidir. Batılılaşma ile ters orantı içerisinde olduğu düşünülen İslamcılığın gerilemesinin en büyük sebeplerinden biri olarak Cumhuriyet dönemi edebiyat ürünleri görülmektedir (Çayır, 2015, s.8) 1960’larda edebi eserler üretmiş İslamcı yazarlar arasında Cumhuriyetin tek bir küme olarak görülen edebiyat ürünlerinin halk arasında “Batılılaşma virüsü” yaydığı görüşü hakimdir. Cumhuriyet dönemi edebiyatının karşısına 1970’li yıllarda çıkan İslami romanlar, İslami mesajları insanlara ulaştırmayı hedeflemiş, İslamcıların Batılılaşmaya karşı duruşlarını ifade etme aracı olmuştur.

İpek Merçil, geleneksel çizgilerden dışarı çıkmayarak kadını ahlaka, fazilete, bozulan düzenin İslami kalıplarla tesis edilmesini yazılarıyla ve sesleriyle mümkün hale getirmeye çalışan Şule Yüksel Şenler önderliğinde harekete geçmiş kadınları birinci nesil İslamcı kadınlar olarak tanımlar(Merçil, 2002). Şule Yüksel Şenler’e göre *Bize Ne Oldu* isimli çalışmasında Müslüman kadınların feminizm, ateizm gibi özgürlük ve çağdaşlık iddiası barındıran ideolojilerin tesiri altında iffet, haya, fazilet gibi hicap duygularını kaybettiğini ve Batı’yı taklit çabasının bu kadınların ruhlarında boşluklar açtığını ifade etmiştir (Şenler, 2011). Şenler için kolayca başka güçlerin tesiri altına alınan kadınlar şimdiye kadar kandırılmıştır. Kendi tercihlerini yapabilecekleri mukayese yetisinden yoksun görünmektedir. Batılılaşma karşısında bir direniş ideolojisi olarak işlev gören İslamcılık, İslamcı kimliğin korunabilmesini, modernleşme ve batılılaşmayla gelen kadın ve erkeğin aynı kamusal alan içinde

bulunmasından kaynaklanan gerilimde kadının örtünmesiyle yatıştırılmasına bağlamıştır (Kadıoğlu, 1998, s.97). Ramazanoğlu, *Kadının Tarihsel Dönüşümü* kitabı üzerine Yeni Şafak gazetesine verdiği söyleşide modernleşmenin Müslüman kadınlar için evden çıkabilmek ve sesini duyurabilmek olduğunu ifade etmektedir. Kadınların kendileriyle yüzleşmeleri ve hesaplaşmalarının modernleşme süreçlerini takip etmeleriyle gerçekleştiğini anlatır (Ramazanoğlu, 2000). Ramazanoğlu bu söylediğine paralel olarak romanında da modernleşen kadın öznelerin kendileriyle yüzleştikleri ve hesaplaştıkları sahnelere ağırlık vermektedir.

Ramazanoğlu'nun romanında Batılılaşma ve modernleşmeye karşı gardını alma pozisyonundan çıkan ve bu iki kavramı İslam ile birlikte yoğuran kadın karakterler bulunmaktadır. 2000 sonrası bu *melez* (Göle, 2017) birlikteliği sağlayan kadınların, herhangi bir etki altında kalmadan, kendi tercihlerini kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri yönünde yeni bir söylem oluşturmak adına bu özellikler romandaki kadın karakterlere aktarılmıştır.

İkna Odası romanı, kırsalda yetişmemiş, kısmen şehirli ve apartman dairelerinde yaşayan orta sınıf ailelerin çocukları olarak yetişen kadınların deneyimlerini aktarmaktadır. Bu roman, çocukluk yıllarından beri arkadaş olan üç genç kızın üniversitelere türban yasağı geldiğinde vermiş oldukları kararlar karşısında yaşadıkları travmaları anlatmaktadır. 1970'li yıllarda ilk örnekleri verilen hidayet romanlarının aksine düşünsel anlamda aile ve onun geleneksel düşünce sistemiyle araya mesafelerin girdiği çıkarımının yapılabildiği pasajlar içermektedir. İslami romanların üretilmeye başlandığı dönemde verilen eserler ile büyük fark teşkil eden bu özellik, 2000 sonrası roman yazan İslamcı kadınların geleneği sorguladığına dair emareler sunmaktadır.

İkna Odası romanı, kadın karakterlerden biri olan Nermin'in Tunalı Hilmi Caddesi'nden inerken giydiklerinin betimlenmesiyle başlamaktadır. Nermin'in dış görünüşünün çağ ile olan uyumu dar pantolon, spor ayakkabı, bol gömlek tarzıyla aktarılmıştır. Kılık kıyafeti herkes gibiyken, diğer insanlardan onu farklı kılanın kafasındaki düşünceler olduğu ayrıntısı paylaşılmaktadır."...*İnsanlarla ters düşmesine, neşesini kaybetmesine yol açan aykırılıklar çok içerilerde cereyan ediyordu* (Ramazanoğlu, 2014, s. 7). Fatmagül Bertay'ın ifadesiyle söyleyecek olursak Müslüman kadının dış dünyaya, kamusal alana açılışını kolaylaştıran ve

güvenilir kılan bir durumdur örtünme fakat Berktaý, dışarı açılınsa dahi bu kadınların içeride kaldığını ifade etmektedir (Berktaý, 1996, s.151) Berktaý'ın bu ifadesine uygun olarak yukarıdaki pasaj Nermin karakterinin içsel çatışmalar ve aykırılıklar yaşadığının ipuçlarını giriş bölümünde aktarmaktadır.

İslamcılığın, Doğu – Batı ikiliği karşısında aldığı konumun sınırlarını esneten *İkna Odası* romanı karakteri Nermin'in zevkine hitap eden müzikler Batı dünyasının ürünleridir. Romandaki karakterler dış görünüşleriyle oldukları kadar dinledikleri müzikler, okudukları yazılar, izledikleri filmler ile Batı'yla etkileşim içinde olan kadın öznelerin varlığını gösterir. Nitekim Nermin'in Tunalı Hilmi yokuşundan inerken yolda kulağına çalınan “But if you stay...” ile devam eden şarkıyı ezbere bildiği bilgisini bize sunmaktadır Ramazanoğlu.

Laik kurumlarda eğitim almış, yeni nesil İslamcı kadın kimliği gelenekseli eleştirerek yeni bir yoruma kapı araladığı için bir önceki kuşakta kalan, muhafazakar anneleri ile çatışma yaşamışlardır. Bu çatışma Ramazanoğlu'nun *İkna Odası* romanındaki kadın karakterlere de yansımıştır. Nermin karakterini bize tanıtmaya çalışırken Ramazanoğlu, “...annesiyile arası açıldıkça, bu demektir her vesileyle...” (Ramazanoğlu, 2014,s.15) diye aktarmaktadır. Önceki kuşakla olan çatışma ideal yaşam alanı tartışmalarında kır/kent ayrımında da karşımıza çıkmaktadır. Babasının taşra güzellemesine Nermin'in iç sesiyle karşı söylem yaratılır.

...Hiçbir zaman inanmadı Nermin köy özlemine.Bu daha çok şehirlere koşmak isteyen kır insanlarını durdurmak, onları oldukları yere bağlamak için uydurulmuş bir oyundur. Şehir özlemi gerçek ama köy özlemi yalan, dedi bir kez daha içinden (Ramazanoğlu, 2014,s.15)

İkna Odası romanının Nermin karakteri modernleşmeye, teknolojinin sağladığı kolaylıklara sırt çevirmenin bulunmadığı, aksine benimsendiği, diğer türlüşünün samimi bulunmadığı yeni bir duruşu temsil etmektedir. Bununla birlikte şehir hayatı “ışılıklı vitrinler, kibrinden yanına yaklaşılmayan, bir şey sorulamayan insanlar, onlardan biri olma azmi kanını zehirleme” tehlikesiyle doludur Nermin'e göre. Dolayısıyla teknolojinin ve çağın getirdiği yenilikleri benimserken bu avantajların yanında getirdiği bir takım olumsuzlukları filtrelemekten yanadır. Bir yandan

modernleşmenin toplumda insanı dönüştüren uygulamalarını eleştirip, bir yandan modernleşmeden yola çıkılarak yeni bir söylem oluşturulmuştur.

Cihan Aktaş'ın *Seni Dinleyen Biri* romanında edebiyat ve sanatın çeşitli dallarıyla ilgilenen bir grup genç kadın ve erkeğin dindarlıklarını tanımlamaya çalışırken yaşadıkları gitgeller aktarılmıştır. Aktaş'ın *Seni Dinleyen Biri* adlı romanında İslamcılığı modernleşme ve batılılaşma yorumlamalarıyla yeni bir seyre kavuşturan kadınlar, modern yaşama dair pratikleri İslami prensiplere göre yeniden düzenleyen bir eylemlilik içerisindedir. İslamcılığı esasında modern dünyadan kopmayı salık veren bir ideolojiye çevirmek yerine, modern yaşam unsurlarının İslam ile çelişmeyen biçimlerini üretmeye, dönüştürmeye çalışan kadın karakterler mevcuttur. Kenan Çayır'ın daha açık belirttiği ifadeyle ele alınırsa “ *modern olanı reddetmek yerine İslamileştirerek benimsemeye*” (Çayır, 2015, s.10) şeklinde bir tutum vardır. *Seni Dinleyen Biri* romanının baş karakteri Meral resim bölümünde okuyan bir öğrenci olarak aynı cemaatin içinde bulunan erkek tarafından Muhammed Peygamberin hadisi hatırlatılarak İslami paradigmada onaylanmayan bir şey yaptığı noktasında suçlanır. Meral'in savunusu dini kurallara yönelik akıl ve yorumlama yolunu açan yeni bir kadın neslinin varlığını göstermektedir.

“İyi de ben soyut resim çalışıyorum” demişti Meral. Tasvir yasağı bana, bizleri nesnelere iç yüzünü görmeye yönlendiren bir tavsiye gibi geliyor. Görünen ötesini görmeye çalışmak, öyle bir kaygı bu işte” (Aktaş, 2016,s.50)

Hz. Hatice'nin hayatını kalem aldığı *Çöl ve Deniz* romanında Eraslan'ın modernleşmeye dair düşüncelerini ifade edebileceği bir pasaj bulunmazken, yukarıda repliği verilen Aktaş'ın roman karakteri Meral'in isyanını destekleyecek şekilde 12 Mart 2017 tarihli *Kadınlar İsterse Olur* yazısında (Eraslan, 12.03.2017, Star) erkeklerin modernlik konusunda çifte standart uyguladıklarına dair bir yakınmada bulunmuştur. Kadının etkin kimliğine gelince soru işaretiyle yaklaşılan bir modernlik anlayışının mevcut olduğunu ifade etmiştir. Ramazanoğlu bu sorunun sebeplerini Batılılaşmaya yönelik uygulamaların toplumda mevcut olan kültürel pratiklerin aşığılanması yoluyla gerçekleşmesine bağlamaktadır (Ramazanoğlu, 2012).

Özetle, modernleşme ve batılılaşma noktasında Ramazanoğlu ve Aktaş kadın roman karakterlerini bu iki kavramı İslam ile yoğurabilen, yeni bir yorum getirebilen profillerde tercih etmiş, Eraslan da buna paralel görüşü ele alınan söz konusu Çöl ve Deniz romanında ifade etmemiş olsa da köşe yazılarında aktarmıştır.

3.2. BAŞÖRTÜSÜ: BİR TERCİH, ÖZGÜRLÜK VE DİRENİŞ MESELESİ

2000 sonrası yazdıkları romanlarda İslamcı kadınlar, başörtülü kadınların susturulduğunu, modernleşmenin giyim çerçevesinde oluşturulmuş kuralları karşısında duraksama dönemi geçirdiklerinden bahsederler (Ramazanoğlu, 2012). Bu 4açıklama ile başörtülü kadınların saf/arı bir grup olarak algılanmasının onların toplumdan uzaklaşmalarına sebep olduğunu aktarmak istemişlerdir. Her birinin özgün bir öyküsü olduğunu göstermek adına İslamcı kadın yazarlar roman, hikaye gibi vermiş oldukları eserlerde çeşitli kadın karakterlerin deneyimlerine değinmişlerdir. Aktaş da hikaye özgünlüğü meselesini daha iyi işleyebilmek adına *Seni Dinleyen Biri* adlı romanında çok fazla kadın karakter var etmiştir.

Tezin ele aldığı 2000-2010 arası yazılmış Ramazanoğlu ve Aktaş'ın edebi eserlerinde örtünme mevzusunun kadın karakterler tarafından savunusu özgürlük ve insan hakları kavramları dayanak alınarak gerçekleştirilir. Ramazanoğlu kurgudan azade yazdığı gazete yazılarında başörtüsü kullanan kadınlara yönelik ayrımcı politikaları eleştirirken, ayrımcılık politikalarının sadece dini inanç hanesine yönelik olanlarına karşı sesini çıkarmadığını, seküler eylemlerin sesini duyurarak da hak ihlallerine karşı eşit mesafede durduğunu anlatmaktadır. Ramazanoğlu, *Başörtüsü, derin eşitsizlikler* (16 Kasım, 2010) adıyla yazdığı makalede Alev Erkilet'ten alıntılar yapmaktadır. Erkilet, başörtüsü takan kadınların ayrımcılıktan öte dışlanma ve yok saymaya maruz kaldığını belirtir (Aktaran Ramazanoğlu, Dünya Bülteni, 2010). Dolayısıyla başörtüsü yasaklarının kadınları eğitim ve kamusal hayatın dışına iten uygulamalarına karşı sessiz kalışları da eşitsizliği ve adaletsizliği kanıksamak olarak değerlendirmektedirler.

İkna Odası romanın üç kadın karakteri de üniversiteye adım attıklarında başörtüsü yasağı engeline takılmışlardır. Bu engelden atlayıp, eğitim hayatına devam etmek ancak başörtüsünü okul kapısının dışında bırakmakla mümkün olmaktadır. Üniversite hocaları bu noktada benimsedikleri parçalarını geride bırakmaları için

onları “ikna etme” misyonunu yüklenmiştir. İkna Odası’nın ikna işlevini üstlenen karakteri kadın akademisyenin, Nermin ile olan diyalogunda Nermin’in iç sesi bu söylenilene temel oluşturur niteliktedir.

Bakın ben aslında bir şey söylüyorum, hayır! Söylüyorum. Küçücüktüm, hırstan, yarıştan yoruldum ama benim umudum var, söylüyorum. Elbisemin içinde gizlenen kocaman gözü, sonsuz şefkati diyorum. Gündelik hayatın, şimdiki zamanın boyunduruğundan kurtulmak istiyorum. Kim ister ki kesintisiz aşağılanmak. Yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya...(Ramazanoğlu, 2014, s.25)

Nermin’in “taktığı” kendini ifade eden simgenin görünenden daha derin bir şeyler söylemek istediği anlamı çıkarılmaktadır. Nermin’in bu söylemi başörtüsünün bir kimlik savunusu olarak ele alındığını gösteren pasajlardan bir tanesidir. Kutsala hiç atıf yapmayarak, seküler bir düzlemde başörtüsünü kamusal alana özgürce çıkışlarının bir yolu olarak görmüşler ve aksi yönde gelişen bir eylemin insan onurunu zedeleyebileyecek hak ihlali olarak görünmesine yönelik kurgu ve yazılar oluşturmuştur Ramazanoğlu. Tüm roman boyunca örtüye atfedilen özgürlük, hak, irade gibi seküler anlamlar sadece Nermin’in iç sesiyle kutsal bir imgeyi sahiplenir hale gelir. Dinsel bir öge olan günah kavramını bu paragraf dışında başka bir yerde görülmemektedir.

Sadece okul içinde ve okumak için buna katlansa, dışarıda başörtülü olmayı sürdürmek mümkün olur mu? Günahtan kurtulabilir miydi mecburiyet gerekçesiyle. Zorunluluk neyin zorunluluğu. Günah nedir tam olarak, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde nasıl belli eder kendini? Tam ne zaman zedelenir masumiyet? (Ramazanoğlu, 2014,s.45)

Eğitim- başörtüsü ikiliğinde farklı tercihlerde bulunmuş üç kadının hayatının bir kesitine şahit olduğumuz İkna Odası romanı, İslamcılığın ürünleri olan hidayet romanlarının bariz tahmin edilebilir sonu ve mutlak iyi-kötü kavramlarının yerini bireyselliklere, sorgulamalı düşüncelere, farklı sonlara bıraktığını kanıtlamaktadır. Tüm bu bireyselleşme örnekleri, kurgu ile yaratılmış karakterlerin rasyonel tercihlerle örtünmeye yöneldiklerini göstermektedir. Örtünme meselesini de roman vasıtasıyla ele alan bu anlatının öne çıkardığı bir başka durum; karakterlerin ailelerinde onların örtünmelerini gerektirecek bir dikte etme hali bulunmadığı halde,

bir tercih olarak başörtüsünün sahiplenilmesidir. Eğitim hakkını kaybetmeyi göze alan Nermin, çok küçük yaşlarda başörtüsüyle ayna karşısında duruşunu, annesiyle olan diyalogunu Nuray'ın evine gitmeye çalışırken hatırlar:

Ben başımı örtünce, bu bir an evvel iyileşmesi umulan çocukluk hastalığına yakalanınca, annemle aynanın karşısına geçip yüzümün çerçeveden taşmış gibi durmasına, tombul yanaklarımın daha da belirginleşmesine bakıp epeyce gülmüştük. Yetişkin biriyim ve hiç iyileşmeyeceğim demiştim. Sen delisin, hiç iyileşmeyeceksin demişti annem de (Ramazanoğlu, 2014,s.42).

Başörtüsünün üniversitede yasaklanmasının ardından, başörtüsünü çıkarmama konusunda babasına direnen Nuray ise ancak babasına karşı güç yetiremediği söylemiyle, başörtüsünden vazgeçmiştir. Ramazanoğlu, Nuray karakteriyle sadece dini hassasiyetlere sahip bir kadın profili çizmez, aynı zamanda otorite sahibi iktidar fikrini sorgulayan, sistem içerisindeki hiyerarşiyi eleştiren daha radikal bir kadın sunar bize ve bu kadın kendini oluşturan öğelerden feragat ederse kendi benliğini yitireceğine kanaat getirmektedir. Başörtüsünün kimlik olarak sahiplenildiğini söylemek Nuray'ın savunmasıyla birbirini destekler niteliktedir. Başörtüsünü çıkarmayı kendi kimliğini kaybetmesine sebep olacak bir eylem olarak görmektedir karakter. Başörtüsünü savunmak Nuray için aynı zamanda karşı cenahın söylemlerini reddetme işlevini taşıyor.

...Bu seçenek bir ruhsata yaslansa bile bunun otoriter duruşları pekiştirmeye katkısını nasıl görmezden gelebilir? Baş eğdikçe baş eğdirmek isteyenlerin bir parçası olmalı mı? Varoluşunun dayanaklarına dair iddialarından vazgeçtikçe zamanla kendisi olma melekesini kaybedebilir mi? (Ramazanoğlu,2014,s.46)

Feminizmin “kişisel olan politiktir” sloganına paralel olarak İslamcı kadınların yorumlamasıyla bu bireysel kimliğin yok sayılması da politiktir. Kimliğin ısrarla savunulması hatta bir direniş unsuru olarak gösterilmesi de politik olarak muhalif bir görüşün sahiplenildiğini *Ben başımı her şeye ama her şeye hayır demek için örttüm galiba* (Ramazanoğlu, 2014, s. 130) diye sorgulayan *İkna Odası* romanındaki Nermin'in düşüncesiyle anlam kazanmaktadır.

Nermin'in en büyük direniş başörtüsüyle okulun kapısından ebediyen geri dönmektir (Ramazanoğlu, 2014, s.131).

İkna Odası romanındaki Seher karakteri peruk yöntemiyle akademik yaşantısına devam etmeye çalışmaktadır. Seher'in bu yönteminin kendisini zorladığı ve kimlik bunalımına sürüklediği karakterin içsel diyalogları ile anlaşılır kılınmıştır. Perukla okula gitme ve derse girme durumunda kendini Demir Maske filmindeki karakterle özdeşleştirmekte:

Merhaba arkadaşlar! Demir maskeyi izlemiş miydiniz? Maskenin verdiği acıyı. Kendini saklamanın kalbi ne kadar yorduğunu. Hatırladınız mı? Beni hiç tanıyamayacaksınız. Benim kestane rengi saçlarım var. İnançlarımın yolunu tutkuyla izlerken, başörtümün içinde çok özel bir hali tecrübe ederken beni birden başka biri yapan bu sarı naylon kıl kümesini başıma kim taktı? (Ramazanoğlu, 2014, s.66)

Nermin ise kendisine söylenen akıllı olması gerektiği yönündeki telkinlere şüpheyle bakmaktadır. "Okuyup kurtulma" eyleminin kendinden vazgeçmesini istedikleri kitleler tarafından sağlanmasını reddetmektedir. Resmi ideolojinin hakikat tekeline sahipliğini, dolayısıyla kadının kendini gerçekleştirebilme ve kurtarması için başörtüsünden sıyrılması gerektiği dayatmalarına eleştirel cevaplar vermektedir Nermin. Başörtüsü Nermin için *tektip varoluştan sıyrılma çabası*.

...Kadınların tümünün okuyup kurtulmasını istiyorlar. Anladığım kadarıyla benim de kurtulmamı istiyorlar. Onlardan kurtulamıyorum... Tut ki başımı açtım. Tut ki beni böyle çembere alan, biri konuşan biri hep dinleyen bu iki kişi altı yıl bana bir şey öğretti. Ne öğretti şimdi. Ben kendimi kapatmıyorum size. Ama kuşkuluyum beni bir eşikten aşırıp aşıramayacağınızdan. Yaşamın gizinden bir bildikleri var mı sızdıracak.... Ben içime ihanet edince, içim boşalınca, hatta hayatıyetten yoksun kalınca içimin suyunu bana geri getirebilecekler mi? Teklif ettiğiniz şey bulanık gibi. İçinde parıldayan ne var? Biri bana şarta bağlı bir gelecek bahşederse ben ne kazanacağım? Şimdimi seviyorum. Şimdiki zamanın kızımı ben. Zamaneyim...(Ramazanoğlu, 2014,s.29)

Ramazanoğlu'nun romanında, başörtüsü taktıkları için “gerici” sıfatıyla anılmaya “zamane” olmakla karşı bir söylem oluşturulması önemlidir. Üniversiteyi kazanmak “divane” karakter için kalbi durduran bir mutluluğa eşdeğerken, kendinden vazgeçmemek adına yaptığı bu tercih ile karanlık bir kuyuya atılmanın arasında bir fark olmadığı dile getirilmektedir. Ramazanoğlu, Nermin karakteri üzerinden resmi ideolojinin gerçekleştirdiğini şiddet olarak tanımlamaktadır. Karakter hissettiklerini bedensel şiddet, bulantı, öldürücü darbeler olarak tanımlamaktadır. Nermin kendi ile aynı “mağduriyeti” yaşayanları ortak bir küme ve tüm bu olan bitenlerden haberi olmayan üniversiteli gençliği de ayrı bir küme olarak ele almakta. Başkalarının acılarına sessiz kalma noktasında hem kendini hem de diğer kümede yer alanları suçlayıcı bir iç sese sahiptir.

... Gençler başıma gelenlerden haberdar değillerdi. Bilselerdi de bunun muhasebesini yapacak halleri yoktu. Yoktur demek istediğim. Farklı bir gerekçeyle bir başkası bir kenara ayrılıyorsa ben sesimi çıkarır mıydım? Tanıyor muydum o zamanlar kendimi. Bu ülkede yaşımız kaç olursa olsun hepimiz önündeki yemi otlayan minik kuzulardık. Kurt ötekileri birer birer götürürken sıra bize gelmedikçe, bakışlarımızı hülyalı bir şekilde ayaklarımızın ucuna dikmemiz öğretilmişti (Ramazanoğlu, 2014,s.38).

Bu paragraf, çalışma kapsamında ele aldığım Cihan Aktaş'ın da değindiği vicdani olarak başkalarının acılarına sessiz kalmama sorumluluğunu Nermin'in ağzından dillendirmektedir. Aktaş, *Kitap Okuyan Kadınlar* başlıklı yazısında Ramazanoğlu ile yer aldığı bir panelde, Ramazanoğlu'nun “ Erdemli insanların ortak vicdan tecrübesi” başlıklı sunumunda Müslümanların ortak bir vicdan ağrı oluşturamadığına dair aldığı notları paylaşmıştır. “... Tuzla tersanesinde yaşananlar, Cumartesi anneleri, bizim meselelerimiz değilse, meselemiz neler olacak?” diye sormaktadır. Nermin karakteri üzerinden de insanların birbirlerinin acılarına karşı duyarlı olmaya bir çağrı niteliğinde her iki cenaha da bir eleştiri yönelir. Bu eleştiri daha sonra yerini Nermin'in acılarına duyarsız kalan herkesi küçümsemesine evrilir.

Nermin olanlara boyun eğmeyerek, kendi kararını erdemli bir davranış olarak kodlamış olacak ki, kendini insani anlamda boyut atlamış hissederek *mağaradan çıkma* metaforuyla benzerlik kurmuştur. İkna odalarının kendi zamaneliğinin dışında ilkel bir zamana ait olduğu iması da mağara imgesiyle sağlanmıştır

...Mağaradan çıkarılmışım, birden hava kararmıştı ve ben ellerimde kalan birkaç yıldızla birlikte gözden kaybolmuştum. Kesinlikle büyük bir şeydi yapabildiğim. Tanrım, ben yüce insanların arasına karışıyordum...(Ramazanoğlu, 2014,s.39).

Çok fazla kadın karakterin bulunduğu Aktaş'ın *Seni Dinleyen Biri* romanında, tüm kadın karakterlerin aileleri seküler yapıya sahip ve apolitik bir çizgide hayatlarını sürdüren profili temsil etmektedir. Dolayısıyla karakterler kendi hür iradeleriyle tercih etmiş oldukları İslami yaşam tarzını daha rahat uygulayabilmek adına aile evlerinden uzaklaşır ve daha homojen bir topluluğun, cemaatin çatısı altında birlikte yaşamaya başlarlar. Evden uzaklaşma ve terk ediş, geleneksel olandan kopuşa, özgürlüğe ve tercihe yapılan ilk göndermedir. Aktaş, 80'li yıllarda vuku bulmuş evleri, okulları ve iş yerlerini başörtüsü uğruna terk etme hadisesini İslamcı kadınlar için yeniden doğuş olarak nitelendirmektedir (Aktaş, 2009) Kurumları terk etmenin ve başörtüsünü savunmanın insan hakları, feminizm, özgürleşme saikleriyle gerçekleştirildiğini iddia eden bu çalışmanın tezini destekleyen bir başka örnek de Aktaş'ın *Hicap, Tevazu ve Rıza* başlıklı köşe yazısında bulunmaktadır. Pozitivist düşüncenin örtünme ile ilgili öne sürdüğü dinin kadınları denetim altında tutmak isteğine karşı bir söylem olarak, Cihan Aktaş, kadınların örtünmesi hakkında Ümit Aktaş alıntısıyla fikir beyan etmektedir “...başörtüsü ne erkek egemenliğinin bir talebidir ne de bir ezilme biçiminin onayıdır; topluma, tarihe, ideolojiye, moda merkezlerine, kadın cinselliğini tüketen bütün sektörlerle karşı, kendi kimliği, kanaatleri ve beden anlayışı için bir özgürlük alanı açmanın ifadesidir” (Aktaran Aktaş, 2009).

İslamcı kadın yazarlar 28 Şubat süreci sonrası başörtülü kadınların Fadime Şahin örneği üzerinden saf ve kandırılmış kadın imajından çıkarılması adına başkalarının düşünceleriyle değil de olgular hakkında kendi düşünce süreçleriyle karar veren ve eylemliliklerini buna göre düzenleyen kadın karakterlerden yana kullanmışlardır tercihlerini. Ayşe Saktanber *Becoming the “Other” as a Muslim in Turkey: Turkish Women vs Islamist Women* başlıklı makalesinde Türkiye'deki akademik çalışmalarda ve medya sektöründe başörtülü kadınların, İslami hareketin pasif ve itaat eden aktörleri olarak lanse edildiğinden bahsetmektedir (Saktanber, 1994). Başka bir deyişle medya ve akademi başörtüsünün kadınlara “empoze edici” bir şekilde kabul ettirildiğini lanse ederken; kadınların bilinçli bir tercih

yapabilecekleri üzerinde durmaz. Aktaş bunu “başörtülülerin *Fadime Şahinleştirilmesi*” olarak aktarır. Başörtülü kadınların 28 Şubat sürecinden sonra toplumda nasıl görüldüğüne dair *28 Şubat Sürgünü İslamcılar* yazısında Aktaş “kolayca kandırılmaya yatkın, iradesi zayıf, yönlendirilmeye müsait ezik (ve yozlaşmaya açık) ikinci cins” yönünde yerleşmiş tasvirde yakınmaktadır (Aktaş, 2010)

Cihan Aktaş, *Seni Dinleyen Biri* romanında 1980’li yıllarda dinin yorumlanışına, aktarılışına doğrudan müdahalede bulunan İslamcı kadınların salt düşünsel bir sorgulamadan ziyade aktif bir eylemlilik içinde olduğunu aktarmak adına vaazlara katılıp onlara müdahale eden ve vaize olmak isteyen bir kadın grubunun mikro görüntüsünü sunmaktadır okuyucuya. Söz konusu romanda kadının tesettürden, örtünmeden yana kullandığı tercihi, dini vaazlarda, kitaplarda örtüsüz kadının çıplak masaya benzetildiğine dair yorumları başörtülü kadınları nesneleştirdiği yönünde bir karşı çıkış görülmektedir. Aktaş’ın romanında kadın karakter bu duruma şu şekilde karşı çıkmaktadır:

İşte şu yemek masası, üzerindeki şahane örtüyle mi güzel görünüyor gözümüze, yoksa çıplak haliyle mi... Ben bir masa örtüsü değilim demek isterdi. Bir insanım ben, insanım (Aktaş, 2016, s.94).

Seni Dinleyen Biri romanının devam eden olay örgüsünde Başörtüsü ve kadın temaları ile İslam’da kadın konusunun işlendiği kitaplarda da gereken özenin gösterilmediği aktarılmaktadır. Bu sefer balkabağına başörtüsü eklemesi yapılarak basılan bir kitap kapağı üzerinden tartışılmaktadır. İslami hassasiyetlere sahip erkek yayıncılar için bu sakıncasız hatta mesaj içerikli bir sunumdur. Kendilerinin bir nesne gibi görülmesinden rahatsız olan romandaki İslamcı kadınlar, özelliklerine vurgu yaptıklarında, İslamcı erkekler tarafından üzerlerine feminist etiketi yapıştırılmaktadır.

“Başörtüsü çirkin, rengi solmuş bir sebzeyi bile güzelleştiriyor.” Ama bu resim güzel değil ki” demişti Meral. Esasında balkabağı çirkin bir sebze de değil ama bu şekilde pek bir çirkin görünüyor. “ Belli ki biraz feministsiniz siz” demişti, beyaz pamuk sakallı yayıncı. Başörtüsü geçirilmiş balkabağını eleştirmekle feminizm arasındaki bağlantıyı anlayamadım”, demişti Betül.” Bir gün yine uğrayın” demişti beyaz pamuk sakallı yayıncı, “ size feminizmin bir müsteşrik

oyunu olduğunu ispat edecek belgeler, yazılar göstereceğim.”(Aktaş, 2015,147)

Başörtüsünün bir özgürlük ve tercih meselesi olduğunu yansıtmaya çalışan Aktaş’ın romanından ikinci bir örnek de karakterlerin hayatlarını yeni kimliklerine göre inşa ederken işe isimlerinden başlamaları üzerinedir. Eski adı Selda olan karakter adını Zehra olarak, genelde sol literatürde kullanılan Evrim isimli karakter de adını Ayşe olarak değiştirmektedir. Evrim karakterinin adını Ayşe olarak değiştirme tercihinin sunulma şekli Hz. Ayşe’ye verilen referansla, kişisel özellikleri olan cesur, dirençli ve nesnel bilgi kaynağı olarak görülmesiyle daha politik bir hal almaktadır. Evrim karakteri, ilk Müslümanlardan olan Hz. Ayşe’nin ismini tercih etmeyi “*Ayşe olmak, toplumun dayattığı genel geçer yargıları sorgulamadan kabul etmemek olarak da görünüyor bana*” (Aktaş, 2016,s.27) şeklinde yorumlamıştır.

Aktaş, örtülü olmanın rasyonel kararların alındığı meslek gruplarından dışlanma gerekçesi olarak sunulduğunu ve örtünün inanç değil de siyaset düzlemi üzerinde ifade edildiğinde tehlikeli bir durumu çağrıştırdığına dair söylemleri üniversiteler üzerinden kurguyla anlatmıştır. *Türbanın Yeniden İcadı* (2006) adlı çalışmasının giriş bölümünde de başörtüsü tartışmalarında tekrarlanan yargılardan bahseder. Bu yargılardan bir tanesi de Anadolu kadının kullanmış olduğu başörtüsünün geleneği temsil ederken, 1980 ler ile başörtüleri ile üniversite kapılarında direniş gösteren kadınların “*kötü niyetli ve karanlık amaçlı siyasal bir simge olması*” yönündeki yargıdır (Aktaş, 2018, s.14). Aktaş’ın romanında mimarlık okuyan Ayşe karakterinin derslerde karşılaştığı muamele bu deneyime örnek teşkil etmektedir Başörtüsü kullanma sebebi olarak tarikat bağlantılarının aranması, söz konusu kadınları özne ve kendi kararlarını verebilen rasyonel bireyler sürecinden dışlamaktadır. Bu yönde oluşmuş toplumsal yargıları yıkmak adına Ramazanoğlu, Aktaş, Eraslan, Barbarosoğlu romanlarında başörtüsünü bilinçli bir tercihle sahiplenmiş kadın karakterlere yer vermektedirler. Aşağıdaki pasaj aynı zamanda dönüşen İslamcı kadın kimliğinin tarikat ve kolektif kimliklerden sıyrılarak, kararlarını vermede rasyonel ve bireysel tercihlerde bulunduğu kanıtı olarak sunulmaktadır. Cihan Aktaş, akademisyen ve Ayşe arasındaki diyalogu şu şekilde aktarır:

Senin saçın niye öteki öğrencilerden daha değerli olsun? Diye sormuştu betonarme hocası, “ne sanıyorsun kendini, Tanrıya adanmış kutsal rahibe mi? Bu kadar ilgiliysen dinsel konularla, niye ilahiyat fakültesine devam etmiyorsun ki? Ardından sözü annesine getirmişti. Rahmetli annesi de başörtüsü kullanan bir kadındı, fakat onun örtüsü siyaset karıştırılmamış saf bir inanç örtüsüydü. “ Sonra benim iyi bir mimar olamayacağımı; çizim yeteneğim olsa bile analitik düşünceden yoksun olduğum için iyi bir mimar çıkmazdı benden. .... Kumaş peruk üzerine sorular sormaya başlamıştı: “ Başını kapattığın şey rengarenk boncukları, ince ince örgüleriyle ne türbana benziyor ne de Anadolu kadının başörtüsüne, nasıl bir tarikata bağlısın sen? Bir yarım saat kadar konuştuktan sonra hoca, kökü dışarıda bir örgütten veya yeraltına faaliyet gösteren bir tarikatten etkilenmediği konusunda biraz da olsa ikna olmuştu (Aktaş, 2016, s.300-301)

Barbarosoğlu’nun, Fatma Aliye’nin hayat hikayesinden bir kesit sunduğu *Uzak Ülke* romanında başörtüsü, Geç Osmanlı Döneminden kadınlara ve erkeklere seslenen Fatma Aliye’nin dilinden hürriyet argümanı ile sunulmaktadır. Fatma Aliye ile yapılan bir röportajı kullanan Barbarosoğlu, Fatma Aliye’nin başörtüsünün özgürlük talebi olarak sunduğu görüşünü sağlamlaştırmaktadır:

İşte benim giyimim tam şer’i manada tesettürdür. Bu şekilde giyinerek başını örten Müslüman kadın, şer’an mestur sayılır. Mestur müslüman kadının hukuk ve hürriyet alanı çok geniştir (Barbarosoğlu, 2017, s.125).

Arapça bir kelime olan “mestur” gizli, kapalı, örtülü sıfatı olarak Türkçe’ye çevrilmiştir. Aktaş, Ramazanoğlu romanlarındaki kadın karakterler gibi Barbarosoğlu da kahramanını başörtüsünün kamusal alanda özgürlük kazandırdığı söylemi üzerine konuşturmuştur.

3.3. ERKEKLİKLER ÜZERİNE ELEŞTİRİ

İslamcı kadınların dönüşümünü analiz etmek, aynı veya farklı cenahlardaki erkeklere yönelttikleri eleştirileri okumayı beraberinde getirmektedir. 2000 sonrası gerçekleşen bu dönüşümün aktörleri İslamcı kadınlar, dönüşümü, değişim ve özünden ayrılma, geleneğe karşı çıkma suçlamalarıyla önlemeye çalışan İslamcı

erkeklerin varlığı da yine söz konusu yazarların yazılarında eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Başörtüsü meselesinde İslami hassasiyetlere sahip erkek yoldaşlarından beklemedikleri desteği göremediklerini söz konusu dört yazar da açıkça ifade etmişlerdir. Ramazanoğlu, *İkna Odası*'nda özellikle aynı cenahta buldukları erkekler üzerinden eleştiriler sunmuştur:

...En çok da kolayca kılık değiştirebilen mahir ve komik kimi dindar adamlar tarafından küçük görülmeyi. Gizli ve sinsî horgörülere uğramayı. Küçük bir kıızı başörtü örterken görmeyegörsünler, hemen sahiplenip sınırlarını bildirmeye kalkışır. Kendi içlerinin bütün ezikliğiyle, hamlığıyla, taşıyamadıkları inancın ağır yüküyle, onları küçük görerek. Böylece yüksekte kalarak. Hepsinin uzağında ve üzerindeyim. Aşağıda ve küçükler, bulunduğum tepeden bakıldığında. İçimdeki aşkın yükselişe tutkuyla bağlandığımı biliyorum, bunun ne ve nasıl olduğunu bilemeden. Kimse de bilemez başörtü örterken tam olarak ne yaptığını bu kadar taarruza göğüs gererek(Ramazanoğlu, 2014,s.26) .

Erkeklerin bu anlamda sürekli kendilerine yol göstermesini “cinsiyetçi tahakküm hastalığına” bağlamaktadır Ramazanoğlu (Ramazanoğlu, *İslamın Kıızı İslamın Erkeği*, 2018). Ramazanoğlu'nun *İkna Odası* romanı, İslami hassasiyetlere sahip erkeklerin, aynı hassasiyete sahip kadınlara gösterdikleri davranışların samimiyetini sorgulayan bir olay örgüsüyle sunulmuştur. *İkna Odası* romanında yer alan Seher karakteri, görünürde yanlarında olan erkekler için ikiyüzlü eylemlilik içinde bulduklarına dair düşüncesini yansıtmaktadır. Ramazanoğlu eli ile başörtüsü meselesinin tekeli erkeklerden devralınmıştır. Kadın görüşlerine daha fazla yer verilerek bu alanı yeniden inşa etme istencine sahip yeni bir söylem oluşturulmaktadır. *İkna Odası* romanında Seher, sadece başörtüsü kullandığı için dindar adamların ona yakınlık göstermesini de samimiyetsiz bulmakta, başörtüsünün onlardan biri olup olmadığını gösteren bir emare olmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

Bir de tek gözleri bizim için ağlar gibi yaparken aslında zerre kadar kıymet vermeyen, iş vermeyen yer vermeyen, selam vermeyen komik dindar adamlara inat (Ramazanoğlu, 2014, s. 68).

Bir yakınlık, bir aidiyet duymadığım bu adamlar beni nereden tanıyor. Sadece başımdaki örtüye bakarak tamam diyorlar herhalde, bu bizim kız (Ramazanoğlu, 2014, s.71).

İslamcı kadınlar, kadın yazını güçlendirmenin yanında erkeklik meselelerini de yeniden düşünmeye ve konuşmaya yönelik atılımlar gerçekleştirmektedir. Ramazanoğlu, Müslüman erkeklerin İslami feminizme aileyi yıkan bir oluşum olarak baktığından bahsetmektedir. Farklı olanın zihinlerle buluşması gerektiğini, zihinlerin temiz havaya ihtiyacı olduğunu belirtmektedir (Yıldız Ramazanoğlu ile Görüşme, 12.07.2018). Gittiği konferanslarda kadın-erkek ilişkilerinde neyi arzuladığına dair düşüncesini Ferhat-Şirin anlatısına ait resimlerle ifade etmektedir. İlk resim Ferhat, Şirin ve atın yolda yürüdüğü tasviridir. İkinci resimde Ferhat, yorulunca ata binmiş Şirin'i tutmaktadır. Üçüncü resimde at da yorulduğunda Ferhat'ın üçünü de sırtına alma tasviridir. Günlük hayatta erkeklerin kadınların yükünü hafifletmek için sırtlanması gerektiği sorumluluklara dair imalar barındıran bu tasvirin başka örnekleri Ramazanoğlu'nun romanında görülmektedir. Toplumsal cinsiyetin kadına biçmiş olduğu çocuk, aile ve ev bakımı rollerinin kadının kendini gerçekleştirme yönündeki engeller olarak sunulması söz konusudur. Çalışmak dediğimiz kavramın sadece ücrete indirgenmesine yönelik eleştirilerini *İslam'ın kızı*, *İslam'ın Erkeği* köşe yazısında aktaran Ramazanoğlu, merceğini bu bakış açısının yıprattığı kadınlara çevirmiştir. (Ramazanoğlu, 2018). *İkna Odası*'nda yer alan Nermin karakteri de hem kocasının misafirlerini memnun etmek, hem çocuklarıyla ilgilenmek hem de derneğin işleriyle uğraşma arasında mekik dokumaktadır. Yakınlık bir iç ses Nermin tarafından şu şekilde aktarılır:

Hep hızlı olmalı, çok hızlı olmalı. Yoksa işler yetişmez. Okul aile birliğinin işleri, veli toplantıları, vakıf çalışmaları, bozulan evin her gün yeniden inşası. Ömer'in arkadaşları geldiğinde yenge kusursuz hizmet vermeli. Çaylar n'oldu? Karpuzu kesmedin mi daha? Çocukların ödevlerini yaptırırken unutmuşum, kesemedim. Çamaşırları asamadım, vakfin faaliyet raporunu yazamadım, iptal edilen toplantı için şu vakit oldu daha kimseyi arayıp da haber veremedim (Ramazanoğlu, 2014,s.112).

Aktaş *Seni Dinleyen Biri* romanında, İslamcı erkeklerin araştıran, sorgulayan, kendini eve kapatmak istemeyen, kocasına hizmet etmeyi hayatının amacı ilan

etmemiş kadınlardan şikayet eden profilini Halil karakteri ile işlemiştir. Halil karakterinin Meral karakterine kendi İslami inancına uygun olarak dini bir nikah vaat etmesi ve akabinde Siirt'te munzevi bir hayat sunması ve Meral'in Halil karakterine beslediği sevgiye rağmen İstanbul'daki yaşantısından vazgeçmeyen, inatçı bir figür olarak sunulması önemli görünmektedir. İlerleyen sayfalarda kurgu Halil'in itaatkar ve masum olarak tanımladığı bir şeyh kızıyla evlenmesine doğru evrilmektedir. İslam ve kadın üzerine konuşmalarda mevcut İslami pratiklerdeki yanlışlıkları konuşmaktan çekinmeyen yeni nesil İslamcı kadınlar, gelenekleri çiğnemiş gözükten yeni yorumları sayesinde alışılmışın dışında bir İslam kadını profili sergiledikleri için, İslamcı erkekler tarafından feminist olarak nitelendirilirler. Aktaş'ın dindar erkeklik üzerine en önemli eleştirisi *Seni Dinleyen Biri* romanının baş kahramanı Halil üzerinden gerçekleşmektedir. Halil, seküler bir aileden gelen, başörtüsü takmaya alışmak için önce denemeler yapan ve ismini değiştirmeye yanaşmayan resim bölümü öğrencisi Meral ile resmiyete dökülmemiş etkileşimsel(duygusal) bir ilişki içerisinde. Tüm bunların karşısında Halil oldukça dindar, *hayat felsefesini Batı'dan aktarma teknolojinin eleştirisi* (Aktaş, 2015, s.74) üzerine kurmuştur, fakat bu felsefede tutarlı bir eylemlilik içinde olmadığını aktarmaktadır Aktaş. Oluşturdukları kadınlı- erkekli bu küçük toplulukta bir araya geldikçe İslamcı kadınların isteklerine, amaçlarına ve kendilerine yönelik seslerin duyulduğu bir hetero-sosyal alan varlığına şahit olmaktadır okuyucu. Bu grubun mensuplarından Cemile şiir yazmak isteyen bir kadındır. Şiirlerini de Meral vasıtasıyla Halil'e değerlendirmesi açısından sunduklarında, Aktaş'ın Halil'in aklından geçenleri okuyucuya aktarışı, İslamcı erkeklerin onlar hakkında nasıl düşündüklerini eleştiren bir sesin varlığını göstermektedir:

İşin aslında, bir kadının şiir yazma gücünün kadınlığının gücü ile ters orantılı olduğunu düşünüyordu. Çünkü bütün olarak varlığıyla şiirleşirdi kadın, anne olarak, anne olmaya hazırlanırken... Öyle ahım şahım bir yeteneği olmayan kadının çocuk doğuracak yerde şair olacağım diye tutturmasını, feminizmin etkisinde oluşan bir sapma, bir yozlaşma olarak değerlendiriyordu açıkçası. Doğrusu ya dindar kadınlar sadece görünüşte farklıydı, tüketim ideolojisinin pek işine gelen feminist sloganlara tabi olan hemcinslerinden....Ne yemek pişirmeyi biliyorlardı ne dantel örmeyi ne baklava yufkası açmayı ne turşu kurmayı.Bir tür faaliyet hastalığı içinde dostlar alışverişte görsün

misali dolaşıyorlardı ortalıkta. Bozulma çok belirgindi: Çocuk doğurmak istemiyordu bedenlerinin biçimlerine takılmış kadınlar, evlenmemek için bin dereden su getiriyordu kendi ayakları üzerinde durma saplantılı kızlar; bilgiçlik ve ukalalık da bulaşıcı hastalık gibi kadın varlığını zayıflatmaya devam ediyordu.(Aktaş, 2015, s.101)

İslamcı kadınları üretken faaliyetlerde buldukları ve annelerinin yolundan gitmeyerek, geleneksel rollere karşı çıktıkları ve feminizm gibi *dışarıdan alınmış* bir düşünceden etkilenmekle suçlamaktadır Halil. Kadının varlığının ve güçlenmesinin ancak annelik vazifesini yerine getirmekle, dolayısıyla kamusal alandan çekilip, üretici faaliyette bulunmamakla, asli görevinin çocuklarını eğitmekle gerçekleşebileceğini düşünen İslamcı erkek kadının bir yansımasıdır Halil. Aktaş, bir çok araştırma, deneme ve makalesinde bu görüşün aksini savunan söylemler geliştirmektedir. İran'daki Zehra Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapan Zehra Rahneverd'ten örnek verdiği *Çalışan Kadınlar* başlıklı köşe yazısında *içi ilim ve sanat aşkıyla yanan* kadınlardan bahsederek; kendilerini sorgulamalarını istediği erkek figürüne karşı evin yerine getirilmesi gereken sorumlulukları için bu aşka engel mi olsun sorusunu yöneltmektedir (Aktaş, 16.08.2010).Aktaş, köşe yazısında da anne ve kadın olma hasebiyle erkek meslektaşlarından toplum tarafından oluşturulmuş bir ön kabulle geride kaldıklarını Ali Şeriatî'nin eşi Puran Hanım üzerinden verdiği örnekle anlatır. Sorbon Üniversitesinde mukayeseli Farsça-Fransızca doktorası yapmıştır Puran Hanım. Fakat "*Fakat Ali bir yerlere yükseldi, bense bir yerlerde kaldım. Biz aynı eğitimi almıştık. Kadınlar böyledir. O aslında benim beşinci çocuğum gibiydi. Her şeyini ben toparlardım arkasından*" (Aktaş, 2008) sözleriyle Puran'ın ifadelerini aktaran Aktaş, kadınların geleneksel rollerle kariyer hedefleri arasında sınındıklarından bahsetmektedir.

Aktaş, üniversitenin ilahiyat bölümünde eğitim görmekte olan *Seni Dinleyen Biri* romanında kız öğrenci karakterlerinin Hadis derslerinde asistan tarafından isimlerinin okunmadığı ve sınıftaki varlıklarının sadece el kaldırmakla meşrulaştığı bir eğitim mekanı tasvirini sunmaktadır. Karşı karşıya kaldıkları bu ve benzeri durumları sorgulayan genç kadınlar, İslam'da kadının yerini anlatan çeşitli panellere katılmaktadır. Bu panellerden birinde bir ilahiyatçının güzel kadınların fitne unsuru olmaması için peçe takması gerektiğine yönelik savına, kendilerini güzel olmamakla ikna ederken, güzelliğin göreceliliğini de sorgulayıp, özgürlük mü güzellik mi

arasında yapılacak herhangi bir seçimde taraflarını keskin bir şekilde özgürlükten yana alacakları aktarılmaktadır. İslam'ı anlatma başlığı altında kadın ve erkek ilahiyatçılar, vaizeler tarafından verilen bu panellerde sunulan bilgilerin kadın kahramanlar tarafından doğrudan kabullenilmeyişi kendileri arasındaki diyaloglarla okuyucuya gösterilmektedir. Öyle ki bu peçenin takılması hangi hususlara bağlı olabileceğini anlamak adına kadın bir vaizenin vermiş olduğu başka konferansa giderler. Bu konferansta peçe ve güzellik arasındaki bağlantının sorulduğu soru karşısında vaize kadın geleneksel rollerine vurgu yaparak, kadınların herhangi bir faaliyette bulunmak yerine, “Müslüman bir erkeğin ikinci eşi olarak salih evlatlar doğurmalarının hayırlı ve yararlı olacağını inandığını” yorumunda bulunmaktadır. Kadının varlığının erkekle anlaşılabildiği üzerine yapılan vaizenin cevap tarzını başka bir yazısında işlemiş olan Aktaş, *Kadın Ezberleri Harmanı* (Aktaş, 8 Mart, 2015) başlıklı yazısında bu yorumu gerçeğe aykırı bularak, kadını bir süs nesnesi haline getirdiğini, bu yorumun İslam'da kadın konulu anlatımlarda yaygın hale geldiğinden yakındır. Geleneksel rollerle üreticiliklerini kısırlaştırıcı faaliyetlerin kadınların görevi olduğu konusuna kuşkuyla yaklaşan Aktaş'ın romanındaki karakterler, sorunun kendilerine daha mantıklı ve akla yatkın bir cevabını almak için başka kaynaklara, kişilere başvurmaktadır. Bu konuda varılan sonuç çevresi tarafından “modernist” olmakla suçlanan Arif karakterinin yorumuyla şu şekilde noktalanır: “Kimi yazarlar bazen bakış açılarını geliştiremedikleri, bazen de işlerine öyle geldiği için, erkek bakış açısıyla yorumluyorlar Kur'an'ı” (Aktaş, 2016, s.108). Bu hadise etrafında gelişen sorgulamaların böyle bir yorumla sonlanması yeni nesil İslamcı kadınların “hakikat” peşinde koşarken şimdiye kadar önlerine sunulmuş hakikate şüpheyle baktıklarının kanıtı olarak sunulmuştur. Artık kadının güzel ve estetik olduğu gerekçesiyle “fitne kaynağı” olabileceği; dolayısıyla geride durması gerektiği yönündeki algıyı önce kendi içlerinde yıkma çabaları aktarılmaktadır.

İslamcı erkeklerin aynı saflarda buldukları düşünülen İslamcı kadınların her alanda hareketlerine müdahale eden, İslami paradigmaya göre düzenlemeye çalıştıkları kadınların yaşamları, Aktaş'ın kaleminde Halil'in kendi hayatında bir tutarsızlıklar ve dengesizlikleriyle inişli çıkışlı bir grafiğe sahiptir. Nitekim Halil kadınlar hakkında neyi yapmaya hakları olup neyi yapmamaları gerektiği konulara muktedir olduğunu göstermeye çalışan profil çizerken önce itaatkar ve masum olarak nitelendirdiği bir şeyh kızıyla daha sonra hayat tarzlarının uyuşmayacağı düşünülen

şarkıcı bir kadınla ilişki içerisinde bulunmuştur. Aktaş, erkeklerin durum kendilerini sorgulama ve düzeltmeye geldiğinde uyguladıkları çifte standarda dair eleştirilerini karakterler vasıtasıyla sunmaktadır.

Aktaş'ın sunduğu bir başka eleştiri de Almanya'da doğmuş ve büyümüş olan Betül karakterinin, İslam dinini öğrenmek için geldiği Türkiye'de nişanlandığı Fikret üzerinden gerçekleştirilmektedir. Aktaş'ın romandaki anlatımıyla Betül'ü kontrol altında tutmak adına ayet, hadis gibi dini kavramlardan sıklıkla bahseden Fikret, dini nikahtan sonra üniversiteye gitmesini istemediğini Betül'e söylemiş, isteği yerine getirilmeyince de Betül, "*şer'an efendisi olan adama itaatsizlikle suçlanmıştır*" (Aktaş, 2016, s.101). Erkeğin, kadın üzerinde kurduğu tahakküm ilişkisinde dini gerekçelerle güçsüz düşürülen kadın cinsinin karşılaştığı bir soruna dair tasvirde bulunan Aktaş, derinlemesine mülakat ile gerçekleşen görüşmede de "*güçlü olanın iktidarını korumak için haksızlıkları meşrulaştırması her tür hiyerarşide kendini gösteriyor. Kadın, erkek ya da devlet tebaa arasında; nerede olursa karşı çıkmamız gereken şeydir tahakküm ilişkisi*" (Aktaş Görüşmesi, 03.11.2018) diyerek buradaki tahakküm ilişkisinde de tarafını Betül'den yana kullandığını belirtmiş olmaktadır.

Barbarosoğlu'nun *Uzak Ülke* romanında kendisinden dokuz yaş büyük Faik Bey ile evlenen Fatma Aliye'nin evlilik ile ilgili düşüncelerinin, beklentilerinin sunulduğu pasaj, Aktaş'ın *Seni Dinleyen Biri* romanında da Ramazanoğlu'nun *İkna Odası* romanında da kadınların ilişki içerisinde oldukları erkeklerden entelektüel anlamda bir zenginlik beklediğini ve evliliğin böyle bir ilerleme içerisinde gerçekleşmesi gerektiğine dair ideallerini ortaklaştırmaktadır. Fatma Aliye'de diğer romanlardaki karakterlerle örtüşecek bir şekilde şöyle dile getirilmektedir:

O, güzel bir gelin olmanın helecenından daha çok, zevci ile uzun geceler Fransızca konuşarak, Fransızcasını daha da ilerletmenin hayaliyle tutuşmaktadır (Barbarosoğlu, 2017, s.61).

Faik Bey'in düşlediği evliliği Fatma Aliye'ye sunamadığı ve Fatma Aliye'nin ilgilerine kayıtsız kalması hatta *kitap okumayı sevmeyişi gibi, kitap okuyan kadınları da sevemeyeceğini ima etmesi. Elindeki romanı kaldırıp atması Fatma Aliye'ye ne kadar ağır gelmiştir* cümleleriyle (Barbarosoğlu, 2017, s.63) aktarılır Barbarosoğlu tarafından.

Üç kitap tarihsel anlamda birbirinin devamı sayılabilecek kronolojik sıralamada incelendiğinde İslamcı erkeklerin, kadınların “okuma” istekleri karşısında pozitif anlamda bir dönüşüm yaşamadığını gösteren tablo fark edilmektedir. Erkeklerden bu yönde bir dönüşüm beklemediklerini romanlarında anlatan 2000 yılları sonrası yazan İslamcı kadın yazarlar, kadın karakterlerin verdikleri tepkiler noktasında da ortak sahneler barındırmaktadır. *Uzak Ülke:Fatma Aliye* romanında genelde susma ve iç konuşmalarla kendini belli eden isyanlar, muhatabına doğrudan zarar vermeden, sukut ederek uzaklaşma ile şu şekilde yansıtılmıştır:

O şikayet etmedi; iyi terbiye görmüş bütün kızlar gibi, şikayeti lisanından uzak tuttu. Faik Bey ile arasına kırmızı bir çizgi çekti. Her insan bir ülkedir. Kendi ülkesinin sınırlarını muhatabı için belirgenliştirmek, boynunun borcu idi bundan böyle (Barbarosoğlu, 2017,s.63).

Roman türüne karşı soğuk bir duruş sahiplenen İslamcılık ideolojisi, insanların hayatlarını, mahremiyetlerini ifşa eden kurguları yöntem olarak belirleyen roman türünden kaçınılması gerektiği yönünde söylemler geliştirmiştir. Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi’nde roman türünde eserler verilmesine karşı roman yazar “*koca koca adamların*” dahi romanın kadınlar için tehlikeli durumlar arzettiğini ifade eden söylemlerini Barbarosoğlu, Faik Bey örneği ile göstermiştir.

Diğer kitaplardaki kadın karakterlerin büyük çoğunluğunun aksine örnek bir figürü temsil etmesi ihtimalinin göz önünde bulundurulmasıyla Aliye’nin eşiyle olan birlikteliklerinin iyiye gitmesi ve Aliye’nin çabalarıyla dönüşen Faik Bey profili okuyucuya şu şekilde sunulmuştur:

Kitap okuyan kadınlardan nefret etmiyordu artık Faik Bey, zevcesiyle okuduğu kitabı paylaşmaktan mütelezziz oluyordu hatta. Okuyan ve düşünen kadının, eşine hürmetsiz olacağının doğru olmadığını göstermiyor muydu Aliye Hanım (Barbarosoğlu, 2017, s.65).

Pozitivist akımın temsilcisi olan August Comte’un, Osmanlı Devleti bünyesinde, yaşanan Tanzimat deneyimi ile hayranları artmaya başlamıştır. Comte’un pozitivismi, metafiziğe dayalı her şeyi bilimin ışığında aydınlatma inancıyla Osmanlı Devleti’nde destekçi bulmaktadır. Tanıl Bora, bir bölümünde

Genç Osmanlı zihin dünyasını anlattığı *Cereyanlar* çalışmasında Osmanlı modernizmine yönelik İslamcı eleştirinin Comte hayranlığını eleştirdiğinden bahseder. Bora, pozitivistlere yönelik İslamcı eleştirinin *Comte ilhamlı bu taklitçi modernleşmenin sığ, adeta çocuksu bir bilimcilik ile dinden kurtulma arzusundan ibaret olduğunu* üzerine oluşturulduğunu ifade eder (Bora, 2017,s.45). Barbarosoğlu, Geç dönem Osmanlı modernleşmesinin yüzü olan İttihat ve Terakki partisi ile başlayan Batıdaki pozitivist yazarları takip etme ve onlardan etkilenmenin, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki erkeklerde, öğrendiklerini kadınlar ile olan ilişkilerine ve düşüncelerine uygulamada başarılı olamadıklarını, ilerleme kaydedemediklerini Fatma Aliye ile şöyle aktarmaktadır

Kadın ve aile meselelerinde bizim erkeklerimizin fikri seviyeleri maatteessüf çok düşüktür. Bana hücum etmeye başlarlar. ... Bizim erkeklerimiz Avrupa'da darülfünunlarda okuyorlar, profesörlük dereceleri alıyorlar, Kant ve Auguste Comte'lardan daha ileri filozof oluyorlar, yalnız iki konuda fikirleri değişmiyor, olduğu gibi kalıyor. O da tesettür ve taaddüd-i zevcat meseleleridir. Ne kadar temeddün kazanırlarsa kazansınlar, Müslüman kadınlarına hukuk ve hürriyet vermeye yanaşmıyorlar. Müslümanlara birden fazla kadın almayı mümkün kılan fikirleri değişmiyor, olduğu gibi kalıyor. İşte bunun için,, erkeklerin kadınlar hakkındaki fikirleri düzelmedikçe,bizde erkeklerle kadınların bir araya gelmesi mümkün olmuyor. Erkeklerimiz kadınların huzurunda kendilerine hakim olamıyor. İstanbul'da, kadınları aralarına, salonlarına kabul edebilecek kaç erkek vardır bilemem. Lakin çok az olduklarına şüphem yoktur (Barbarosoğlu, 2017, s.165).

Dolayısıyla, Geç dönem Osmanlı'dan modernleşen Türkiye'nin 2000'li yıllarına uzanan ve 2000 sonrası romanları incelenen İslamcı kadınların yazdıklarında, erkek yurttaşların modernleşme paradigmasını uygulama veya ona direnmede kadınlar söz konusu olunca içselleştiremedikleri bir takım pratiklerin olduğu gösterilmektedir.

3.4. RESMİ İDEOLOJİNİN DIŞINDA KONUMLANMAK

İkna Odası romanı ismini, 28 Şubat ertesinde ikna misyonu üstlenerek başörtülü öğrencilere, başörtülerini çıkarmaları yönünde öğretim üyelerinin odalarında uyguladıkları sözlü iletişimsel tekniğe ithafen almıştır. Sara Ahmed, normun dışında kalma imtihanını hem kendi hem de diğer kadınlar üzerindeki deneyimini *Feminist Bir Yaşam Sürmek* (2017) adlı çalışmasında anlatır. Normların kurumlar tarafından empoze edilebilir durumlar olduğunu belirten Ahmed'in söyledikleri, *İkna Odası*'nın norm içinde yaşamayan, dolayısıyla *ikamet ettiği yeri kolayca mesken edinemeyen* (Ahmed, 2017,s. 159) kadınlarının deneyimlerine de uyarlanabilir olmaktadır. Norm içinde yaşamayanlara rahatsız edici sorular yöneltilebileceğini ve yine norm dışında kalanların ev olarak gördükleri yerlere de kendilerini ait hissetmeyebilecekleri durumlardan bahseder. Bir dizi resmi düzenleme, kural gündelik durumlarda da normun dışında kalmış olanlara doğru yaklaşır. *Kapıya dayanabilir, içeri alınmayabilirsiniz* (Ahmed, 2017, s.159) *İkna Odası*'nın akademisyenleri, üniversitelerdeki laik kız öğrencilerin çoğunlukta olduğunu, onların üniversite ortamına renk katarak bir ahenk içinde olduklarını, dolayısıyla başörtülü öğrencilerin bu ahengi bozacağını dile getirirler:

Kız öğrencilerimiz renkli, cıvıl cıvıldır. Kendilerine bakıyorlar. Hafiften makyaj yapıyorlar. Saçlarını günün eğilimlerine uygun tarıyorlar. Gözlerimiz buna alışık. Senin yaklaşımın...- Buna uymuyor. Uyumsuzum. Bakıp kendimi düzeltmem gereken insan tarifini takmıyorum (Ramazanoğlu, 2014,s.27).

Ramazanoğlu bu kadın karakterler vasıtasıyla sistemin başörtülü öğrencileri normun dışında konumlandığını aktarırken, iktidarla ters düşse de bunu dışa vurma anlamında güçlü yapıya sahip kadın profillerini tercih ediyor. Başörtüsünün muhalif olmanın gereklerinden biri olduğunu *her şeye ama her şeye hayır demek için* başını örttüğünü söyleyen karakterin varlığı ile başörtüsüne yüklenen anlam ortaya çıkmaktadır.

İkna odalarında yer alan, devletin onların karşısına yerleştirdiği akademisyen kadın figürünü Ramazanoğlu romanda şöyle resmetmiştir:

...Pek zayıf sayılmazdı. Kadınların artık kilolu olmaya hak kazandıkları bir yaşta idi. Buna rağmen sporla tedip edilmiş esnek bir vücuttu karşımdaki. Sabah kahvaltısına önem veren, bütün vitaminleri dengeleyecek şekilde doğal ve estetik kaygıları göz önünde bulundurarak beslenen bir üniversite öğretmeni...Hafif makyajlı,bakımlı bir yüz. Pahalı kremler işe yaradımış... (Ramazanoğlu, 2014,s.23).

Burada cumhuriyetin kamusal alandan dışladığı başörtülü kadının karşısına, cumhuriyetin yetiştirdiği fizyolojisi ve mantalitesi Kemalist ideoloji tarafından denetim altına alınan kadın figürü yerleştirilmiştir. Nitekim bu figürün Kemalist ideoloji tarafından yetiştirildiğini 28 Şubat: Masum Değiliz Hiç Birimiz(2018) başlıklı yazısında da ifade etmektedir. Ramazanoğlu, kimliklerinin inanç hanesine bir darbe yendiğinden bahsederken, toplumun cumhuriyetin değerleriyle değil *jakoben, Kemalist, elitist* kesimle sorunlu bir diyalogunun olduğunu aktarır (Ramazanoğlu, Karar Gazetesi, 28.02.2018). 28 Şubat “kurgulanmış bir insan figürü” yaratma noktasında Kemalist rejimin devamı olarak görülmüştür. Kemalist rejimin üniversitedeki aktörlerini *bedenlerini bir hizaya sokmaya, kalplerine hükmetmeye* kalkışmış özneler olarak sunmuştur. 28 Şubat’ın seneyi devriyesinde Ramazanoğlu, köşe yazısında başörtülü öğrencilerin doğrudan canına bir zarar gelmediği için olayın yeterince idrak edilememesinden yakınır. Hatta yazmış olduğu İkna Odası romanının bazı çevrelerce çok abartılı bulunduğu, başörtüsü yasaklarını kadın yazarların adeta bir kol kopması şeklinde lanse ettiğini bunun olsa olsa bir sıyrık olabileceğini ifade eden bir profesörün varlığından bahsetmiştir (Ramazanoğlu Görüşmesi, 12.07.2018).

Benedict Anderson *Hayali Cemaatler* (2017) isimli çalışmasında ulus ve anlatı arasında doğrudan bir ilişkinin mevcudiyetinden bahsederken, romanların yeni devletin inşasında önemli roller oynadıklarından bahseder (Anderson, 2017). Erken Cumhuriyet dönemi romanlarını homojen bir şekilde ele almamakla birlikte, büyük çoğunluğunun resmi ideolojiyle yakın temas halinde olduğu, konuları ve kurguları itibariyle açıktır. Dini, geri kalmışlığın sebebi olarak ele alan, dini karakterlere pejoratif anlamlar yükleyerek sunmuş bu romanlar yeni ulusun ideolojisini oluşturmada etkili araçlardan biridir. Birçok modernist ve ulusalcı geleneğin işaret ettiği şekilde kadın bedeni, görünüşü, duruşu, yürüyüşü salt İslamcı çevrelerde değil, yeni modern ulus inşasında da katalizör işlevini üstlenen bir konu olmuştur.

Modernleşme ekseninde kadını özgürleştirme çabalarına onun bedeni üzerinden başlayan Cumhuriyet ideolojisi kadını geleneksel bağlarından uzaklaştırıp, giyiminde değişiklikler yapmıştır. Yeni bir kamusal yüz sahiplenen “Cumhuriyetin kadınları” modernleşmenin gözle görünür kanıtı olarak uluslararası arenaya sunulmuştur. Ayşe Durakbaşa *Kemalism as Identity Politics in Turkey, Deconstructing the Images Of Turkish Woman*,(1998) başlıklı makalesinde Kemalist reformların yarattığı kadın imgesinin çelişkili unsurlar barındırdığını ifade eder. İş ortamında “eğitimli kadın” ; derneklerin üyesi olan “ sosyal olarak aktif kadın” bir anne ve kadın olarak “aile ortamındaki rollerini ve çocuk doğurma işlevini yerine getiren kadın” balolarda ve partilerde erkekleri eğlendiren “feminen kadın” (Durakbaşa, 1998,s.147) maddeleri mevcuttur.Atatürk önderliğinde gelişen yeni cumhuriyetin söylemlerine karşı mesafeli ve eleştirel bir yaklaşım benimseyen 2000’li yılların İslamcı kadınları, düşüncelerini roman karakterleri üzerinden anlatmıştır. Aktaş’ın *Seni Dinleyen Biri* romanındaki Meral karakteri Atatürk sayesinde zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmadığını borçluluk hissiyle aktarırken, Atatürk’ün kadınlara yüklemiş olduğu büyük sorumluluğun yükünden de bahseder.

Atatürk’ün türlü haklar verdiği kurtarılmış kızlardık, diye düşündü, bu nedenle Atamıza layık olmak için çok çalışmalı, başarılı olmalıydık Hiç kağıyla silah taşımamış, kuru üzümle çay içmemiş, soğuk bir kış sabahında ıslak odunlarla nasıl soba yakılır, karlı bir dağ köyünden kasabadaki mektebe ulaşmaya çalışmak hangi yollarla mümkün olur öğrenme gereği duymamıştım. Açlığı bilmemiştım, açıkta kalmayı da; bir erkeğin üç beş adım gerisinde yürümeyi gerektiren bir hayatı da sadece filmlerde görmüş, romanlarda okumuştım. Bu nedenle bir borçluluk hissini ağırlığını duyuyordum attığım her adımda. Hem sosyal, hem iffetli hem başarılı bir meslek kadını, hem iyi bir eş ve anne olabilmeliydim, bana sağlanan haklarla....Babasını,öğretmenlerini ve Başöğretmen Atatürk’ü hayal kırıklığına uğratmış olabilirdi tuttuğu yol nedeniyle.. (Aktaş, 2016, s.114)

Aktaş, Cumhuriyet ve Atatürk kadını olarak kodlanan Türkan Saylan üzerine yazdığı “ *Türkan Saylan Herkesin Annesi Olmak İstemedi*” başlıklı yazısında modern devletlere özgü “otoriter, her şeye kadir baba “ figürünün sahibi olan

Atatürk'ün ve onun dava takipçisi olan Türkan Saylan'ın kendi kurallarına uymayan evlatları için, onları nüfuslarından silmeye varan tepkilerini eleştirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti inşa sürecinde sömürgecilik deneyimi yaşamamıştır. Ayşe Kadioğlu'nun belirttiği üzere "örtülü kimliğin" oluşumunda kolonyalizme başkaldırma gibi bir gerekçe söz konusu olmamıştır (Kadioğlu, 1998). Fakat buna rağmen İslami paradigmanın geleneksel söylemi de 1980'lere kadar yazılmış romanları da Batı emperyalizmine karşı gerçekleşen mücadelede kadının örtüsünün başat rolüne vurgu yapmaktadır. Aktaş ve Ramazanoğlu'nun kurgusunda başörtüsü böyle bir rolle sunulmamıştır. Barbarosoğlu, Milli Mücadeleye aktif bir şekilde destek veren Fatma Aliye ile, Atatürk Türkiye'si inkılapları vasıtasıyla sistem tarafından dışlanan ve unutturulan, duygusal anlamdaki bu tecrit ile içine kapanan bir kadın entelektüelin resmini yapmaktadır.

1862' de Abdülaziz zamanında doğdu, Abdülhamit zamanında ismini kazandı ve Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'sinde kendisini unutturdu (Barbarosoğlu, 2017, s. 260).

Resmi ideolojinin kadınların giyim kuşamı üzerinde işaret ettiği yeni kural ve söylemler Fatma Aliye tarafından şu argümanlarla reddedilmiştir.

Kadınların terakkiyatı denildi mi bazı erkekler bunu kadınların başlarını açması suretinde anlıyorlar. Dişilerde de bunu öylece telakki edenler bulunuyor. Acaba yalvarsalar kadınlar başörtülerini açarlar mı sanıyorlar? Bu ne yanlış zehap! Kadınlarımızın halet-i ruhiyeleri hakkında ne büyük gaflet!... Kadınların en şiddetle müdafaa edecekleri şeyin başlarının örtüsü olduğunu anlamalılar (Barbarosoğlu, 2017, s.113).

Yıldız Ramazanoğlu, editörlüğünü Tanıl Bora ve Murat Gültekingil'in yapmış olduğu İslamcılık ansiklopedisinde, *Cumhuriyetin Dindar Kadınları* başlıklı makalesi ile II. Meşruiyet'ten Cumhuriyete uzanan süreçte İslamcı kadınların görünürlük mücadelesinin tarihçesini ele almıştır (Ramazanoğlu, 2014). Hürriyet havasının hakim olduğu II. Meşruiyet döneminde de kadınların hareketliliği ve görünürlüğünün sınırlarının dönemin erkek otoriteleri tarafından çizildiğinden bahseder. Öyle ki Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin "*kadının çarşafsız ve bir erkeğin yanında*" sokağa çıkışına karşı durduğunu belirtmiştir (Ramazanoğlu,2014)

Dönemin İslamcı dergisi *Sebilürreşad*'ta yazan Mahmut Esat Efendi, Ahmet Naim, Aksekili Ahmet Hamdi gibi isimler de kadının boşanma hakkı olmamasını ve çok eşliliği savunmuşlardır (Kurnaz,1992,s.96). Tüm bu bilgilerin paralelliğinde Barbarosoğlu tarafından sunulan Aliye, dönemin otoritelerine karşı eleştirel röportajlar vermekten çekinmeyen bir figürü yansıtmaktadır. Türk kadının ilerlemesi ve kız çocuklarının eğitimleri için herhangi bir cemiyet faaliyetiyle uğraşıp uğraşmadığı sorusu üzerine Fatma Aliye'nin yanıtı şöyle aktarılmıştır:

Hayır efendim, böyle işlere girişmeye hükümet mani oluyor. Erkekler karşı çıkıyor. Görmüyor musunuz, Şeyhülislam efendi hiç vazifesi olmayan bir şeye karşı çıkarak, Muhadarat-ı İslamiye şöyle dolaşsınlar böyle giyinsinler, diye fetvalar çıkarıp duruyor. Halbuki bu onun vazifesi değil; olsa olsa polisin vazifesi olabilir” (Barbarosoğlu, 2017, s. 127).....Bizde erkekler de, hükümet de, polis de kadınlara karşı duruyor. Böyle oldukça bir şey yapılamaz. Bununla beraber, bir taraftan mektepler vasıtasıyla ve diğer taraftan konferanslar vasıtasıyla efkar-ı umumiye'yi tenvir etmeye gücümüz yettiğince çalışıyoruz. (Barbarosoğlu, 2017, s.128).

3.5. HİYERARŞİSİZ KÖPRÜLER KURMAK VE DAYANIŞMA ÇAĞRILARI

Elifhan Köse'nin *Sessizliği Söylemek* (2014) adlı çalışması “modern beden algısı”nın, bedeninin denetlenmesi, hakim olunması gereken tutkular alanı olarak tanımlandığından bahseder. Köse'ye göre (Köse, 2014, s.7-8) “modern beden algısı”, kadınların cinsel kodlara hapsedilerek bedenselleştirilmeleri, kadınların bedenlerine ilişkin bir hakimiyet sorunu yaşadıklarını ve “rasyonel bir birey” olarak bedenlerine hakim olmak yerine bedenlerinin onlara hakim olduğunu ima eden bir düşünce düzeneğiyle çalışmaktadır (Köse, 2014,s.7-8). Köse'nin kurmuş olduğu denklem; İslamcı kadının örtünmesi ve kadınları örtünmeye davet etmesi, hakim olunamayan ve korunamayan bir beden algısının zihinlere yerleşmiş olduğunu işaret eder. Dolayısıyla “modern beden algısı” ile İslamcı kadının zihnine yerleşen bu algı arasında benzerlik/ortaklık ortaya çıkmaktadır. Düzgün bir bedeninin kadınların kariyer basamaklarında ve hemcinsleri arasında önemli bir yeri olduğunu eleştirel bir şekilde *İkna Odası* romanında sunmaktadır Ramazanoğlu. Kadınların hemcinsleriyle bedensel ve statüsel anlamda bir rekabet içinde bulunduğunu ifade eder.

Bedenin ve bedene takılan statülerin, insanların başını dik tutmasını sağlayan yegane değerler olan unvanların zamanıydı. İyi bir kariyeriniz olsa bile düzgün bir beden de şarttı artık. Kadınlar bile birbirlerini güzel bir beden miti üzerinden algılamaya başlamıştı (Ramazanoğlu, 2014,s.103).

İkna Odası'ndaki *Seher* peruk vasıtasıyla eğitim hayatını tamamlamış karakteri temsil etmektedir. Cumhuriyet ideolojisinin kadını özgürleştirdiği yönündeki argümana karşı eleştirel bir söylem geliştiren *Seher* karakterinin Nermin ile diyalogundan yapılan çıkarım varolan kadın profilinin de bir çeşit dayatmayla ve tektipleştirmeyle devlet eliyle oluşturulduğu üzerinedir.

Başımıza gelenlerde, yani öğrenciler arasında inanışın rengine göre ayırım yapılmaya başlanmasında Jön Türklerin bir dahli var mı? Onların getirdiği bir kadın fotoğrafının. Bak bu resimdeki kadın gibi kaşlarını inceltmelisin. Şu çapkın gülüşü yüzüne eklemelisin. Saçlarını iri dalgalarla dalgalandırıp omuzlarına sermen tercihe şayandır. Bazen de tepede yüksek bir topuzla toplamalısın ki asaletinin nişanesi olsun (Ramazanoğlu, 2014,s.64).

Nermin bu kadın profilinin dayatılmasını kendilerine bir seçme şansının verilmemesi olarak düşünür. Kadın bedeninin denetim altına alınmasını da iç düşüncesiyle eleştirir. Bu denetime, iktidarın yanında yer alarak destek veren, statü ve güç ile güdülenen kadınlara yönelik bir alay söz konusudur:

Vücudu dar bir korseyle denetim altına alınmış, estetik bir gövde oluşturma zorunluluğu tatlı sert dayatılmıştı görünmeyen bir erk tarafından. Bu bedenin gevşeyip yayılarak bir bebeği beslemek isteyeceğine dair bir emare yoktu. Sıkı giysilerden taşabilecek bir işaret. Tut ki bu fedakarlığa katlandı. Bunu kitaplarda nasıl yazıyorsa öyle ilkeli yapacağı kesindi. Dimdik oturan, kameraya gururla bakan bir kadının istiyorum diyen, diyebilen sakınımsız bakışları. Özendirici ve korkutucuydu doğrusu. Dışarıdan getirilen bu kutsanmış kadın resminin içine girmeyi kabullenen kadınlar, imgenin içinde birer hayal gibi yerlerini arıyorlardı hala. Yine de bu yeni silüetin içinde oldukları sürece statü düşmedikleri zehabına kapıldıklarından mutluydular (Ramazanoğlu, 2014, s.64-65).

İkna Odası romanı karakterlerinden Nuray başörtüsü yasaklarına babasına güç yetiremediği gerekçesiyle karşı koyamamış ve başörtüsünü çıkararak eğitim hayatına devam etmiş, insan kaynakları alanında uzmanlaşmış bir karakterdir. Mezun olduktan sonra da iş hayatına dahil olmakla birlikte sistemin içerisinde ve sisteme uygun olarak hareket etmesinin Nermin'in ruhunda burukluk yaratmakta olduğu saç fönün çekiştirmeyle, dar kıyafetlerin rahatsızca bir sıkışmayla, ve oje-ruj arasında yakalamak zorunda olduğu uyumdan acınarak bahsedilir. İkna Odası romanı aynı zamanda seküler kadınlarla mağduriyetin ortak olduğu konularda dayanışmaya dair sesin yükseldiği pasajlar içermektedir Kadınların bedenleri üzerinde kurulan hakimiyet sekülerkadınlarla yaşanan ortak bir mağduriyet olarak ele alınmaktadır. Ramazanoğlu'nun romanında. Romanın üç kadın karakteri Seher, Nuray ve Nermin birlikte oturup dertleştikleri bir tepede gördükleri reklam panoları üzerine beden algısını şu şekilde eleştirmektedirler:

Başka bir panoda araba lastiğine oturmuş bacaklarını ve göğsünü resimden dışarı sarkıtmış bir kız. O bundan ibaret değil, ruhu var ama başka yerde. Ruhum başka yerde dese de kimse bunu anlayamaz, gözlerini bacaklardan alamaz çünkü. Ona bir çift bacak muamelesi yapanlar ruhunu dışarıda bırakmış (Ramazanoğlu, 2014,s.57).

Kadınların bedenleri üzerinde hakimiyet kuran ataerkil zihniyete dair güncel feminist yoruma paralellik bulduğumuz bu pasajda okuyucu, seküler feminizmi dayanışmaya çağırın bir seslenişe rastlamaktadır:

İzlenimleri anlatan bir resimde ikimiz de derilerimizin içinden kurtulup yola çıkmıştık, bir şey arıyorduk. Topyekun isyan etmenin vakti gelip çattı mı? Senin ve benim bedenlerimiz üzerinden iş görenlere karşı kendimize sahip çıkalım mı?(Ramazanoğlu,2014, s.57).

Jessica Crispin, *Bir Feminist Manifesto, Neden Feminist Değilim* (2018) başlıklı kitabında bazı kadınların feminist tanımından uzak durma sebebini erkek düşmanlığı kazanmamak olarak sunar “Kadınlar hala evde oturup çocuklarını yetiştirmek için işlerini bırakmayı seçiyorlar ve bazıları da faydalı bir egzersiz olduğunu söyleyerek direk dansı dersleri alıyor...Kendilerine talip olan erkekler

korkup kaçmasın diye gerizekalı taklidi yapıyor (Crispin, 2018, s.25). Crispin'in eleştirdiği bu kadın figürü Ramazanoğlu'nun romanında Nermin'in ağzından Seher karakterine yönelik yapılan eleştiri ile örtüşmektedir. *İkna Odası* romanın kurgusunda Seher evlendikten sonra işi bırakan ve hayatının tüm detaylarını eşine göre ayarlamaya başlayan bir karakteri temsil etmektedir. Eşi tarafından aldatılan Seher'e Nermin tarafından yönelen sözler hem bir uyarı hem de benzer hadiseleri yaşamış kadınlar için iyileşme reçetesi sunmakta gibidir.

Böyle bir erkeği hak etmek için onbeş seansta umumi zayıflama, üstüne beş seansta ince bel. Şimdi de çok kurudun Seher. Senin de tahsil terbiye görmüş bir kadın olduğunu, bu adam kadar okuduğunu, şimdi de evi mühendis gibi çekip çevirdiğini, Hilmi'nin tercümelerini yapıp durduğunu, çok iyi bir mütercim olduğunu unuttun gitti. Bir türlü hoşnut olunmayan bedene dönüştün (Ramazanoğlu, 2014, s.124).

Aldatıldığından habersiz olan Seher'in hayatının merkezine eşini koymasına ve onu mutlu etmeye çalışırken kendini gerçekleştirmekten çok uzak kaldığına dair çıkarımlar yapılır. Ramazanoğlu, eş ne kadar mükemmel olursa olsun bu mükemmellikten kadına düşen payın ne olduğunu sormaktadır.

Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi'ni yazarak feminist teoride önemli bir eserin sahibi olan Marry Wollstonecraft'ın kadınların ilerlemesi için sunduğu maddelerin savunusu *İkna Odası* karakteri Nermin tarafından dillendirilmektedir. Wollstonecraft'a göre kadınların akla ulaşması, dolayısıyla kendini gerçekleştirmesi, gerçeği saklayan araçlarla-erkeklerle-sürekli uğraştığı için engellenmektedir (Donovon, 2014, s.31). Boyun eğdirilen kadınların bu aldatmacayı eleştirel düşünceyle yenecekleri aydınlanmacı feminist gelenek inancına paralel şekilde Nermin'de Seher'in içine düştüğü bu kendini unutuştan sıyrılmasını dilemektedir.

Nermin üzerinden, başörtüsü kullanmayan seküler kadın-*Öteki kadınlar. Böyle kadınlardı herhalde*-ile karşılaşma hem bu kadınlarla aralarında hiyerarşik bir ilişki yaratmaktadır hem de "korkulacak bir yabancı" olmadığı, *Ne kadar fettan görünürseniz görünün hepimiz aynı familyadanız enikonu* aynı türe mensup oldukları kabullenişle yatay bir bağ kurmaktadır. Hem de bu şekilde bir tehlike arz ettiği düşünülen hem cinslerine karşı eşinin -Ömeri'in- onu terk etmemesi için türlü

oyunların içerisinde girmediğine buna gerek duymadığına yönelik bir söylem oluşturulmuştur. Nermin'in eşi Ömer, işi gereği Nermin'in uzaktan bakıp incelediği kadın profilinin hep içindedir. Nermin eşi üzerinden bu kadınla kendini farklı kamplara yerleştirmektedir. İslamcı kadınların kendilerinden farklı inanış/inançlara sahip kadınlar hakkında nasıl düşündüklerinin ve hayattan beklentilerinin karşılaştırıldığı bu temada "öteki kadınlarla" hangi konularda dayanışma içerisinde olunabileceğine dair bilgiler sunulmaktadır. Öteki taraftan romanların kurgusu İslamcı kadın profilini tanımlarken seküler kadın figürüne de ihtiyaç duymaktadır.

Cihan Aktaş'ın *Seni Dinleyen Biri* adlı romanının baş kahramanı Meral, Lale adında seküler ve alkol kullanan bir arkadaşına sahiptir. Lale İslami yaşam tarzı ile hayatının çeşitli alanlarına kısıtlamalar getiren Meral ile arkadaşlığını devam ettirirken, Meral'in hayatında hem farklı bir zenginlik hem de bazı noktalarda uzak durması gereken eleştirel bir ses olarak öne çıkarılmıştır. Romanın girişi Lale ile Meral'in kadınların seyahat etmesi üzerine diyaloguyla oluşturulmuştur. Gezi hakkında Meral öğrendiği yeni bir İslami bilgiyi hayatına uygulamaya çalışırken, Lale'nin rasyonel perspektifi ile karşılaşması şu şekilde aktarılır:

-Hanefi mezhebinden kadınlar doksan kilometreden uzak yerlerde yalnız başına yolculuk yapamazlarmış.- İyi de sen bunu mantıklı buluyor musun? Deve kervanıyla çıkacak değiliz bu yolculuğa, ayrıca grup halinde gideceğiz (Aktaş, 2016, s.7).

Kutsal kabul edilen tarihsellik taşıyabileceğini, dolayısıyla zamanla yeni bir okumaya tabii tutulabileceğine dair görüşünü derinlemesine mülakatta ifade eden Cihan Aktaş, *Oysa eğitim, üretim, hatta evlilik gibi konularda bir kadın bulunduğu zamanın dışında bir muameleye tabi tutuluyorsa, bu zulüm değil midir, Hazreti Muhammed bir kadının güvenlik içinde yolculuk yapacağı gelecek günlerden boşuna söz etmedi. Biz bu geleceğe nasıl bir katkı sunduk acaba?*ile kendi cenahına soru yöneltmektedir (Cihan Aktaş ile Görüşme, 03.11.2018).

Seni Dinleyen Biri romanının kurgusu, farklı kadınlık durumlarının ortak mağduriyetleri deneyimlemesinin çok tabii olduğu yönünde şekillenmektedir. Birbirinden oldukça farklı tercihleri ve hayatları bulunan Lale ve Meral karakterlerinden Lale'nin devrimci bir erkek arkadaşı varken, Meral'in İslamcı bir

karakter olarak lanse edilen Halil ile duygusal bir bağı vardır. Fakat iki kadın karakter de iletişim içinde oldukları farklı erkek profillerinden “aldatılma, terk edilme” ortak davranışlarına maruz kalmaktadır.

Seni Dinleyen Biri romanında, birbirinden farklı düşünen kadın karakterlerden Zehra ile Betül’ün diyalogu toplumsal alanda özgürlük kazanmak isteyen kadınların yerine getirmesi gereken şartları içerir gibidir. Zehra, *gösterişsiz ve cımbız değmemiş* bir suratla ve kamusal alanda erkeksi tavırlarla hareket ederek, sanki erkeklere özgü bir özgürlüğü sahiplendiği deneyimini Betül ile paylaşmaktadır. Aktaş ise kamusal alana çıkma özgürlüğünün kısıtlanışının kadınların dış görünüşünden ziyade bir erkeklik meselesi olduğuna dair görüşünü Betül karakterinin bakış açısıyla izah etmektedir. *Erkekler kadınları cariye olarak görmekten vazgeçmedikçe cımbız herhangi bir işlev üstlenemezdi* Betül’e göre. Kamusal alanda bu kadar özgürce hareket etme isteğinin başarı mitine tapan kadın imajıyla bir tutulmasından da imtina ile kaçınılmaktadırlar.

Benzer bir tema ile başarı mitine önem veren kadınlara yapılan eleştirel vurgu Ramazanoğlu romanında da geniş bir yer tutmaktadır. İş dünyasının rekabet ve hırsla çevrili kapitalist “değerlerine” ayak uydurmanın kadın karakterler tarafından küçümsenmesi söz konusudur. Bazı ataerkil değerlerin feminist maskeyle yaşadığımız çağa uygulanmasının yol açtığı kadınların da rekabet ve hırsla yarışın bir parçası olma durumunu Jessa Crispin *Bir Feminist Manifesto, Neden Feminist Değilim* kitabında *Ataerkil dünyada başarılı olabilmek için patriyarka rolünü üstlenenler bizler olduk* sözleriyle benzer şekilde eleştirmektedir (Crispin, 2018).

Seküler kadınlara yapılan dayanışma çağrısının bir başka örneği de Aktaş romanındaki Ayşe karakteri ile gerçekleşmektedir. Başörtü meselesinden bağımsız olarak erkek partnerlerinin kurallarının çatısı altında yaşayan tüm hemcinslerinin, bu gidişatı sorgulaması ve bir uyanış yaşaması için feminist aktivistliğini konuşturmuştur Ayşe karakteri:

“Ben eğitilmiş kadınlara değil, hurafelerle kandırılan kadınlara seslenmek istiyorum dedi Ayşe. Lüks evlerde rehavet içinde yaşayan

zengin adamların karılarının zihinlerini biraz olsun harekete geçirsın sözlerim, bunu istiyorum.”(Aktaş, 2016,s.96)

İslamcı kadınlar üzeri örtülmüş hadis ve ayetleri yeniden gün yüzüne çıkarıp, revize etmişlerdir. Dünyayı kadın gözüyle yeniden yorumlama biçimini, tek bir kadınlık durumunun mümkün olmaması ve çok çeşitli kadınlık durumu deneyiminin var olmasından mütevellit çok fazla farklı görüşün de doğal olarak mevcut olduğunu ifade ederler. Bir Müslüman kadının diğer kadınlarla ve erkeklerle nasıl bir iletişim kurması gerektiği konusunda referans alınan Tevbe suresini ve Buhara'nın hadislerini, Cihan Aktaş ile yapılan görüşmede Aktaş “... *İyilikle anlatmayı sürdürmek ve ayrıca, özel kadın gruplaşmaları yanı sıra birlikte, bir dayanışma içinde cevaplar aramak tavsiye ediliyor* olarak yorumladığından bahsetmiştir (Aktaş ile Görüşme, 03.11.2018) . Dayanışmanın farklı kadın grupları arasında da karşılıklı istişare ile mümkün olacağının sinyallerini vermiştir Aktaş.

İslamcı veya seküler olsun genel anlamda kadınların *erkeklerle, evliliğe, aşka, ihanete, güzellik sırlarına, burçlara, mücevherlere, yemek tariflerine* bağlanan konuşmaları sığ bulunmakta ve Aktaş'ın romanındaki Meral karakteri tarafından küçümsenmektedir.

Barbarosoğlu'nun Fatma Aliye'nin hayatını anlattığı bölümden sonra günümüze yaklaşan olay örgüsüne Aliye'nin hayatını çalışmakta olan bir akademisyen dahil olmaktadır. Fatma Aliye'nin torunu Suna Selen ile görüşen akademisyen ile Suna Selen arasında geçen konuşma, Aliye'nin hangi politik görüşler altında hangi angajmanlarla sahiplenildiğinin eleştirisi olarak sunulmaktadır.

Büyükannem ilk feministlerdendi” diyor gururla.
“Büyükanneniz, onu tanımlayan kelime feminist kelimesi olamayacak kadar...Cümlenin arkasını getiremiyor. İslamcıydı diyemiyor. Sait Halim paşa, onca Avrupai hayat tarzına rağmen İslamcı oluyor da, Fatma Aliye'nin İslamcı olmasını engelleyen ne? Taadüd-i zevcat'a karşı çıktığı için mi? Kızların eğitim hakkını savunduğu için mi? Kadınlar kadınlardan yana olunca elimizde feministten başka kelime kalmıyor mu? (Barbarosoğlu, 2017,s.239)

Kadın hakları ve kadınlarla ilgili yazdıkları, savundukları her durumda karşılarına çıkartılan *feminist genellemesindenele* alınan yazarların tümü bahsetmektedir. Barbarosoğlu'nun aktarımında da Fatma Aliye'nin birkaç kuşak sonrası seküler torununun büyükannesini feminist addetmesinin sebebini kadın meselesine dair dert ettiği şeylere bağlamaktadır. Feminist bir tanımdansa İslamcılığın bugün Müslüman kadınlar için daha fazla şey vaat ettiğinden bahsetmiştir Ramazanoğlu (Ramazanoğlu Görüşmesi, 12.07.2018). Barbarosoğlu, Fatma Aliye'ye yüklenen feminist tanımındansa İslamcı tanımının daha gerçekçi olduğunu savunmaktadır. Feminist kaynaklardan beslenmeyi kadın bir yazar olması hasebiyle, doğal ve zorunlu bir düşünsel etkinlik olarak gören Aktaş. *“Kadın-erkek ilişkilerinin daha olumlu bir noktaya gelmesi bakımından feminizmin başlattığı sorgulamalar insanlık tarihine belli bir seviyeye kadar olumlu bir katkı sunmuştur”* değerlendirmesini yapmış ve feminizmi *insanlık toplumlarına olumlu hatırlatmalarda ve uyarılarda bulunmuş, çeşitli açılardan faydalanabilecek bir dalga* olarak tanımlamıştır (Aktaş, 03.11.2018 Görüşmesi).Aktaş ve Ramazanoğlu ortak olarak feminist tanımlamasının bir sınırlama ortaya koyduğu konusunda hem fikirdirler. Barbarosoğlu, feminist düşüncenin Batı'daki söylemlerinde vurgulanan kadınların kendi ayakları üzerinde durma mücadelesini ve Fatma Aliye'nin bu söylemden geri kalmadığını onun bisiklet ile poz verişinde analiz etmektedir

At üstünde durmak gibi anlıyor belki de Fatma Aliye bisiklete binmeyi. Binmekten ziyade bisiklet ile poz vermeyi. Denge. Ayaklarının üstünde duran kadın imajı. Fatma Aliye'nin bütün meselesinin, Osmanlı kadınının Batılı kadından geri olmadığını ispat etmek olduğunu yeniden düşünüyor bu gece yarısı (Barbarosoğlu, 2017, s. 267)

3.6. KAMUSAL ALANA DAHİL OLMA ÇABASI

Bir diğer önemli konu başlığı ise akademi için başörtüsünü çıkarmayı reddetmiş kadınların evlilik yolu ile geleneksel aile yaşantılarını sürdürürken kamusal alandaki iş ve çalışma faaliyetlerden dışlanmış hissetmelerinin yarattığı huzursuzluk durumudur. Bu huzursuzluk durumu kadınların kendileriyle olan içsel diyaloglarına yansımaktadır. Kamusal hayata bir yerinden dahil olmak için sürekli koşturan ve sivil toplum örgütleri aracılığı ile kendilerini ifade eden eğitimden ve

çalışma hayatından dışlanmış İslamcı kadınlar aynı zamanda biraz geçimsiz ve çabuk kırılabilen profiller sergilemektedir. Ramazanoğlu'nun *İkna Odası* romanında Nermin karakteri kocasıyla arasında bu sebeple problemleri olan bir kadın temsilidir. Nermin'in eşi bir okulda öğretim görevlisidir. Nitekim burada dini anlamda aynı düşüncelere sahip erkekler eğitim hayatını sürdürürken, kadınların sürdürememesine yönelik de bir sitem mevcuttur. Nermin'in eşiyle olan diyalogları iç konuşmayla aktarılırken ev kadınlarının hayattaki varlıklarının sadece evin temizliği, ve yemek faaliyetleriyle ölçülmesine yönelik gücenilmiş bir söylem sahiplenilmiştir. Nermin, hayattaki görevinin aile üyelerinin fizyolojik ihtiyaçlarını yerine getirmekten daha fazla bir şeyler olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla kocasıyla ve çocuklarının başarısıyla kendini var etmeyi, bunun üzerinden tanımlanmayı reddeden iç seslerin sahibidir.

Ramazanoğlu, *İkna Odası* romanında aynı zamanda başörtüsü engeline takılıp, akademiden dışlanan kadınların evlilik ile hayatlarının dar bir çember döngüsüne girmesini resmetmiştir. Ramazanoğlu, akademiden bu gerekçeyle dışlanmanın kadınların evliliğinin şekillenmesinden hayattaki duruşuna kadar çok belirleyici bir aşama olduğunu aktarır (Ramazanoğlu, 30.05.2018). Nermin akademiyi terk ettikten sonra üniversitede asistanlık yapan Ömer ile evlenmiştir. Bu kurgu, erkek ve kadın aynı dini görüşü paylaşırken kadının eğitim sürecinden dışlanması ve erkeğin eğitim sürecine devam edebilmesine bir gönderme olarak algılanır. Akademi dünyasının toplantılarına Nermin'siz katılan eş ve Nermin'in de kendini var edebilmek için başka alanlara enerjisini aktardığı bir resim sunmaktadır yazar. Nermin ev ve çocuklarla ilgilenmenin dışında İnsan Hakları ve Onuru Derneği Kadın Komisyonunda faaliyet göstermektedir. Başörtüsünü bir insan hakkı olarak savunmuş karakterin, hakkının elinden alınmasıyla şimdi başka insanların hakları için mücadele etmesi, yaşamış olduğu travmaları hafifleten bir reçete olarak sunulmuş. Ramazanoğlu Nermin ve Ömer'in evliliğini okuyucuya aktarırken, Nermin'in Ömer'in kariyeri için tehlikeli bir unsur olabileceğini, akademinin iktidara yakın bir konumlanma gerektirebileceği anlayışını ve Nermin'in muhalif kimliğini öne çıkarmaktadır.

Ömer kariyer dünyasının ayinlerine tek başına katılıyor, bir zarar görmemek için karısını yanında taşıyorduk. Taşıyamazdı da zaten. Onu taşımak herkesin haddi değildi. Nermin de kendine ayrı bir

yaşam alanı açmak, öznel varoluşunu üretmek için her kapıyı zorluyordu. Bir grup arkadaşıyla beraber toplu terapiye benzer toplu sorumluluk alanları açıyorlardı kendilerine (Ramazanoğlu, 2014,s.79).

Ramazanoğlu, tanrı bakış açısı yöntemiyle Nermin'in evlilik hayatına dair açıklamalarda bulunuyor. Bu açıklamalar kadınların ne yaparsa yapsın sürekli bir toplumsal grup tarafından eleştirilere maruz kaldığına dair bulgular sunmaktadır. Yazar, farklı kadınlık durumlarını tek karakter üzerinde birleştirmekte ve okura sunmaktadır. Nermin birden fazla kadın olarak; okul sınavına hazırlanmaya çalıştığı dönemde ev işlerine neden yardım etmediği üzerine sorularla öncelikle başa çıkmaya çalışacaktır. Başını açıp okula devam etseydi davaya ihanet ettiği yönündeki suçlamalar, başını açmayıp okulu sonsuza kadar terk ettiği için aptallık ettiğini düşünenler ile de uğraşmak zorundadır. Evlendikten sonra çocuk yapmasa neden çocuğunun olmadığına dair endişeler, çocuk olduğu zaman da sadece çocuklarına gömülüp işe yaramaz hale geldiğini söyleyenler arasında sürekli kendilerine neyi nasıl yapılmasını söyleyen kadınların öfkesini barındırmaktadır. Okulu bıraktığı gerekçesiyle çalışan kadın imajına ne yaparsa yapsın sahip olamamanın getirdiği çevre tarafından değersiz hissedilme algısını aktarır.

Ve insanlar yaptığı kekleri yedikten sonra hiçbir sözünü dinlemeye değer bulmadılar, evlenince kocası ona esas kadın gibi davranmadı, esas kadınlar başka yerde ve başı örtülü olmayanlardı (Ramazanoğlu, 2014,s.102).

Aktaş, *Seni Dinleyen Biri* adlı romanında İslamcı kadınlara Batı dünyasından çıkan metinlerle yüklenen silik bir imajın, kendi coğrafyalarındaki insanlar tarafından da kamusal alanda, iş dünyasında yüklenmekte olduğunu mimarlık bürosunda çalışmakta olan Ayşe karakteri üzerinden şu şekilde göstermektedir:

Ve zaten bürodaki herkesten daha fazla çalıştığı halde, saygı görüyor da değildi. Patronu onu gözlerden uzak tutmayı yeğliyordu, yeri büro ile mutfak arasındaki dolaplarla çevrili kuytu ara bölgeydi. Büroda çalışanlar arasında kimseye değil ama ona “ sen” diye sesleniyordu, çaycı çocuk (Aktaş, 2016,s.253).

Bizim patron dini bütün birisidir aslında, yalnız sanki bana nasıl davranacağı konusunda bir karara varamıyor... Başörtülüym ya, bir açıdan bacısı yerine koyuyor beni, ayrı bir hayattaki karşılığı, büro ile mutfak arasındaki bölge. Büroda alıngan hatta geçinilmesi güç bir insan olarak görülüyorum, iş arkadaşlarımdan bu bakışı hissettiğim için büyük bir hevesle çalıştığım söylenemez (Aktaş, 2016, s.253).

Kamusal alana çıkışları hem resmi ideoloji hem de kendi cenahlarındaki gruplar tarafından hep bir denetim altına alınan ve hiçbir zaman, bacıdan bağımsız görünemeyen duruşlarıyla, özgür ve adil bir iş hayatıyla karşılaşmadıklarının örnekleri çeşitli iş sahalarından örneklerle Aktaş romanında açıklığa kavuşmuştur. Vaize olmak için çabalayan Betül Almanya'ya geri dönmek için çeşitli iş arayışlarında bulunmuştur. Çocuklar için masallar anlatacağı kaset çalışmasında ilk kayıttan sonra yönetmen sesinin fazla dikkat çekici ve kadınsı olduğu gerekçesiyle onunla çalışmaya devam edemeyeceklerini söylemiştir. Betül'ün cinsiyetine yabancılaşması ve onu inkar edişini Aktaş, Betül'ün isyanıyla *Öyle değil, sesim kadınsı değil*" (Aktaş, 2016, s. 286) sözleriyle aktarmaktadır. Erkek ve kadınların bir arada olduğu hetero-sosyal alanda kadınların, kadın gibi olmasının suçlayıcı bir ima ile İslamcı kadınlara yönlendirilmesini, bu durumun kadınlar üzerinde yarattığı etkiyi Betül karakteri ile canlandırmaktadır Aktaş. Kamusal alanda özgürleşebilmenin yolu İslamcı erkek dünyasından, daha az kadın görünmekle mümkün görünmektedir.

Cihan Aktaş, Cemile ve Ahmet karakterlerinin evlilik ilişkisiyle üniversite eğitimi almış ancak emek piyasasında çalışmamış (Ahmet'in reklamcılığın kirli bir iş olduğu yorumu üzerine) bir kadının kendini ve ilgi alanlarını yeniden keşfedişini ve bunu çevresine kabullendiremediğinde yaşadığı sıkıntıları aktarmıştır. Cemile üniversite okuduğunda alanda çalışmak istemeyip kendini şiir ve yazı işlerine odaklamıştır. Bu isteğinin düğün derneği, beyaz gelinliği önemseyen, *gelinliğin içinde bulunduğu saatlerde kendilerini dünyanın merkezinde sayan* (Aktaş, 2016, s.194) kadınlar tarafından anlaşılmasının mümkün olamayacağı yönünde bir çıkarım yapmaktadır.

2000'li yıllar sonrasında yazan İslamcı kadınların edebiyat alanına ilk girdikleri yıllarda özgürlüklerini koruyabilmek adına takma adlarla yazdıkları bir dönemin varlığını Yıldız Ramazanoğlu'nun ilk yazılarını Elif Yıldız rumuzu

kullanmasıyla örneklendirilebilir. Benzer şekilde Aktaş, görüşmede, edebiyat alanına ilk girdiği dönemde kendi adıyla yazmasının hicap adı altında sorgulandığından bahsetmektedir (Aktaş ile Görüşme, 03.11.2018).Barbarosoğlu'na göre görece özgürlük kazandıran görünmez bir şekilde kamusal alana tutunma ve kamusal alanı yoklama hareketinin İslamcı kadınlar açısından ilk örneğini Fatma Aliye oluşturmuştur. Barbarosoğlu, Fatma Aliye'nin çevirisini yaptığı bir makalede takma isimle imza kullanmasını şu şekilde aktarmaktadır:

İyi ki. “Bir Kadın” diye imzalamıştı tercümeyi. Bir kadın. Böylece onu kimseler görmezken, o herkesi görüyordu. Bir Kadın'a çevrilen nazarları görüyordu. Kadın ne kadar güçsüz, ne kadar zavallı, ne kadar bilgisizdi. Eli kalem tutanların dünyasında bile. (Barbarosoğlu, 2017, s. 75).

Barbarosoğlu'nun kurgusunda çeşitli sıkıntılarla karşılaştığı zaman, yazmayı rahatlama yöntemi olarak kullanan Fatma Aliye, her ne olursa olsun yazma ve üretme konusunda kadınlara önemli tavsiyeler veren İngiliz edebiyatçı Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda*'sını (2019) anımsatmaktadır. Barbarosoğlu, kadınların derleyici, toparlayıcı, şefkat ve merhamet gibi yönlerinin varlığına yaptığı vurguları Fatma Aliye'nin karakterinde toplamaktadır. Kamusal alanda lider pozisyonunda politik bir amaç için mücadele vermesi İslamcı kadınların direniş yapılarını anlamada önem kazanmaktadır. Milli Mücadele yıllarında kadınları örgütleyici rolüyle öne çıkan Fatma Aliye'nin, kadınları mücadeleye çağıran hatip özelliğinden kesitler sunularak, kamusal alanı derleyici, toparlayıcı rolüne de vurgu yapılmıştır.

Göklerden düşer gibi yaşamayacaklardı. Hayır.... Göğe yükselir gibi yaşayacaklardı. Savaşın, yokluğun, acının ve kederin kalplerini karartmasına izin vermeyeceklerdi. Akan su kir tutmaz. Akacaklardı. Merhem niyetine akacaklardı. Birazdan İstanbul'un en seçkin hanımları gelecek. Onlara öyle bir anlatmalıydı ki, herkes hayır ırmağının içinde birbiriyle yarışa çıksın (Barbarosoğlu, 2017,s. 95).

3.7. İSLAM TARİHİNDE ERİL GÖZÜN İMHASI

İslam'ın bir erkekler tarihi olarak sunulmasına karşı çıkan kadın yazarlar köşe yazılarında da kurgu gerektiren eserlerinde de bu meseleyi işlemişlerdir. Günümüze

kadar ulaşmış hadis ve dini külliyatların dikkatli okunup hakiki ve hakiki olmayan öğelerinin elemesinin yapılmasını savunmuşlardır. Ele alınan diğer çalışmalardan farklı olarak İslam tarihi ve dini için önemli bir figür olan Hz. Hatice'nin biyografisini kurgulayan Eraslan, hem bahsettikleri, hem ele aldıklarıyla yakın geçmişe kadar erkekler tarafından erkek dini karakterler etrafında aktarılan olayları, kadın bakış açısından ele almaktadır. Eraslan, İslami feminist söyleme dinin ve kutsal metinlerin yeniden, kadınlar tarafından, ataerkil geleneklerden ayıklanarak yorumlanmasına örnek bir İslam kadını rol modeliyle katkıda bulunmuştur.

Hz. Hatice'nin doğmuş olduğu zamanda Arap topraklarındaki kültürün bir fotoğrafını giriş bölümünde sunan Eraslan, kadın-erkek arasındaki cinsiyetçi iş bölümü ve farklılar konusunda Hz. Hatice'nin anne ve babasının özelliklerini anlatarak aktarıyor. Hayatta kalmaya dair daha rasyonel düşünce gerektirebilecek yetenekleri babasından kazanması Arap toplumun resmini göstermesi açısından önemli görülüp şu şekilde aktarılmıştır

Annelerinden kadınlığa has ince görgüleri ve en çok da konukseverliği, babasındansa ata binmeyi, harfleri, hesap defteri tutacak kadar aritmetiği ve uzun çöl yolculuklarında çıkabilecek kum fırtınalarında hayatını ve yolunu kaybetmemeye dair belki de tek elzem şey olan sabrı öğrenerek büyüdü (Eraslan, 2017, s.28).

Hz. Hatice'nin lider özelliğinin ve özgürlük arayışının ön plana çıktığı satırlar O'nu otuzlarında saygı değer hanımlardan biri olduğu halde şehir hayatının adetlerinin bunalttığından, bununla başa çıkmak içinde dağa tırmanarak yalnız kalmak isteme arayışından bahsetmektedir (Eraslan, 2017, s.36). Dönemin Mekke'sinde ticaretle uğraşan erkeklerin oluşturduğu “ kurtlar sofrasında” başarılı ve dirençli bir kadın olarak Hz. Hatice, günümüz İslamcı kadınları için rol model oluşturulmak istenmektedir. Eraslan, Mekke profilini sunması açısından bir başka pasajda da “*Mekke'de erkeklerin ve kendisine tapınılan putların sözü geçirdi. Mekke, adeta bir Erkekler Puthanesi'ydi*” betimlemesini yapmaktadır (Eraslan, 2017, s.44).

Hz. Hatice özelinde kadınların yüzyıllardır coğrafya fark etmeden sürmekte olan sorunlarına dair panorama sunmaktadır Eraslan. Bunlardan biri bir kadın olarak gece sokakta yürümenin zorluğu üzerinedir. İslami bir kimliğe sahip olup olmaması

fark etmeksizin gece sokakta yürürken karşılaştığı bekçiler ile olan diyalogu Hz. Hatice ağzından güncel bir yoruma denk düşmektedir.

Kadın başınıza bu saatte sokaklarda dolaşmanın güvenli olmayacağını bilmiyor musunuz Hanımım?... Kadın olmak, kadın olarak dünyaya gelmiş olmak, neredeyse başlı başına bir suç, hatta suça teşvik, suçluyla işbirliği anlamına mı geliyordu? Gece yola çıkmış olmak, bir kadın için her türlü aşağılanmayı hak edecek bir eylem miydi?(Eraslan, 2017)

Hız. Hatice'nin örnek bir profil olarak sergilendiği biyografik romanda kadınların sinirlenme durumlarında gösterdikleri sessiz kalıp, muhatap olmama, susarak isyan etme tepkileri yine kadınlar için örnek bir profil teşkil etmesi beklenen Fatma Aliye ile benzerdir. “ *Zira susan kadın, birazdan konuşmaya ve değiştirmeye başlayacaktır*” (Eraslan, 2017, s.46). Hatice ile güçlü ve mücadeleci bir kadın sunan Eraslan, gücün ve kuralların erkekler tarafından belirlendiği Arp dünyasında, tüm engellemelere rağmen Hatice'nin kamusal alandan çekilmediğini, aksine bunun Hatice'yi olgunlaştırdığından ve *ayaklarını yere daha bir güvenli basar* hale geldiğinden bahsetmektedir (Eraslan, 2017,s.105).

Boşanmanın kadınlar için zor ve hor görüldüğü dönemin Mekke'sinde Hatice, zengin ve nüfuslu bir kadın olmanın avantajlarıyla da iki kere evlenip ve boşanmış bir kadındır. Cinsel kimliğinden vazgeçtiği ve artık evlenmeyeceğine dair bir işareti simgeleyen, başa bağlanan “ isabe” ile erkekler dünyasında daha kolaylık ile yer alabilecekken Hz. Muhammed ile karşılaşması aşkın kadınlar için özneleştirici bir özelliğini de ortaya çıkarmaktadır. Peygamber sıfatıyla Mekke topraklarında yaşayan Hz. Muhammed'in istediği kadınla birlikte olması mümkünken, bu anlatıda kendinden yaşça büyük ve daha önce evlenmiş boşanmış bir kadının Hz. Muhammed'e talip olması ve evlilik ile sonuçlanması İslamcı kadınlar için Hz. Hatice'nin konumunu bir kat daha yukarı taşımaktadır. Şefkatli Tuksal, Hz. Muhammed'in Mekke'deki güçlü konumunu Hz. Hatice gibi güçlü bir kadın özne figürüyle sağlamlaştırdığından bahsetmektedir (Tuksal, Mutluer Roportaj,2013, s.36).

Hız. Hatice'nin kendi kararlarını almada aktif bir özne olarak anlatıldığı kitabın bir bölümü de Hz. Muhammed'in erkeklere kadın- erkek eşitliği konusunda örnek

olması üzerine hayatının ve düşüncelerinin sunulduğu kesitler üzerine kurulmuştur. Dönemin geleneksel anlayışında kız ile erkek çocuk arasındaki erkeklerin lehine olan hiyerarşik ayırırmda, Hatice'den bir kız çocuğu olan Hz. Muhammed'in söyledikleri üzerine Hz. Muhammed için “*Sadece kendi kızının değil, tüm kızların da talihini güldürecek bir kişidir gibi geliyor bana*” (Eraslan, 2017, s.208) düşüncelerine yer verilmektedir.

Hz. Muhammed'e peygamberlik gelmeden önceki Hira Dağı'nda inzivaya çekilişı Türkiye'deki ilk, ortaokul ve lise din kültürü derslerinden bilinen bir tarih anlatısıdır. Fakat bu yaygın tarih anlatısının dışında Hz. Hatice'nin de bu yolculuğa dahil olduğunu anlatmaktadır Eraslan. Hira Dağı'na tırmanışlar Hz. Hatice için de bir nevi boyut atlama manasındadır. Hz. Muhammed'in hem Hira Dağı hem hayattaki “yol arkadaşlığını” tam anlamıyla icra eden Hz. Hatice, Hz. Muhammed'in yüklerini hafifleten, akıllı ve sorumluluk alan, denge unsuru olarak yansıtılmaktadır. Eraslan, ideal kadın profillerinin toplamını Hz. Hatice'de birleştirmektedir. Peygamberlik sıfatı ile Mekke'deki hayatına devam edecek Hz. Muhammed'in hayatında Hz. Hatice'nin yeri “*Son elçiyi hayata bağlayan ve onun hayat saatini kuran müşfik eller, Hatice Hatun'un elleriydi*” (Eraslan, 2017,s. 261) sözleri ile tanımlanmaktadır. Hem Hz. Muhammed'in dünyevi işlerini düzenleyici hem de kamusal işlerini idare edici tutumuyla Hatice, her şeye yetişebilen, güçlü, dengeli bir kadın timsalidir.

Dinler tarihinin bir erkekler tarihi olarak anlatılmasının karşısında Hatice'nin kutsaldaki yerini sağlamlaştırarak Hz. Muhammed'in beyanatını ilk onaylayan kişi olarak yer vermektedir. “*Bu ilahi emrin hayattaki ilk pratiği olacaktı*” (279). Hatice'nin kitap boyunca hiç taşkınlık göstermemesi hep ölçülü davranması, insan türünün bir örneğini aşan makulluğu, Eraslan tarafından Hz. Muhammed'in destekçileri olarak Melekler ile aynı kategoride görülmüştür:

Son elçinin en büyük desteği idiler Melek ve Kadın ... O kadar dik bir yokuşu sığağın altında tırmandığı halde, yüzünde güller açarak selamlamıştı eşini kadın... İnzivalarına hep saygı duymuş, ama onu asla yalnız ve ilgisiz bırakmamış, bazen bizzat eşlik ederek, bazense gizli gizli takip ederek hep destek olmuştu...(Eraslan, 2017, s.292)

İslamiyet'in yayılışında kadınların aktif rollerine dair yer altında kalmış bilgilerin aksine, Hz. Hatice'nin örgütleyiciliğine dair ifadelere yer verilmektedir.

“evlerin adeta bir okula dönüştüğü” ayrıntısını veren yazar, kadınların özel alanlarda örgütlenerek, çalışma faaliyetlerinden bahsetmektedir : “*Ev, yeni dinin kadın müntesipleriyle dolup taşmaya başlamıştı... Safiye Hala, Erva, Umeyme ve Atike, hala kızları Sa’dabintiKureyz ve Ervabinti Kureyz, Umeyme Hala, Hamne ve Zeynep, amca Abbas’ın hanımı Lübane, Hz. Hatice’nin yanında bala koşan arılar gibi davete icabet etmiş, safiyet ve çalışkanlıkla kenetlenmişlerdi adeta...*”(Eraslan, 2017,s.298)

İslam dinine mensup ülkelerde çokça tartışılmakta olan kadınlarla erkeklerin birlikte namaz kılması konusuna da Hz. Muhammed döneminden örnekler vererek düşüncesini ortaya koyan Eraslan “ *Ölüme kadar varan tehditlere rağmen Hz. Hatice, eşiyle birlikte Kabe’ye gidip namaz kılmaktan bir kere olsun geri durmamıştı*” (Eraslan, 2017, s.309) bilgisini sunmaktadır.

Direnmenin, mücadelenin şiddetsiz başka bir yolunu sunma timsali olarak Hz. Hatice anaçlığı ile ön planda tutulmuştur. Kararlığı ve iradesi Mekke’de Müslümanlara yapılan işkenceler sonrası Medine’ye hicret edilmesinde de kadınları ilk gemide yer alma eylemliliği ile kurulmuştur. Mertebesi “ cennetlik kadınların en üstünleri” olarak konumlandırılmıştır (Eraslan, 2017, s.345). Kadınlığı zorunlu bir alt kümesi olarak sunulan annelik rolüne çok fazla yer verilmişse de bir iradeyi harekete geçirebilme eylemciliğine de yer verildiğini düşünmektedir bu çalışma.

SONUÇ

2000 yıllarından sonra İslamcı kadınların dönüşen söylemlerinin romanlar aracılığıyla incelendiği bu çalışma, söz konusu yazarların feminist literatürden beslenerek yeni bir söylem oluşturdukları teziyle hareket ettiğinden ilk bölümünü feminizmin kavramsal ve tarihsel çerçevesi üzerine oturtmuştur. En temel anlamda cinsiyetçi sömürüyü ortadan kaldırmak ve kadın-erkek arasındaki eşitliği sağlamak adına mücadele veren feminist ideolojinin tarihsel ve coğrafi anlamdaki süreçleri anlatılmış, üçüncü dalga feminizme kapı aralayan aşamalar ele alınmıştır. Farklı ideolojilerin birbiriyle eklemlenerek oluşturduğu üçüncü dalga feminizmlerden İslami feminizmler, İslam ülkelerinde veya çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu coğrafyalarda dini anlamda eşitsiz uygulamaların ortadan kaldırılması için kadınların mücadelesinin adı olmuştur.

İslam ülkelerinde dini anlamda maruz kaldıkları bu eşitsizliğin çözümü için kutsal kaynakların yeniden okumasına giden, kadın bakış açısından yorumlamaları ortaya çıkaran söz konusu hareketlilik Zehra Yılmaz'ın ifade ettiği gibi aynı zamanda din ile iktidar arasındaki pragmatik bağı ifşa eden bir işlev kazanmıştır (Yılmaz, 2015). Özetle; iktidarın erkekler tarafından ele geçirildiği Arap toplumu baz alınırsa kutsal kaynakların, İslam dinine mensub erkeklerin keyfiyetince bazı yorumlamalara açık olduğunu ifade eden İslamcı kadınlar, eşitsizliği besleyen; sahih olmayan ayet ve hadislerin tekrar elden geçirilmesi sürecini başlatmışlardır.

Türkiye'de İslamcı kadınların 2000 yılları sonrası yaşadıkları dönüşümü analiz edebilmek Türkiye siyasi hareketliliğinden bağımsız düşünülemezdi. Dolayısıyla kopuş ve süreklilik tartışmalarında yönünü süreklilikten yana belirlemiş olan bu çalışma geç Osmanlı Dönemi kadın hareketinin yadsınamaz vurgusundan başlayarak Türkiye kadın hareketinin bir panoramasını sunmaya çalışmıştır. Geç Osmanlı Döneminden başlayarak 2000 yıllarına kadar uzanan bu hareketlilik süreci müzikte genelde çok sesli orkestral faaliyetlerde kullanılan crescendo ve decrescendo terimleriyle bağlantılandırılarak aktarılmıştır. Türkiye coğrafyasının barındırdığı birbirinden farklı kimlikler, içerisinde bir çok enstrümanın yer aldığı orkestraya benzetilmiş, kimliklerin görünürlük ve eylemlilikleri söz konusu dönemde vurgulu ve güçlü ise crescendo; düşük şiddetli bir ses mevcut ise decrescendo ile ifade edilmiştir.

Çalışma, Türkiye’de İslamcı kadınların geç Osmanlı döneminde genel kadın hareketi içerisinde oy, eğitim ve kamusal alan talepleri ile başlayan süreci crescendo ile özdeşleştirmiştir. Erken Modernleşme dönemi olarak ele alınan Cumhuriyet’in ilk yılları kadınların hareketliliği ve özgürleştikleri tezi kapsamında birbirinden çok farklı tezleri barındıran bir alandır. Söz konusu tez çalışması Erken Modernleşme döneminde kadınları kamusal alana çıkaran düzenlemelerin ve anayasal faaliyetlerin kendiliğinden gerçekleşmediği, kadınların mücadelesi sonucu ortaya çıktığı tezini Geç Osmanlı Dönemini bölüme dahil ederek desteklemiş bulunmaktadır.

Birbirinden farklı kimlikleri bünyesinde barındıran Türkiye coğrafyası kuruluş ve ulus inşa aşamasında kadınların hayatlarını her alanda düzenleme ihtiyacı duyarak Batılılaşma ve muasır medeniyetler seviyesine çıkabilmeyi, bu alanın kontrollü bir şekilde tasarlanmasına bağlamıştır. Laikliği temel kuruluş öğelerinden biri olarak sahiplenen resmi ideoloji, bu öğe ile ters düşebilecek her türlü uygulamayı ortadan kaldırmayı amaç edinmiştir. Kadın giyiminde belirlenen “ölçü” , normun dışına çıkanları, kamusal alanın dışına itmiştir. Dolayısı ile kadınlar için bir özgürleşme ve eşit yurttaş olma kazanımı olarak tanımlanan bu dönemin her kadın için aynı avantajı yaratmadığı ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin yanında, erkeklerin gözetimi altında kariyer basamaklarını tırmanmayı tercih etmeyen, Cumhuriyet resmi ideolojisinin yarattığı normlara uymayan kadınlar için bu dönem decrescendo vakti olarak tanımlanmıştır.

İslamcılığın meşru olarak siyasi zeminde yükseliş dönemine tekabül eden 1960’lara kadar kadın hareketinin de bir decrescendo dinamiğini canlandığı söylenebilir. Buradaki decrescendo terimi bir uyku veya sessizlik dönemi olarak değil, bir sonraki bölüme geçilene kadar vurgusu hafif hissedilen bir bölümü ifade etmektedir. 1960’lı yıllar itibari ile kamusal alanda görünürlüğü artan İslamcı kadınların ilk göründükleri mecra olan edebiyat dönüşümü anlayabilmek adına önemli bir alandır. Bugün İslamcı kadınların birçoğunu etkileyen dönemin oldukça aktivist ismi Şule Yüksel Şenler’in yazıları, romanları dönemin İslamcı anlayışına paralel olarak Batılılaşma ve modernleşmenin sunduklarının bir ahlaki yozlaşma olarak yorumlandığını göstermektedir. Temel motivasyonunu Kemalist resmi ideolojinin ruhlarında yarattığı ötekileştirilme duygusundan alan İslamcı hareketin ve İslamcı kadın hareketinin bu dönemde oluşturdukları söylem Cumhuriyet ideolojisiyle bir hesaplaşma niteliğindedir. Resmi ideolojinin laikliğin karşısında bir

irticai faaliyet olarak nitelendirdiği İslamcı hareket, bu dönem dini anlamda kullandığı tüm sembollerin (başörtüsü, sakal) savunusunu yine dini kaynakları referans göstererek gerçekleştirmiştir. Düzenli ve örgütlü bir İslamcı kadın hareketinin varlığından söz etmenin güç olduğu bu dönemde, İslamcı kadınlar genel olarak kendilerini edebiyat alanında ifade etmiştir. Feminizme pejoratif bir anlam yükleyerek cephe almış ve feminist kadınlar, Batı'dan ithal edilmiş ve ahlaki bir yozlaşmaya hizmet eden bu akıma kapıldıkları gerekçesiyle küçümsenmiştir.

1980 yılları itibari ile Türkiye siyasetinin yeni hareketlere sahne olduğu görülmüştür. Bu sahnede crescendo dinamiğini canlandıran kadın hareketi hem seküler hem de İslamcı kadınlar bağlamında paralel bir ivme kazanmıştır. 1980'li yıllara kadar edebiyat sahnesinde crescendolu bir dinamik sergileyen İslamcı kadınların bu dinamiği siyasi sahneye aktarımı 1990'larda mümkün olmuştur. Fakat seçimlerde yüksek oranda oy alan partilerinin meclis temsilcileri arasına hiçbir zaman girememiş, genel taban örgütlenmesini sağlayan gönüllü işlerde yer almışlardır.

1990'lı yıllarda yaşanan çeşitli gelişmelerin İslamcı kadınların 2000 yılları sonrası yazdıkları romanlardaki söylemlerini etkilediği düşünülmektedir. İslamcı kadınların omuzlarında yükselen İslamcı partilerin meclis temsilcilerinde bu kadınlara yer vermemesi hareket içerisindeki erkeklerle olan omuz omuzalığın sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Seçilmiş bir milletvekili adaylığı olan Merve Kavakçı'nın başörtüsü ile mecliste yemin etme durumu İslamcı parti hariç diğer tüm partiler tarafından Atatürk ilke ve inkılaplarına bir ihanet olarak nitelendirilirken, İslamcı kadın hareketi de doğrudan Kemalizmin, resmi ideolojinin karşısında konumlandırılmış olmuştur. Başörtüsünü, onu sahiplenen kadınlardan daha fazla konuşma konusu edinmiş İslamcı erkeklerin yeterli derecede Kavakçı'ya sahip çıkmaması da İslamcı hareketin erkeklerine olan güven ve samimiyet duygusunu kadınlara sorgulatmıştır. 2000 yılları sonrası romanlarını kadın özneler üzerine kuran İslamcı kadın yazarlar için Kavakçı'nın yaşamış olduğu olayın İslamcı kadınlar üzerindeki söylem dönüştürücü etkisi erkekler tarafından yönlendirilmeye çalışılan kadın karakterler vasıtasıyla kurguda ortaya çıkmaktadır. Başörtüsü savunusunun insan hakları ve özgürlük gibi seküler kavramlar üzerinden gerçekleşen savunusu Merve Kavakçı olayının İslamcı kadınların söylemini dönüştüren bir başka etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. İslamcı hareketin ilk yıllarında İslami referanslar örnek

gösterilerek savunulan dini semboller, 1990'lerden sonraki süreçte seküler argümanlar kullanılarak desteklenmiştir.

İslamcı kadın öznenin cemaatin yaratmış olduğu kolektif kimlikten bağımsızlaşarak irade sahibi bir özneye dönüşümü 2000 yıllarından sonra söz konusu romanların ve İslamcı kadın yazarların yazınlarında daha net bir şekilde gözlemlenmeye başlamıştır. Kandırılmış genç kadın ve pasif kadın profili 2000 sonrası yazan İslamcı kadınların kurgularında cemaatten sıyrılan ve cemaat taleplerini kadın kimliğinin gerisinde tutan karakterler şekliyle işlenmiştir. Ayşe Kadioğlu, *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi* çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, Kemalist, sosyalist, İslamcı gibi hangi dava söz konusu olursa olsun, davanın mensubu olan yurttaşların en ayırt edici özelliğini “izci olmak” yani *büyük davaların içinde ve onların yolunda kendilerinden geçmek, kendilerini unutmak* olarak sunmuştur (Kadioğlu, 1998, s. 11). Fakat artık 2000 yılları sonrası İslamcı kadınların üzerlerine biçilen bu kolektif kimlik *izciliğinden* ayrılışını İslamcı kadınlar tarafından yazılan 2000 sonrası romanların kadın karakter kurgularında okumaktayız.

İslamcı kadınların kamusal arenaya çıktıkları zaman itibari ile oluşturdukları söylemlerin etrafında belirlenen temaların romanlarına yansımaları üçüncü bölümü oluşturmaktadır. Batılılaşma ve modernleşme tartışmaları etrafında ifade edilen yeni söylem ölçülü bir modernleşmeye işaret etmektedir. 1960'lı yılların İslami roman örnekleri batılılaşma ve modernleşmeye karşıt duruş anlamında çok keskin bir çizgiyi sahiplenirken; ilerleyen süreç İslam ile modernliğin birbirine karşıt kavramlar olarak ele alınmasının yanlış olduğu yönünde düşüncelere de sahne olmuştur. 2000'li yıllardan sonra İslamcı kadınlar tarafından yazılan söz konusu romanlarda da modernleşmenin getirdiği avantajlardan faydalanmak, zamanelik vurgusu, Batı'da icra edilen sanat türleri örneklerinin (şarkı, film) kadın karakterler tarafından rahatlıkla kullanımı artık bu alanın salt bir ahlaki yozlaşma olarak görülmediğini göstermektedir. Temalardan bir diğerini oluşturan başörtüsüne yüklenen anlam ve savunu ise dönüşümün bir başka açısını göstermektedir. 1990'ların sonu itibari ile evrensel insan hakları bağlamında sahiplenilen başörtüsü, bireysel özgürlüğün kişinin elinden alınmasına karşı bir direniş ve mücadele alanı olarak kurgulanmıştır. Özellikle Türkiye'nin 28 Şubat sürecinin bir fotoğrafı olarak sunulan Cihan Aktaş ve

Yıldız Ramazanoğlu'nun romanlarında başörtüsü, iktidar karşısında muhalif ve özgür bir kimlik olarak ifade edilmiştir.

Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Fatma Barbarosoğlu ve Sibel Eraslan özelinde yapılan çalışmada, adı geçen yazarlar kendilerini doğrudan feminist olarak tanımlamamakla birlikte, feminist kaynaklardan yararlandıklarını ifade etmektedirler. İslamcı kadınların cinsler arasındaki eşitliği sağlamak adına feminizmdense biraz daha erkeklik meselesine yoğunlaştıkları söylenebilir. Tüm kitaplarda yoğun bir şekilde görülen İslamcı erkeklerin sürekli kadını yönlendiren uygulamaları ve kamusal alanı sahiplenişleri eleştirilmektedir. Türkiye'de İslami bir feminizm, dini uygulamalarda kadın erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesini sağlamaya çalışmak yönünde olmuştur. Kutsalın ve dinin bir erkekler tarihi olarak okunmasına karşı çıkan bu hareket, yeraltında kalmış kadın öznelerin tekrar yeryüzüne çıkarılmasını hedefleyen feminist harekete benzer şekilde, İslam tarihindeki kadınları örnek göstererek erkeklere gelenek ve hakikat arasındaki ayrımı anlatmaya çalışmaktadır. İslamcı erkekler gelenekle hakikati birbirine karıştırmakla suçlanmakta; Asr-ı Saadet dönemine duyulan özlem, İslam tarihinde görünür olmayan kadınları görünür kılmakla anlatılmaktadır. Eraslan'ın Hz. Hatice'nin hayatını anlattığı Çöl ve Deniz kitabı hem İslamcı kadınlara bir rol model sunması, hem de Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile ilişkisine gösterdiği özeni, aynı cenahta buldukları erkeklere göstermesi açısından önemlidir. Aktaş ve Ramazanoğlu'nun İslamcı erkeklere eleştirilerini sundukları pasajlarda ana tema, kadınlara dindarlıklarını nasıl yaşayacaklarının söylenmesi ve ev içerisindeki işin sadece kadının boynuna yüklenmesi, erkeğin dışarıda çalışmanın arkasına sığınarak ev işlerinin sorumluluğunu üstlenmemesi üzerinedir. Resmi İdeolojinin dışında konumlanmak başlığı ile ele alınan tema Fatma Aliye: Uzak Ülke, Seni Dinleyen Biri, İkna Odası adlı üç romanın en bariz ortak özelliği kadın karakterlerin devletin belirlemiş olduğu normların dışında kalması hasebiyle Kemalist devlet ideolojisine mesafeli ve eleştirel tutumlarının varlığıdır. Kamusal alandan bu zorunlu çekilişin romanlara yansımaları sivil alanda kendini kanıtlamak isteyen kadın karakterlerin bir tür koşuşturmasının fotoğrafını sunmaktadır. Kamusal alana dahil olma çabası başlığı altında incelenen roman karakterlerinin büyük çoğunluğu insan hakları, yardım dernekleri gibi yerlerde gönüllü faaliyet göstermektedir. Bir biyografi çalışması olan Fatma Aliye: Uzak Ülke

ise Cumhuriyet dönemi ile unutturulan Fatma Aliye'nin romanlarına ve yazılarına yöneldiği, yaratıcılık faaliyetlerini edebiyat sahasında devam ettiği aktarılmaktadır.

Seküler kadınlarla olan dayanışma çağrılarının açıkça görülebildiği pasajlar, Cihan Aktaş ve Yıldız Ramazanoğlu kurgularında mevcuttur. 1960'lı yılların İslamcı kadınlarının feminizm ve feminist kadınlarla aralarına çektikleri setleri, 2000 sonrası yazan İslamcı kadınların yumuşattığını söylemek mümkün. İslamcı kadın kimliğinin feministlerle her temada birbirinin aynı yönde bir tutum takındığını söylemek doğru olmayacaktır. Fakat küreselleşme ile birlikte öğrenilen çoklu ve farklı kadınlık deneyimlerinin paylaşılmasının yarattığı ortaklıklar ve ayrışmalar eşliğinde çeşitlenen feminist tartışmalar, hem seküler kadınların İslamcı kadınları tek bir blok olarak algılamasının önüne geçmiş, hem de İslamcı kadınların feminizmi tek bir blok olarak değerlendirip, yargılamalarını engellemiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Abadan Unat, Nermin (1982). Toplumsal Değişme ve Türk Kadını/Türk Toplumunda Kadın, Ankara, Ekin Yayınları.
- Acar- Savran, Gülnur, Nesrin Tuna-Demirtontan (2012). Kadının Görünmeyen Emegi, İstanbul, Yordam Yayınları.
- Acar, Feride (1993). Türkiye’de İslamcı Hareket ve Kadın: Kadın Dergileri ve Bir Grup Üniversite Öğrencisi Üzerinde Bir İnceleme, 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ağaoğlu, Adalet (2014). Fikrimin İnce Gülü, İstanbul, Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, Adalet (2018). Dar Zamanlar, İstanbul, Everest Yayınları.
- Ağaoğlu, Adalet (2018). Ölmeye Yatmak, İstanbul, Everest Yayınları.
- Ağduk, Meltem (2004). Cumhuriyet’in Asil Kızlarından 90’ların Türk Kızlarına...1990’larda Bir Türk Kızı: Tansu Çiller, İçinde: Vatan Millet Kadınlar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ahmad, Faroz (1994). Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980. İstanbul: Hil Yayınları
- Ahmed, Leila (1992). Women and Gender in Islam: Historical Roots of Modern Debate, Michigan, Yale University Press.
- Ahmed, Sara (2018).Feminist Bir Yaşam Sürmek, İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Akçay, Ahmet (2006). Bellekteki Huriler: İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış, İstanbul, Selis Kitaplar
- Akis, Ülkü Özakın, Serpil Sancar (2017). Türkiye’de Feminizm ve Kadın Hareketi, Cogito Dergisi, sayı:58/ Bahar 2009, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Akşit, Bahattin; Kurtuluş Cengiz ,ÖnderKüçükkural, Recep Şentürk (2012). Türkiye’de Dindarlık ve Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri, İstanbul, İletişim Yayınları
- Aktaş, Cihan (1992). Tesettür ve Toplum, Başörtülü Öğrencilerin Toplumsal Kökeni Üzerine Bir İnceleme, İstanbul, Nehir Yayınları.
- Aktaş, Cihan (2006). Tanzimat’tan 12 Mart’a Kılık-Kıyafet ve İktidar, İstanbul, Kapı Yayınları
- Aktaş, Cihan (2006). Türbanın Yeniden İcadı, İstanbul, Kapı Yayınları.
- Aktaş, Cihan (2014). Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar, Modern Siyasal Düşünceler: İslamcılık İçinde, s.826-837, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Aktaş, Cihan (2016). Eksik Olan Artık Başka Bir Şey İslamcılık, İstanbul, İz Yayıncılık
- Aktaş, Cihan (2016). Seni Dinleyen Biri, İstanbul, İz Yayıncılık
- Aktaş, Gül (2013). "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, Cilt:30, Sayı:1, ss.53-72.
- Aktay, Y (2002). İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları, Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı:2
- Ali, Zahra (2014). İslami Feminizmler (Çev. Öykü Elitez), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Altınay, Ayşe Gül (2004). Vatan Millet ve Kadınlar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Altındal, Aytunç (2016). Türkiye’de Kadın, İstanbul, Alfa Yayınları
- Anderson, Benedict (2017). Hayali Cemaatler (Çev. İskender Savaşır), İstanbul, Metis Yayınları
- Arat, Necla (2017). Feminizmin ABC’si, İstanbul, Say Yayınları.
- Arat, Yeşim (1999). “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik İçinde (Ed.Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Asad, Butler, Mahmood, Brown (2015). Eleştiri Seküler Midir? (Çev.Mehmet Fahrettin Biçici) Açılım Kitap, İstanbul.
- Asena, Duygu (2013). Kadının Adı Yok, İstanbul, Doğan Kitap.
- Asımgil, Sevim (1998). Dilara, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Aslan, Abdurrahman (2010). Modern Dünyada Müslümanlar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Avcı, Özlem (2011). İki Dünya Arasında: Bir Din Sosyolojisi Denemesi, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Badran, Margot (2014). İslami Feminizm: Nedir? İslami Feminizmler içinde (Der. Zahra Ali), s.37-51, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Barbarosoğlu, Fatma (2017). Fatma Aliye Uzak Ülke, İstanbul, Profil Kitap.
- Bayat, Asef (2015). Toplumsal Hareketler ve Post-İslamcı Dönüş, İslam’ı Demokratikleştirmek İçinde (Çev. Özgür Gökmen). İstanbul, İletişim Yayınları
- Belge, Murat (1976). “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”. Birikim Dergisi. (Sayı:12) sf. 8-16
- Berkes, Niyaz (2016). Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul, YKY.

- Berktaş, Fatmagül (1995). Türkiye Solu'nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı? 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde (313-327), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (1996). "Türkiye'de Kadınlık Durumu", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 13, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2006). Tarihin Cinsiyeti, İstanbul, Metis Yayınları
- Berktaş, Fatmagül. (2014). Feminist Teoride Açılımlar. Ecevit, Y. – Kalkıner, N. (Ed.). Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. 4. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bilici, Mücahit (2005). "Küreselleşme ve Postmodernizmin İslamcılık Üzerindeki Etkileri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık İçinde, İstanbul: İletişim Yayınları,
- Bora, Aksu (2014). Kadınların Sınıfı: Ücretli ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İstanbul, İletişim Yayınları
- Bora, Aksu, M. Kaynar (2011). Rejimin Döpiyesli Kadınları, Resmi Tarih Tartışmaları-10, Türkiye Ortadoğu Vakfı, Özgür Üniversite Yayınları.
- Bora, Tanıl (2017). Cereyanlar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bozdoğan, Sibel ve Reşat Kasaba (1999). Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Böhürler, Ayşe (2008). Duvarların Arkasında: Müslüman Ülkelerde Kadın. İstanbul, Timaş Yayınları
- Bulaç, Ali (1980). İslam'ın Anlaşılması Üzerine, İstanbul, Düşünce Yayınları.
- Bulaç, Ali (2005). "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, İstanbul: İletişim Yayınları
- Carporal, Bernard (1982). Kemalizm ve Kemalizm sonrasında Türk Kadını, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Crispin, Jessa (2018). Neden Feminist Değilim, Bir Feminist Manifesto, (Çev. Ebru Kürkçü), İstanbul, Zeplin.
- Çaha, Ömer (2000). Sivil Kadın, Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum, İstanbul, Savaş Yayınevi.
- Çaha, Ömer (2014). "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış: Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, 2005, İstanbul: İletişim Yayınları
- Çakır, Ruşen (1994). Ne şariat Ne demokrasi, İstanbul, Metis Yayınları, sf:62
- Çakır, Ruşen (2014). Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar, İstanbul, Metis Yayınları
- Çakır, Serpil (2013). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Çakır, Serpil (1996). Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul, İletişim Yayınları
- Çayır, Kenan (2015). Türkiye’de İslamcılık ve İslami Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çınar, Menderes (2005).“Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslamcı Kemalizm”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık İçinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, Zekiye (2014). Modern ve Postmodern Feminizm, İstanbul, Sentez Yayıncılık.
- Derin, Funda (2010). Türkiye’de Dinsellik Edebiyat ve Kimliğin Dönüşümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Donovan, Josephine (2010). Feminist Teori (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Durakbaşa, Ayşe (1998) *Kemalism as Identity Politics in Turkey, Deconstructing the Images Of Turkish Woman*, (1998) Z.F.Arat (der) St. Martin’s Press, New York
- Duru, Bülent, İlhan Üzgel (2010). AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, İstanbul, Phoneix Yayınları
- El-Keylani, Necip(1988). İslami Edebiyata Giriş, çev. Ali Nar, İstanbul: RisaleYayınları.
- Engels, Friedrich (2010). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (Çev. Kenan Somer), İstanbul, Sol Yayınları.
- Eraslan Sibel (2009). “Uğultular...Silüetler”, 90’larda Türkiye’de Feminizm, İstanbul: İletişim Yayınları
- Eraslan, Sibel (2000). Refahlı Kadınlar Tecrübesi (Ed.Y. Ramazanoğlu) Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü içinde, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Eraslan, Sibel (2014). İslamcı Kadının Siyasetteki Zaman Algısı Üzerine, Modern Siyasal İdeolojiler İslamcılık İçinde, s.818-826, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Eraslan, Sibel (2017). Çöl ve Deniz, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Erkilet, Alev (2004). “İslam Medeniyetinin Kesik Damarı: Arabeskten Pragmatizme İslami Edebiyat”, Hece Journal, vol. 90/91/92, Haziran/ Temmuz/Ağustos, ,sf.: 381-370.
- Erkilet, Alev (2014). “1990’larda Türkiye’de Radikal İslamcılık” Modern Siyasal Düşünceler İslamcılık İçinde, s. 682, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Fethi Naci (1981). 100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Firestone, Shulamith (1993). Cinselliğin Diyalektiği, İstanbul, Payel Yayınları.
- Friedan, Betty (1983). Kadınlığın Gizemi, İstanbul, E yayınları

- Gilman, Charlotte Perkins (2018). Kadınlar Ülkesi, İstanbul, İthaki Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2010). Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Göle, Nilüfer (2011a). İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri, İstanbul, Metis Yayınları
- Göle, Nilüfer (2011b) Modern Mahrem; Medeniyet ve Örtünme, İstanbul, Metis Yayınları
- Göle, Nilüfer (2017). Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine, İstanbul, Metis Yayınları
- Gülalp, Haldun (2014). Kimlikler Siyaseti: Türkiye ‘de Siyasi İslamın Temelleri, İstanbul, Metis Yayınları
- Gülpınar, Yasemin (2013). Yıldız Ramazanoğlu’nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gürbilek, Nurdan (2017). Erkek Yazar Kadın Okur, Kadınlar Dile Düşünce İçinde (Der. Sibel Irzık, Jale Parla), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Hartmann, Heidi (2012). Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği, Kadının Görünmeyen Emegi içinde (157-198), İstanbul, Yordam Kitap.
- İlyasoğlu, Aynur (2000). Örtülü Kimlik: İslamcı Kadının Kimliğinin Oluşum Ögeleri, İstanbul Metis Yayınları.
- Kadıoğlu , Ayşe (1998) Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olmak, Türk Kadınları, Cumhuriyetin 75. Yılında Kadınlar ve Erkekler İçinde, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kadıoğlu, Ayşe (ty). Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, İstanbul, Metis Yayınları.
- Kancı, Tuba (2008). Cumhuriyet’in İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları, Cinsiyet Halleri İçinde, İstanbul, Varlık Yayınları
- Karaduman, Sibel (2017). Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Güz (31-46).
- Kavakçı, Merve (2014). Başörtüsüz Demokrasi’de Adı Konmamış Darbe, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Keyder, Çağlar (2010). 1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Köker, Levent (2004). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Köse, Elifhan (2014). Sessizliği Söylemek: Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Kurnaz, Şefika (1992). Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını, İstanbul, MEB Yayınları.
- Kurnaz, Şefika (1996). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, İstanbul, MEB Yayınları, İstanbul.
- Mardin Davaz, A. (1998). Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları
- Mardin, Şerif (2016). Din ve İdeoloji , İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2017). Türkiye'de Din ve Siyaset , İstanbul, İletişim Yayınları.
- Merçil, İpek (2002). İslamcı Kadın Aydınlar, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:219, Cilt:37.
- Merçil, İpek (2009). İslam ve Feminizm, Cinsiyetli Olmak İçinde (Der. Zeynep Direk), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Mill, John Stuart (2015). Özgürlük Üzerine (Çev. Tuncay Türk) İstanbul, Roman Oda Yayınları.
- Millet, Kate (2000). Cinsel Politika (Çev. Seçkin Selvi), İstanbul, Payel Yayınevi.
- Mir-Hosseini, (2006). Muslim Women's Quest for Equality: Between Islamic Law and Feminism, s.32 (4), Critical Inquiry, The University of Chicago Press
- Mitchel, A. (1995). Feminizm (Çev. Şirin Tekeli, Çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitchel, J. (1985). Kadınlık Durumu (Çev. G. İnal). İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Mitchel, J. Oakley, A. (1984). Kadın ve Eşitlik (Çev. Fatmagül Berktaş). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Neuman, W., L. (2008). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. (Çev: S. Özge) İstanbul, Yayın Odası.
- Ocak, Ahmet (2016). Türkler, Türkiye ve İslam: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum denemeleri, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Okin, Susan (1999). Is Multiculturalism Bad for Women, in (eds.) J. Cohen, M. Howard, and M. C. Nussbaum (1999), Is Multiculturalism Bad for Women, Princeton, NJ: Princeton University Press, pp.7-24.
- Öğün, Süleyman (2004). Türk Politik Kültürü, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Örs, Birsen (2012). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özyürek, Esra (2004). Mecliste Başörtüsü Düğümü, Vatan Millet ve Kadınlar İçinde, Der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Parla, Jale. Sibel Irzık (2009). Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet, İstanbul: İletişim Yayınları

- Ramazanoğlu, Caroline (1998). Feminizm ve Ezilmenin elişkileri, İstanbul, Pencere Yayınları.
- Ramazanoğlu, Yıldız (1998). Bir Dünyanın Kadınları, İstanbul, Ekin Yayınları.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2014). İkna Odası, İstanbul, Kapı Yayınları.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2012). İşgal Kadınları, İstanbul, Kapı Yayınları.
- Sabbah, Fetna (1995). İslam'ın Bilinçaltında Kadın, (Çev. Ayşegül Sönmezay) İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- Sağır, Adem (2016). Dindar Burjuvazinin Muhafazakar Moda Akımı: Ala Dergisi Örneği, Öteki Muhafazakarlık İçinde, Ankara, Phoenix Yayınları
- Sağlık, Şaban (1998). Kitle Kültürü ve Popüler İslami Romanlar, Dergah Gazetesi, sayı: 106, , sayfa: 17-19.
- Saktanber, Ayşe (2002). Living İslam: Women, ReligionandthePoliticization of Culture in Turkey, I.B Tauris, Londra, 2002.
- Becomingthe“Other”as a Muslim in Turkey: TurkishWomenvsİslamistWomen, New Perspektives on Turkey, no.11,1994, s.99-134.
- Sarup, M (1995). Post-yapısalcılık ve Post-modernizm. (Çev. A.B. Güçlü). Ankara, Ark Yayınevi.
- Satı Atakul (2002). Ankara Kasaum “Popüler Feminist Bir Yayın Deneyimi: Kadınlara Mahsus Gazete: Yayınlanmamış Tez Çalışması)
- Selda Şerifsoy (2004). “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi 1928-1950” Vatan Millet ve Kadınlar İçinde (Der. Ayşe Gül Altınay) İletişim Yayınları.
- Sertel, Sabiha (2019). Kadınlığa Dair (Der. Hamit Erdem), 100. Yılında Sabiha Sertel'in Büyük Mecmua Yazıları, İstanbul, Sel Yayınları.
- Sıtembölükbaşı, Şaban (2007). Kadınlar Siyasal Hayata Etkin Katılımın Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları, SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:12, Sayı: 1, sf. 13-36.
- Somuncuoğlu, Gamze (2000). Sevgi Soysal'ın Yapıtlarında Kadın Kimliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Soysal, Sevgi (2002). Tante Rosa, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Soysal, Sevgi (2004). Yürümek, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Soysal, Sevgi (2004). Tutkulu Perçem, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Şahin, Elmas (2013). Batı'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm, Ankara, Ürün Yayınları.
- Şenler, Şule Yüksel (2011). Bize Ne Oldu? İstanbul, Timaş Yayınları.
- Şenlikoğlu, Emine (1993). Kadınları Kadınlar da Eziyor, İstanbul, Mektup Yayınları, s. 134.

- Şişman, Nazife (2004). Kamusal Alanda Başörtülüler: Fatma Karabıyık Barbarosoğlu ile Söyleşi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şişman, Nazife (2006). Emanetten Mülke: Kadın, Beden, Siyaset, İstanbul: İz Yayınları.
- Şişman, Nazife (2009). Başörtüsü, İstanbul: Timaş Yayınları
- Tekeli, Şirin (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler Bilanço 98, İstanbul, İş bankası ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Touraine, Alain (2014). Modernliğin Eleştirisi (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli (2004). İslamcı Erkekliğin İnşası: Geleneksel Rollerin İhyası, Toplum ve Bilim, Sonbahar sayı: 101, sf: 81-88.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli (2008). Türkiye’de Müslüman Kadının Değişen Halleri, Cinsiyet Halleri İçinde (Der. Nil Mutluer), İstanbul, Varlık Yayınları.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli (2016). Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri, Ankara, OTTO yayınevi.
- Turner, B. S. (1990) Periodization and Politics in the Postmodern İçinde, B.S. Turner (der.), Theories of Modernity and Postmodernity. (1-13). London, Sage Publication.
- Virginia, Woolf (2019). Kendine Ait Bir Oda (Çev.İlknur Özdemir), İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları.
- Walter, Margaret (2009). Feminizm, (Çev. Hakan Gür) Ankara, Dost Kitapevi.
- Wollstonecraft, Marry (2012). Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi (Çev. Deniz Hakyemez, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları
- Yasemin Akis, Ülkü Özakin, Serpil Sancar (2017). Türkiye’de Feminizm ve Kadın Hareketi, Cogito Feminizm İçinde, İstanbul, YKY
- Yaraman, Ayşegül (1999). Bir Demokrasi Tartışması, Türkiye’de Kadınların Siyasi Temsili, Ankara, Bağlam Yayınları.
- Yılmaz, Zehra (2011). Birkaç Arpa Boyu içinde, İstanbul, İş Bankası Yayınları.
- Yılmaz, Zehra (2015). Dişil Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü , İstanbul, İletişim Yayınları
- Zihnioğlu, Yaprak(2003). Kadınsız İnkılap, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği, İstanbul, Metis Yayıncılık.

Elektronik Kaynaklar

- Aktaş, Cihan (2008) Şeriatî'ninPuran'ı<https://www.dunyabulteni.net/seriatinin-purani-makale,4809.html>
- Aktaş, Cihan (2009). Başörtüsünün desenleri: Hicap, tevazu ve rıza, Dünya Bülteni, 27 Nisan 2009, <https://www.dunyabulteni.net/basortusunun-desenleri-hicap-tevazu-ve-riza-makale,9798.html>
- Aktaş, Cihan (2009). Yüksek Topuklar, Dünya Bülteni, <https://www.dunyabulteni.net/yukse-topuklar-makale,9731.html>
- Aktaş, Cihan (2010) 28 Şubat Sürgünü İslamcılar, Dünya Bülteni, 27 Şubat 2010 <https://www.dunyabulteni.net/28-subat-surgunu-islamcilar-makale,12755.html>
- Aktaş, Cihan (2010). Çalışan Kadınlar, Dünya Bülteni, 16 Ağustos 2010. <https://www.dunyabulteni.net/calisan-kadınlar-makale,14301.html>
- Aktaş, Cihan (2015). Kadın Ezberleri Harmanı, 8 Mart 2015. <https://www.dunyabulteni.net/kadin-ezberleri-harmani-makale,20114.html>
- Altuntaş, Nezahat, Yahya Demirkanoglu (2017) Adalet ve Kalkınma Partisinin Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarına Bakış: Muhafazakar Demokratlıktan Muhafazakarlığa Doğru Evrilişin İzdüşümleri, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, İlkbahar 2017 cilt:8 sayı:1 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/316233>
- Arat (1998) Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Türk Sosyal Bilimler Derneği (TSBD) ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından düzenlenen "Bilanço 1923 - 98: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Raporu-)
- Aynur, Hatice Şahin (2013). İslami Feminizm ve Feminist Kur'an Okumaları Üzerine Bir Değerlendirme, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,Cilt 13. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/52202>
- Çelik, Ekşi (2013) Söylem Analizi, www.dergipark.gov.tr
- Çokoğullar Emel, Bozaslan, Bakko Mehmet (2014) 1967-1980 Arası Dönemde Cemiyetin Kurtarılması Misyonuyla Tanımlanmaya Başlanan "İslamcı Kadın" Kimliği, Cilt: 69, No:4 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/38052>
- Fuller, Margaret, Woman In the Nineteenth Century, <https://archive.vcu.edu/english/engweb/transcendentalism/authors/fuller/woman1.html>
- Gee, P. J. (1999). An introduction to discourse analysis: theory and method. (1st ed.). London: Routledge. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.466.3008&rep=rep1&type=pdf>
- Gilman, Charlotte Perkins (2019) . The Home, Cornell University Library, <https://archive.org/details/cu31924076285208>

- Güç, A (2008) İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olmaz Çabaları, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt:17, sayı:2 http://ktp.isam.org.tr/pdfdr/D00193/2008_17_2/2008_17_2_GUCA.pdf
- Gür, Tahir (2013) Postmodern bir analiz olarak söylem çözümlemesi, Journal of Worlds of Turks, Vol.5, No.1 <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423939285.pdf>
- Gürhan, Nazife (2010). Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem Samsun Uluslararası Sempozyum, 26-28 Kasım 2010. https://www.academia.edu/38075879/Toplumsal_Cinsiyet_ve_Islami_Feminist_S%C3%B6ylem
- Hooks, Bell (2000). Feminist TheoryFromMarginto Center https://diyworkshop.noblogs.org/files/2015/10/Bell_Hooks_Feminist_Theory_from_Margin_to_CenteBookZZ.org_.pdf
- Hosseini, Mir- Ziba (2010). Understanding İslamic Feminism. <https://mronline.org/2010/02/09/understanding-islamic-feminism-interview-with-ziba-mir-hosseini/>
- Kaypak, Şafak (2016) Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesinin Kadına Bakışı, Isparta. https://www.academia.edu/32145856/CUMHUR%C4%B0YET_D%C3%96NEM%4%B0_T%C3%9CRK_MODERNLE%C5%9EMES%C4%B0N%C4%B0N_KADINA_BAKI%C5%9EI_WOMAN_PERSPECTIVE_OF_THE_REPUBLICAN_ERA_TURK%C4%B0SH_MODERN%C4%B0SAT%C4%B0ON
- Solmaz, Bünyamin (2011) Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,32, 2011, s.35-58 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/184225>
- Mohanty, Chandy(2003) FeminismWithoutBorders Duke UniversityPress, London<http://www.unm.edu/~unmsc/Documents/Feminism%20Without%20Orders.pdf>
- Öz, Kaplan Hilal (2009). Sibel Eraslan, Hz. Hatice'yi Anlatıyor,04. 09. 2009, Timeturk, <https://www.timeturk.com/tr/2009/09/04/sibel-eraslan-hz-hatice-yi-anlatiyor.html>
- Ramazanoğlu, Yıldız (2000). Kadının Tarihsel Dönüşümü Röportaj, Yeni Şafak Gazetesi-09.05.2014 <https://www.yenisafak.com/gundem/yildiz-ramazanoglu-ile-kadinin-tarihi-donusumunu-konustuk-644410>
- Ramazanoğlu, Yıldız (2010). Başörtüsü Derin Eşitsizlikler, Haksöz Haber, 16 Kasım 2010. <https://www.haksozhaber.net/basortusu-derin-esitsizlikler-18708yy.htm>
- Ramazanoğlu (2018). İslamın Kızı İslamın Erkeği, Karar Gazetesi, 30.05.2018 <https://www.karar.com/yazarlar/yildiz-ramazanoglu/islamin-kizi-islamin-erkegi-7098>
- Toksöz, Gülay (2016). “Kadın’dan Aile’ye Geçiş AKP döneminin İstihdam Politikalarının Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi, Ankara Üniversitesi

<http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/G%C3%BClay-Toks%C3%B6z.pdf>

- Van Dijk, T. (2003). Critical discourse analysis. D.Schiffrin., D. Tannen, & E., H. Hamilton (Ed.), In The Handbook of Discourse Analysis. (352-372). Oxford: Blakwell Publishing <https://lg411.files.wordpress.com/2013/08/discourse-analysis-full.pdf>
- Wooffitt, R. (2005). Conversation analysis and discourse analysis: a comparative and critical introduction. London: Sage <https://saidnazulfiqar.files.wordpress.com/2008/04/discourse-analysis-a-comparative-and-critical-introduction-by-robin-wooffitt.pdf>
- Yıldız Gamze, Şenler Kurular (2018). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/46/2249/23590.pdf>
- Zeyd, Nasr (2014). Hermeneutik ve Metin Yorumu, (Çev: Muhammed Çoşkun) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:46, Nisan 2014 sf:237-266 http://isamveri.org/pdfdrq/D00072/2014_46/2014_46_ZEYDN.pdf
- Housseini, Ziba (2010).<https://mronline.org/2010/02/09/understanding-islamic-feminism-interview-with-ziba-mir-hosseini/>
- Moghadam, Valentine (2002). IslamicFeminismanditsDiscontents: Toward a Resolution of theDebate, Journal of Women in CultureandSociety, Vol. 27. <https://org.uib.no/smi/seminars/Pensum/Moghadam,%20Valentine.pdf>
- Şakir, Şükran (2018). 16 Temmuz 1998 : Müslüman Feminist Konca Kuriş Hizbullah Tarafından Kaçırıldı.(<https://catlakzemin.com/16-temmuz-1998-musulman-feminist-konca-kuris-hizbullah-tarafindan-kacirildi/>)
- AKP 3 kasım 2002 milletvekili seçimine ilişkin hazırlanan beyanname: https://kurzman.unc.edu/files/2011/06/AKP_2002.pdf
- Başkent Kadın Platformu Basın Açıklaması Ocak, 2011 <http://www.baskentkadin.org/tr/?m=201101>).
- Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok, Basın Açıklaması , 18 Mart, 2011) <https://basortuluadayyoksaoydayok.wordpress.com/>
- Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok, Basın Açıklaması, 18 Nisan 2011, <https://basortuluadayyoksaoydayok.wordpress.com/>
- Ramazanoğlu, Kadınların Yazarak Müdahil Olması, 7 Kasım 2018, Karar Gazetesi. <https://www.karar.com/yazarlar/yildiz-ramazanoglu/kadinlarin-yazarak-mudahil-olmasi-8340>

ÖZGEÇMİŞ

Buşra Çelik, 1992 Diyarbakır doğumludur. Bursa Atatürk Anadolu Lisesi'nden 2010 yılında mezun olmuştur. 2014 yılında Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünü bitirmiştir. 2015 yılından beri Kocaeli Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler programında yüksek lisans yapmaktadır.

